

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ב"ה

תיק 1308941/1

בבית הדין הרבני הגדול ירושלים

לפני כבוד הדיינים:

הרב אליעזר איגרא, הרב שלמה שפירא, הרב ציון לודאילוז

המערערת: פלונית (ע"י ב"כ עו"ד ציון סמוכה)

נגד

המשיב: פלוני (ע"י ב"כ עו"ד ליאת רוגל-לוי)

הנדון: הגדרת 'צורכי הילדים' וחיוב האב במזונותיהם על פיה – מקורות, עקרונות ויישום; קביעת ה'קרע' בעת הגשת התביעה נוכח ההתנהלות עד אז ולמרות בגידות שקדמו לכך

פסק דין

פסק דינו של בית דין קמא והערעור עליו

לפנינו ערעורה של האישה – האם בשני נושאים: א. קביעת בית הדין קמא בעניין גובה מזונות הילדים; ב. קביעת מועד פירוק השיתוף שבין הצדדים.

בעניין גובה מזונות הילדים קבע בית הדין קמא:

לאחר העיון בבקשות הצדדים ובאי כוחם בית הדין פוסק:

האב [פלוני] חייב לשלם סך של 1,250 ש"ח לחודש לאם [פלונית] בעבור מזונות כל אחד מילדי הצדדים.

כמו כן יישא האב במחצית הוצאות חינוך ובמחצית הוצאות בריאות חריגות אשר אינן כלולות בסל הבריאות עבור ילדי הצדדים.

החיוב הנ"ל חל רטרואקטיבית מיום י"ד בתמוז התשע"ט (17.7.2019) – מועד הגשת תביעת המזונות – ועד מלאות שמונה עשרה שנה, לכל אחד מהילדים הקטינים או שהיו קטינים בזמן תחילת החיוב ועד מלאות שמונה עשרה שנה כאמור לעיל.

סכום המזונות צמוד למדד הכללי ויעודכן אחת לשישה חודשים מבלי לחשב את הפרשי ההצמדה וישולם בכל 17 לחודש קלנדרי.

הבהרה:

מדור הילדים: גרים בחלקו של האב בבית המשותף של הצדדים.

בית הדין קמא הבהיר את החלטתו לקבוע סך של 1,250 ש"ח לחיוב האב במזונות הילדים על אף הכנסותיו הגבוהות של האב מהסיבה הבאה:

התקבלה בקשת האם על ידי בא כוחה להגדלת מזונות.

בית הדין מבהיר כי ההלכה הפשוטה 'עולה עמו ואינה יורדת עמו' נאמרת רק כלפי האישה, כשהם חיים יחד בחיים משותפים, וממילא הילדים נהנים מרמת

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

החיים של האם עם האב. אולם לאחר שהצדדים התגרשו אין חיוב זה רובץ על הבעל – לא כלפי האישה שאינה זכאית למזונות אישה, וגם לא כלפי הילדים.

בית הדין מבהיר כי סכום חיוב המזונות שקבע בית הדין הוא סכום מזונות סביר ומקובל ואין מקום להוסיף על החיוב הנ"ל בנידון דין. אין קשר כלל בינו לגובה המשכורת של האב, הואיל ובסכום זה הוא יוצא ידי חובתו לתשלום מזונותיו לילדים, ומה שיוסיף הוא מדעתו ומרצונו.

הרב אליעזר איגרא

מזונות הילדים – הגדרת "כפי צורכם" ופסיקת המזונות באב אמיד מאוד

הנתונים הנצרכים להכרעתנו הם כדלהלן:

לבני הזוג שלושה ילדים ששניים מהם כבר בוגרים, בני עשרים ושמונה-עשרה, והשלישי בן ארבע-עשרה.

משכורת האב היא כ-45,000 ש"ח נטו לחודש; משכורת האם היא כ-13,000 ש"ח נטו לחודש.

לצורך הכרעתנו נחזור על העקרונות שקבענו בפסק דין בתיק בית הדין הגדול 967261/4 בשינויים המתבקשים:

נפתח בעדותו של הגרש"ב ורנר, מחשובי הדיינים בדור מייסדי עולם הדיינות בארץ ישראל, בספרו משפטי שמואל (סימן י אות ג):

אמנם למעשה נוהגים בתי הדין לחייב את האב במזונות בניו לפי רמת חיי האב, ואין מקציבים לכולם שיעור אחיד, ולא מודדים בחדא מחתא, אלא העשיר לפי עשרו והעני לפי עניו, העשיר מרבה והדל ממעיט.

ונבאר דבריו בהמשך.

כידוע הרבנות הראשית לישראל התקינה שהאב חייב לזון את ילדיו עד גיל שמונה-עשרה, תקנה זו מבוססת על תקנת אושא ובוודאי אב אמיד צריך לזון את ילדיו. בית הדין קמא פלפל בהלכות צדקה של 'סוס לרכב עליו', דהיינו צרכים שאינם הכרחיים לבן – אם אפשר להטילם על האב.

אך לעניות דעתי אין אנו עוסקים כאן בצרכים נוספים של הילד כגון נסיעה לחו"ל או קניית מותגים יקרים בבחינת 'סוס לרכב עליו' (שגם בהם נדון בהמשך), יסוד הדברים הוא בחיוב האב לילדיו בדברים הבסיסיים אוכל ומדור ותחזוקתו, השונים ממקום למקום ומחברה לחברה. לדוגמה: משפחה בעלת הכנסות נמוכות מכתת את רגליה ומחפשת מקומות זולים לקניות, אשר בהן על פי רוב גם איכות המוצרים נמוכה יותר. לעומת זאת, משפחה אמידה – אף אם היא קונה את אותם המצרכים, מרשה היא לעצמה לקנות בחנויות יוקרתיות יותר שבהן המוצרים יקרים יותר ובדרך כלל איכותיים יותר. אין להשוות קניית חלות לשבת ממאפייה גדולה הנמכרות ב'סופר' השכונתי, לחלות הנקנות במאפייה ייחודית.

האם נאמר לאם "את תאכלי עוגת קצפת קנויה ובנך יקבל עוגיות פשוטות וזולות כי זה מה שכלול בסכום המזונות הבסיסי" או "את תשתי מיץ תפוזים טבעי ובנך ישתה מים מהברז ולכל היותר תקני לו בקבוק משקה זול"; "את החדר שלך תנקה עוזרת, את החדר של הילד תנקי את; את בגדי שאר בני הבית יגהצו במכבסה, ואת חולצת הילד את תגהצי"?

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

גם סכום המזונות הממוצע כיום אינו נותן את הצרכים הבסיסיים ביותר בלבד, שהרי כבר נכתב במשנה בכתובות (פרק ה משנה ח):

המשרה את אשתו על ידי שלישי לא יפחות לה משני קבין חטין או מארבעה קבין שעורים. אמר רבי יוסי: לא פסק לה שעורים אלא רבי ישמעאל, שהיה סמוך לאדום. ונותן לה חצי קב קטנית וחצי לוג שמן וקב גרוגרות או מנה דבילה, ואם אין לו פוסק לעומתן פירות ממקום אחר. ונותן לה מטה, מפץ ומחצלת ונותן לה כפה לראשה וחגור למתניה ומנעלים ממועד למועד וכלים של חמשים זוז משנה לשנה. ואין נותנין לה לא חדשים בימות החמה ולא שחקים בימות הגשמים, אלא נותן לה כלים של חמשים זוז בימות הגשמים, והיא מתכסה בבלאותיהן בימות החמה, והשחקים שלה.

ונפסק בשולחן ערוך (אבן העזר הלכות כתובות סימן ע סעיף ג) בעניין מזונות האישה:

כמה מזונות פוסקים לאשה? לחם – שתי סעודות בכל יום ופרפרות לאכול בה הפת ושמן לאכילה ולהדלקת הנר ומעט יין לשתות, אם היה מנהג המקום שישתו הנשים יין (ואם היתה מניקה נותנין לה יין) (טור); ובשבת שלש סעודות ובשר או דגים; ונותן לה בכל שבת מעה כסף לצרכיה (ונותנין לה עץ לבשל מאכלה) (הר"ן פרק אף על פי). במה דברים אמורים? בעניי שבישראל, אבל אם היה עשיר – הכל לפי עשרו.

ובהמשך לגבי מזונות הבנים כתב (שם סימן עא סעיף א): "חייב אדם לזון בניו ובנותיו עד שיהיו בני שש". ולא חילק בין עני לעשיר.

ואילו בהלכות כסות ומדור של האישה כתב השולחן ערוך (שם סימן עג סעיף א):

כסותה – כיצד? חייב ליתן לה בגדים הראויים לה בימות הגשמים ובימות החמה בפחות שלובשת כל אשה בעלת בית שבאותה המדינה. ואם באותו מקום אין דרך לצאת אשה לשוק עד שיהיה עליה רדיד החופה את כל גופה, נותן לה רדיד הפחות שבכל הרדידין. ובכלל הכסות, שהוא חייב ליתן לה כלי בית ומדור שהיא יושבת בו. ומה הם כלי בית? מטה מוצעת ומפץ (פירוש: כעין מחצלת) או מחצלת לישוב עליה, וכלי אכילה ושתיה כגון קדרה וקערה וחבית ופך ונר וכוס ובקבוק וכיוצא בהן [...]

ואחר כך (בסעיף ד) כתב: "במה דברים אמורים? בעניי שבישראל. אבל בעשיר – כל דברים הללו נותן לה לפי עשרו."

ובהמשך (בסעיף ו) כתב: "בניו ובנותיו עד בני שש – חייב ליתן להם כסות וכלי תשמיש ומדור, ואינו נותן להם כפי עשרו אלא כפי צרכן בלבד."

ונשאלת השאלה: מדוע כשכתב השולחן ערוך את הלכות מזונות האישה והבנים לא כתב את החילוק בין בניו לאשתו, שמזונות בניו אין הם לפי עושרו כמו שכתב בעניין הכסות. ועל כורחך עולה כדברינו, שמהדברים שהאם אוכלת ומבשלת לפי צרכיה יאכלו ילדיה, מאותו סיר, וזה גובה חיוב האב במזונות ילדיו שהוא סיפוק צורכיהם. לעומת ביגוד שרמת הבגדים של הילדים לא כפופה לאם ולעושרו של האב.

(ועיין בבית שמואל סימן עא סעיף א ובחלקת מחוקק שם שהעירו הערה זו וכתבו שאין זנין אותם לפי עושרו כמו שמבואר בסימן עג לעניין כסות. אבל לפי דברינו, אכן לא ייזונו כפי רמתו של האב, אבל ייזונו במזונות כפי שעולה על שולחנה של האם.)

נוסיף: אף אם 'נתרגם' את כמות המזון והביגוד שהוזכרו לעיל לימינו הרי שהם יהיו נמוכים וקבועים ואין צורך בהם לפסיקה, שהרי כל בן מכל מעמד זכאי לאותה קצבה. אומנם לגבי אשתו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

נפסק להלכה 'עולה עמו ואינה יורדת', ויש להתחשב ברמת חייו. ולכן במזונות אישה יש צורך בדיון לכל מקרה לגופו, אך בבנו, שאין דין של 'עולה עמו', לכאורה היינו יכולים לקבוע רשימת צרכים שתהיה קבועה ללא כל צורך לדיון בגובה הכנסת הצדדים.

שאלה זו העלה הגרש"ב ורנר בספרו משפטי שמואל (סימן י אות ג):

אמנם למעשה נוהגים בתי הדין לחייב את האב במזונות בניו לפי רמת חיי האב, ואין מקציבים לכולם שיעור אחיד, ולא מודדים בחדא מחתא, אלא העשיר לפי עשרו והעני לפי עניו, העשיר מרבה והדל ממעיט. ולכאורה אין זה תואם את ההלכה כנ"ל דלגבי מזונות הבנים אין ההלכה שעולים עמו. והרבה הצטערנו ונתקשינו בזה.

אך פשוט, כפי שנתבאר, שגם סכום מזונות ילדים ממוצע מביא בחשבון רמת חיים בסיסית הנגזרת מרמת חיים שבה הילד חי עם אימו. במציאות ימינו לא נדרוש מן האם להתאמץ להוריד את יוקר המחייה בה מתנהלים חיייה מעבר למקובל כדי לחסוך בהוצאות המזונות.

לא נאמר לאם ממוצעת "תקני עוף שלם, תנקי ותחתכי, זה יותר זול", או "אל תקני 'מעדן' אלא לֶפֶן ותשימי בו חתיכת פרי", "לושי ועשי לחם, זה יותר זול", אם ברמת החיים הממוצעת בחברה שבה חיים האב והאם נוהגים לקנות לחם מוכן, עוף חתוך או 'מעדן'.

וכך "במדינת המרוויחים 45,000 ש"ח", ובזו של אישה שמרוויחה 13,000 ש"ח, הרי שיש להם את רמת החיים וצורת החיים שהם חיים בה, ומכיוון ששני ההורים חיים ברמה מסוימת הרי שרמת החיים הבסיסית שבה חיים האב האם ומשפחותיהם גבוהה מן הממוצע.

יסוד הדברים הוא מעין סברת הר"ן (על הרי"ף, כתובות כח, ב) וזו לשונו: "שכיון שהן נגררים אחריה אי אפשר לה להעמיד עצמה שלא תזון אותם."

וכפי שכתב האגרות משה בתשובותיו (יורה דעה חלק ד סימן מג):

ואף בדבר בניו הסמוכין על שולחנו, הא ביארתי באגרות משה (אבן העזר חלק א סימן קו) שבזמן הזה, וגם בהרבה מאות שנים קודם, שדרים אצל אביהם עד נישואיהן – חייב האב במזונותיהם מדין חיוב מזונות אשתו, דאין יכול לומר שתהיה אכזרית ולא תיתן להם מזונות. ודרים בביתו גם כן מחיוב זה, עיין שם שהוא טעם מוכרח, הרי גם את בניו ובנותיו אינו יכול לדחותן ולהוציאן מביתו.

אכן אין לנו צורך בסברת הר"ן והאגרות משה לצורך קביעת בסיס ומקור חיוב המזונות, אלא לסברה של תורה: לאחר שקבענו שהאב חייב במזונות ילדיו, רמת המזונות תקבע לפי רמת המחיה שבה חיה האם המגדלת, שהרי לא ייתכן שהאם תשב עם בניה על שולחן אחד והיא תאכל 'מעדני עולם' ובנה ישב על ידה ויאכל 'קב קטנית' (וכפי שהוכיח האגרות משה מדיני 'ארחי פרחי', עיין שם). אלא שכל זה כפוף כמובן ליכולות של האב, וכאמור במקרה שלפנינו הן יכולות גבוהות. לא ייתכן שכשרמת מחיית האב והאם על שולחנם עולים מעדני עולם, תאמר האם לבניה "אתה תאכל 'שניצל טבעול' ואני אוכל 'לשון בחרדל'; כל הבית יחומם בחורף בהסקה תתירצפנית, וחדרך יחומם שעה בלילה במפזר חום"; לא ייתכן שבקיץ תמוזג הדירה של האם והאב במזגן '24/7' ובחדר הילד יעמוד מאוורר; שהאב והאם יסעו במרצדס יוקרתית והילדים לא יעלו עליה אלא יסעו באוטובוסים.

יסוד הדברים מופיע גם בידי אליהו (גאליפאפה, הלכות אישות פרק יב הלכה יד):

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

גם ראיתי להר"ן כתב שם שיתחייב מזה דדוקא יהא חייב בזמן שאמן קיימת, אבל כל שאין אמן קיימת לא מחוייב. אבל לא ראיתי לראשונים שאמרו כן. עד כאן. וכן גם כן לא יתחייב לומר לדעת רבינו שאחר מיתת אמם יהא פטור, כמו שכתב הר"ן ז"ל שלא ראה מי שאמר כן. ויש ליתן טעם לדבר שאפילו שמדין מזונות האשה נגעו בה – אפילו מתה אמם כבר זכו במזונות מתקנת חכמים ולא מצי מפטר נפשיה, וכמו שכתב הרא"ש בשם הר"מ מרוטאנבורק דאפילו נפלו להם נכסים מבית אבי אמם חייב לזונן, דכיון דתקנת חכמים היא זכו במזונותיהן אפילו יש להם להתפרנס משלהם דומיא דמזונות האשה, דהוי הכי. עד כאן. הכי נמי אמרינן דאפילו מתה אמם כבר זכו במזונות ולעולם חייב בהם. ומזה הטעם כתב רבינו בפרק כ"א מהלכות אלו שהגרשה המניקה את בנו – נותן לה יותר על שכרה דברים שהקטן צריך להם מכסות ומאכל ומשקה וסיכה וכיוצא, והיינו טעמא משום דכבר זכו בתקנת חכמים.

על פי דברים אלו מיושב מה שהקשינו מן המשנה וקושייתו של המשפטי שמואל, שאם אין דין 'עולה עמו' במזונות ילדיו מדוע מתחשבים בעושרו של האב בקביעת גובה המזונות?

מן הדברים עולה שתקנת מזונות הילדים היא תוצאה מן רמת המזונות שבהם חיים הילדים עם אימם, ותקנת חכמים זו ממשיכה גם לאחר הגירושין, כשהיגיון הדברים (בנוגע לזמן הנישואין) נובע מסברת הר"ן והאגרות משה שכאשר מוטל על האב חוב המזונות, אי אפשר לומר לאם שילדיה סביבה "את תאכלי בשר, וילדיך יאכלו פת חרבה". מאידך גיסא גם נאמר הפוך: אם לאחר הגירושין רמת החיים של האם יורדת, אי אפשר לומר לאב "אומנם האישה אוכלת עוף, אבל ילדיך יאכלו לשונות בחרדל", מכיוון שתוכן וטעם התקנה הוא השוואת רמת מחיית הילדים והאם החיים בבית אחד וסביב שולחן אחד.

לכן אין צורך במה שנדחק בספר משפטי שמואל לגרש"ב ורנר (סימן י אות ג הנ"ל) במה שכתב שלמעשה נוהגים בתי הדין לחייב את האב במזונות – העשיר לפי עושרו, והעני לפי עונו – וביאר שהוא משום צדקה ולא משום רמת חייו של האב אלא משום רמת החיים שאליה הורגל הבן, ולכן נותנים לו 'די מחסרו אשר יחסר לו' (כמבואר בכתובות סז, ב), וכתב שבית הדין כופין אותו על שיעור זה כפי שכופין על הצדקה. אלא כפי שביארנו שתקנת מזונות הילדים נתקנה על בסיס מזונות האם שהילדים אוכלים עימה ועל שולחנה.

על פי דברי הידי אליהו והיסוד שהעלינו יש ליישב גם קושיה גדולה שהקשה מרן היביע אומר (חלק ט סימן כג) על שיטת האגרות משה המבסס את חיוב המזונות על שיטת הר"ן שחיוב מזונות הילדים נובע מחיוב המזונות של האם: מהיכן מקור החיוב של האב במזונות ילדיו לאחר שהתגרש מאשתו, כשהוא כבר לא חייב במזונותיה? משם רצו להוכיח החולקים על הר"ן שלא כדבריו וכן מדברי הרא"ש שמחייב במזונות לבנו מן הפנויה, אף ששם אין חיוב לזון את האם. ועיין באגרות משה (שם) שמתרץ (בנוגע לבנו מן הפנויה). אולם לפלא שהאגרות משה, שחי וכתב את תשובותיו בארצות הברית לפני כמה עשורים (נלקח לבית עולמו באדר תשמ"ו), כאשר בארצות הברית כבר היו מקרי גירושין רבים, מלעולם לא כתב שלילדי גרושה לא מגיע מזונות. ועל כורחך סובר כידי אליהו "שמדין מזונות האשה נגעו בה, אפילו מתה אמם כבר זכו במזונות מתקנת חכמים ולא מצי מפטר נפשיה" והוא הדין בגרושה כפי שהתבאר.

אין קץ ואין ספור להבדלים ברמת החיים של שכבות האוכלוסייה השונות. כל אוכלוסייה במקום מגוריה, רמת מחייתה וצרכיה.

תקנת מזונות הילדים היא לפי צורך הילדים ואין בה את תקנת מזונות האישה 'עולה עמו ואינה יורדת'. אבל אין ספק שבצרכים המשותפים – האוכל העולה על השולחן, רמת הדיור

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והתחזוקה – כאשר גם האב וגם האם חיים ברמה מסוימת ויכולים לממן רמת חיים כזו לילדיהם, תקנת המזונות מחייבת את האב בתשלום מזונות ילדיו על פי רמה זו.

לכאורה לפי דברינו אלו צריך להבין את החילוק בין דין 'עולה עמו ואינה יורדת' למזונות ילדים שגם בהם אנו קובעים שהילדים נגזרים אחר האם.

אולם יש הבדלים גדולים ומשמעותיים בדברים ונביא כמה דוגמאות:

א. כשהזוג נשוי – כאמור, בארוחות שאוכלים בבית אין להפלות בין הילדים לאימם שהרי היא לא תאכל, אם ילדיה לא יאכלו. אולם בדברים שלא קשורים לצרכים המשותפים, כגון ביגוד – אין לאב העשיר חובה לקנות בגדי יוקרה לילדיו; אם הבעל יוצא וסועד במסעדות יוקרה – אשתו יכולה לדרוש גם היא ללכת לאכול עימו, מה שאין כן ילדיו, שאין לאב כל חובה לקחתם למסעדת יוקרה וכד'.

ב. כשהצדדים גרושים הדבר בולט עוד יותר: אם האם חיה עכשיו חיים צנועים ובעלה לשעבר נשאר עשיר הרי שרמת האוכל והמדור שיצטרך לתת האב היא בכפוף לרמת החיים שבה חיה האישה עכשיו ולא ברמת החיים שלו.

כבר הביא והאריך בית דין קמא בחיוב האב במזונות ילדים כדי מחייתם וסיכום הדברים כפי שעולה מן האחרונים כדלקמן.

בברכי יוסף (יורה דעה סימן רמט אות ג) כתב בתוך דבריו:

משום שאמרו ז"ל "הזן בניו ובנותיו" – "צדקה" וכיוצא, ואם כן, הרוכ – חצי הוצאת האדם ויותר עם בניו, גידולן ולימודן וטיפולן ועם עניים קרוביו [...] לא נאמרו השיעורין הללו דודאי עם בניו וקרוביו וכיוצא מוציא יותר ויותר ממעשר.

וכן בשו"ת הגם שאול (חלק א סימן כ):

[...] בכך חובת האב לספק צורכיהם המצטרך כפי יכולתו אף ביותר מהנהו שיעורי של צדקה האמורים בדברי רבינו בהלכות מתנות עניים. ועל זה כיוונו רבותינו במאמרם "צדקה המספקת להם" לשלול הנהו שיעורי האמורים בתורת הצדקה כי בבנים – אף שמתורת צדקה חייבוהו רז"ל – בתוספת חובה אתמר בהספקת מחייתם כי אין להם על מי להשען מצדקתם של אחרים כי כולם פטורים מהם.

באוסף פסקי דין של הרבנות הראשית לארץ ישראל (פסק דין המתחיל בעמוד יג, הגריא"ה הרצוג, הגרבצמ"ח עוזיאל והגר"י קלמס):

[...] גם הנימוק השני של פסק הדין המעורער, שהילדה ג' מתקרבת כבר לגיל של שש שנים ואז האב חייב בפרנסתה מדין צדקה בתנאי שהוא אמיד, אינו מבוסס. כי אפילו לפי הדין, שחיוב האב במזונות ילדיו בגיל למעלה משש הוא מדין צדקה, הרי כל בתי הדין בארץ נוהגים לדון סתם אדם בדין אמיד לגבי מזונות ילדים, ומחייבים וכופים אותו לדאוג לכל צרכיהם.

וכן כתב הגרי"ש אלישיב זצ"ל (פד"ר ה עמוד 302):

ובנתיבות משפט להגר"ח אלגאזי (דף קנב) כתוב:

העולה על דעתי לומר דאמיד דגבי בניו לא הוי כאמיד דאינשי אחרני, דגבי צדקה לאחריני בעינן אמיד גמור, אבל לגבי בניו: כל שאינו עני

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מקרי אמיד לגבי בניו. וזהו שכתב רבינו [ירוחם] "אבל אם הוא אמיד
שיש לו כפי הראוי לתת להם" וכו' [...]

ואפשר שזהו דעת הרמב"ם והטור גם כן [...]

כאמור, מלשונם של כל האחרונים עולה שהחוב הוא בהספקת מחייתם של הילדים,
”ומחייבים וכופים אותו לדאוג לכל צרכיהם”, אם הוא אמיד שיש לו כפי הראוי לתת להם.

ונרחיב מעט בדברינו לדוגמה:

בדרך כלל כשאנו מחייבים מזונות לזוג עם שני ילדים שמשכורתם ממוצעת, כגון שכל אחד
משני בני הזוג משתכר 10,000 ש"ח, וקל-יחומר כאשר האם מרוויחה פחות, הרי שבזמן הגירושין
נשאר בידי כל אחד מהם סכום כספי שהוא מחצית או פחות מן הסכום ממנו חיו שני בני הזוג
יחדיו. אם האם תקבל 1,500 ש"ח לכל ילד, כדי להתפרנס ולגדל את ילדיה ב-13,000 ש"ח, ועוד
השתתפות במדור של 1,500 ש"ח, הרי שרמת החיים שלה וגם של ילדיה תרד, גם רמת חייו של
האב תרד והוא יתקשה ביותר להסתדר. ודאי שבמקרה שכזה הסכום שיוגדר "כל צרכיהם, וכפי
הראוי לתת להם" יהיה יותר נמוך מחייהם קודם לכן, שהרי אין כל אפשרות לחייב את האב לשמור
את רמת החיים שהייתה קודם (משתי משכורות), שאינו חייב בה מן הדין וכמו כן אין הוא מסוגל
לממן זאת, ובפרט שגם רמת חייו שלו וכן של האם יורדת.

ודאי שזהו המקרה הפשוט שבו נאמר שאין לילדים דין "עולים ואינם יורדים", ואין אומרים
שזכאים הם ל"די מחסורם" ושלכן חובה לשמור את רמת החיים שבה חיו בעת שהאב והאם גרו
יחדיו – ובתקופה זו גרו הילדים בדירה רחבה ונהנו ממאכלים וביגוד ברמה גבוהה יותר, שהרי
האם גם היא מצטמצמת היום בדירה ברכוש ובדיוור במאכל וכדומה. זאת אומרת: בסיס החוב
והתקנה של "ומחייבים וכופים אותו לדאוג לכל צרכיהם" (לשון פסק הדין הנ"ל) הוא רמת החיים
שבה חיה האם לאחר הגירושין וצריכים לאפשר לה לחיות עם ילדיה באותה רמת מחיה.

במקרה שלפנינו שבו רמת החיים של האב המרוויח 45,000 ש"ח נותרה גבוהה גם לאחר
הגירושין, חוב האב במזונות ילדיו ש"ומחייבים וכופים אותו לדאוג לכל צרכיהם" יהיה לפי רמת
החיים של האם, המשתכרת 13,000 ש"ח, ומאחר שהאם חיה אוכלת ומנהלת את ביתה ברמה זו
הרי שעל האב לדאוג שבניה שסביב שולחנה יאכלו באותה רמת חיים שהיא חיה בהם.

במקרה שלפנינו אפשרי חיוב האב לשלם לילדיו לפי רמתו סכום מזונות המתאים לרמת גידול
ילדיו אצל אימם – כיום מדובר רק בילד אחד, בן ארבע-עשרה – והוא יוכל להמשיך ולהפטר
כדאשתקד ברמת חייו. מה שאין כן במקרה של משפחה ממוצעת, שתשלום המזונות שבו מחויב
האב תמיד יוריד מרמת חייו, אבל זו התקנה "ומחייבים וכופים אותו לדאוג לכל צרכיהם" כפי
שנצרך לאם על פי רמת חייה, בכפוף ליכולת האב להמשיך ולחיות. במקרים אלו מתמודדים בתי
הדין יום יום באיזון שבין הצרכים בבית האם ליכולות של האב.

סיכומם של דברים בעניין זה:

- א. גובה מזונות הילדים נקבע על פי צרכיהם של הילדים.
- ב. צרכיהם נקבעים לפי רמת החיים שבה חיה אימם שאיתה הם חיים (בכפוף ליכולות האב).
- ג. קביעת הצרכים על פי 'שולחנה של האם' היא עד גיל שש, ומדין צדקה לפי תקנת אושא
עד גיל שלוש-עשרה, ומתקנת הרבנות הראשית עד גיל שמונה-עשרה. ואף לסוברים שמקור החוב
בילדים גדולים (גם לאחר התקנה) הוא צדקה כבר האריכו בדינים המיוחדים של צדקת מזונות
ילדיהם "ומחייבים וכופים אותו לדאוג לכל צרכיהם", ושולחנה של האם הוא הקובע.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אשר על כן במקרה שלפנינו, שבו האב משתכר סכום של 45,000 ש"ח, יש לקבוע שבמקום סכום המזונות הבסיסי שקבע בית הדין קמא בסך 1,250 ש"ח ישלם האב למזונות בנו סך של 2,500 ש"ח צמוד למדד. אין ספק שהאם משתתפת בהחזקת הילדים מעבר למה שמשלם האב. אשר על כן הערעור מתקבל.

לסיכום

האב [פלוגני] חייב לשלם סך של 2,500 ש"ח לחודש לאם [פלוגנית] בעבור מזונות כל אחד מילדי הצדדים.

כמו כן, יישא האב במחצית הוצאות חינוך ובמחצית הוצאות בריאות חריגות אשר אינן כלולות בסל הבריאות עבור ילדי הצדדים.

החויב הנ"ל חל רטרואקטיבית מיום י"ד בתמוז התשע"ט (17.7.19) – מועד הגשת תביעת המזונות – ועד מלאות שמונה-עשרה שנה, לכל אחד מהילדים הקטינים או שהיו קטינים בזמן תחילת החיוב ועד מלאות שמונה-עשרה שנה כאמור לעיל.

סכום המזונות צמוד למדד הכללי ויעודכן אחת לשישה חודשים מבלי לחשב את הפרשי ההצמדה וישולם בכל 17 לחודש קלנדרי.

מדור הילדים

טענה נוספת שעלתה בדיון הוא חיוב האב במדור.

בית הדין קבע כי הילדים גרים בחלקו של האב בבית המשותף של הצדדים.

משמעות קביעה זו היא שהאב מעמיד מדור בעין, את חלקו בדירה. אכן משורת הדין האב מקיים חיובו במדור גם בצורה זו (ואולי זו צורה עדיפה). אומנם כדי שיצא ידי חובתו עליו להעמיד מדור שאין עליו חובות ולחילופין לשאת בתשלום חלקו בחוב המשכנתה שיש בה תרי אנפין השבחת הונו והעמדת מדור.

במקרה שלפנינו האב אינו נושא בתשלום חוב המשכנתה: כפי האמור בפרוטוקול תשלום המשכנתה הוא על יד העברת דמי שכירות יחידת הדיוור של הצדדים בסך 3,800 ש"ח, והאם מוסיפה ומשלמת בעצמה עוד 4,200 ש"ח. לאב יש זכויות במחצית דמי השכירות, משכך הוא נושא בתשלום 1,900 ש"ח בלבד מדמי המשכנתה, בעוד האם משלמת סך 6,100 ש"ח.

הן אמת, הפרש הסכום אותו חייב האב לשלם יוחזר לאם לעת פירוק השיתוף, במסגרת ההתחשבנות ביניהם. עם זאת אם האב רוצה להיפטר מתשלום דמי מדור על ידי העמדת חלקו, עליו לממן מדור זה בתשלום עכשווי של מחצית המשכנתה עתה. לאור האמור: על האב להעביר לאם (ולחילופין לשלם לבנק) סך 2,100 ש"ח לחודש, ובזה יצא ידי חובת העמדת מדור בעין.

מועד הקרע

את מועד הקרע שביין הצדדים קבע בית הדין קמא ליום ט' באב התשע"ז (1.8.17).

בית הדין קמא ביסס את הכרעתו על הסכם גירושין שבו כתבו הצדדים בהסכמה שמועד הקרע יהיה בתאריך ט' באב התשע"ז (1.8.17).

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ההסכם הנ"ל בוטל בסופו של יום על ידי הצדדים. אולם בית הדין שאב ממנו את ההנחה שלמעשה הצדדים הסכימו שבתאריך זה אכן נשבר התא המשפחתי. ואומנם שני הצדדים טענו משנת 2017 כל אחד מהצדדים מנהל זוגיות אחרת.

המערערת מתנגדת לקביעה זו. לטענתה ההסכמה לתאריך הנ"ל הייתה במסגרת ההסכמות הכוללות של הצדדים בעניינים שונים (הכוללים מזונות ילדים בסך 3,000 ש"ח) שבגינן הייתה מוכנות לויתור על עניין מועד הקרע, אולם לאחר שהצדדים לא הגיעו להסכמות עומדת המערערת על דרישתה לקביעה שמועד הקרע הוא כ"ח בסיוון התשע"ט (1.7.19), המועד שבו אכן נפרדו הצדדים.

כתב בית הדין קמא:

אם נצרף את דברי האישה בשני דיונים אלה עולה כי האישה ידעה כי הבעל מנהל יחסים עם אישה אחרת בשנת 2017 ושלדבריה הוא חי איתה היום, ובגלל זה היא החליטה כבר אז לפרק את הנישואין. מערכת הנישואין התערערה כבר בשנת 2017 ובסופו של יום הסכסוך והבגידות ההדדיות גרמו לפירוק מערכת הנישואין עם עזיבתו של הבעל את הבית. כפי הנראה היה נוח לצדדים להישאר עדיין תחת קורת גג אחת ולנהל משק בית להמשיך לגדל את הילדים שבבית, למרות החשדות והסודות האפלים שיש לכל אחד מהם.

מדברי בית הדין קמא וכן מדברי הצדדים לפנינו עולה שהיו טענות הדדיות על בגידה משנת 2017 (ומשמע שבאותה עת האישה טענה על הבעל, טענותיו כלפיה התגלו ועלו במועד מאוחר), אבל ללא צל של ספק: הצדדים המשיכו עדיין לנהל חיים משותפים, לבלות יחדיו בארץ ובחו"ל וכדברי בית הדין קמא להמשיך ולנהל משק בית משותף.

משכך גם בעניין זה ובהעדר הסכמה בין הצדדים יש לקבל את הערעור ולקבוע את מועד פירוק השיתוף כפי קביעתו הראשונית והפשוטה של המחוקק בסעיף 5(א) לחוק, מועד פקיעת הנישואין, או כפי המנהג – לקבוע את מועד הקרע למועד הגשת תביעת הגירושין. לפיכך יש לקבוע את תאריך י"ד בתמוז התשע"ט (17.7.19), המועד שבו הוגשו תביעות הבעל, כמועד הקרע לפרוק השיתוף בין בני הזוג.

הרב אליעזר איגרא

הרב ציון לודאילוז

קראתי את שכתב כבוד ידידי הרב"ג אליעזר איגרא שליט"א באריכות ובהרחבה, ואומנם באשר לשאלת החיוב במדור אני מצטרף למסקנתו. אולם באשר למסקנותיו בשני חלקי הערעור האחרים, במחילת כבוד תורתו – אם להלכה יש לבעל דין מקום לחלוק, ולדעתי יש לדחות את שני הערעורים, וכפי שאבאר להלן.

א. גובה המזונות

ידידי הגר"א איגרא שליט"א הכריע שיש לקבל את הערעור בעניין גובה המזונות ולחייב את האב – המשיב בסך 2,500 ש"ח לחודש (לידה) במקום 1,250 ש"ח שאותם פסק בית הדין האזורי. וטעמו הוא לאור הכנסתו החודשית הגבוהה של האב ושלאור רמת החיים הגבוהה יחסית של האם פסיקת מזונות בסיסיים בסך 1250 ש"ח לחודש משמעה שכלכלתו של הבן תהיה נמוכה מכלכלתה של אימו, ולא מסתבר כלל לייצר שוני שכזה. ואצטט קטעים מספר מנימוקיו של כבוד תורתו:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

במקרה שלפנינו שבו רמת החיים של האב המרוויח 45,000 ש"ח נותרה גבוהה גם לאחר הגירושין, חוב האב במזונות ילדיו ש"מחייבים וכופים אותו לדאוג לכל צרכיהם" יהיה לפי רמת החיים של האם, המשתכרת 13,000 ש"ח, ומאחר שהאם חיה אוכלת ומנהלת את ביתה ברמה זו הרי שעל האב לדאוג שבניה שסביב שולחנה יאכלו באותה רמת חיים שהיא חיה בהם.

וכך גם מקטע אחר:

אך פשוט, כפי שנתבאר, שגם סכום מזונות ילדים ממוצע מביא בחשבון רמת חיים בסיסית הנגזרת מרמת חיים שבה הילד חי עם אימו. במציאות ימינו לא נדרוש מן האם להתאמץ להוריד את יוקר המחיה בה מתנהלים חיייה מעבר למקובל כדי לחסוך בהוצאות המזונות.

ודרך דוגמא קיצונית המחיש את ההיגיון שבעיקרון הנ"ל, וכך כתב:

"רמת המזונות תקבע לפי רמת המחיה בה חיה האם המגדלת, שהרי לא ייתכן שהאם תשב עם בניה על שולחן אחד והיא תאכל 'מעדני עולם' ובנה ישב על ידה ויאכל 'קב קטנית' (וכפי שהוכיח האגרות משה מדיני 'ארחי פרחי', עיין שם). אלא שכל זה כפוף כמובן ליכולות של האב, וכאמור במקרה שלפנינו הן יכולות גבוהות. לא ייתכן שכשרמת מחיית האב והאם על שולחנם עולים מעדני עולם, תאמר האם לבניה "אתה תאכל 'שניצל טבעולי' ואני אוכל 'לשון בחרדל'; כל הבית יחומם בחורף בהסקה תתירצפתית, וחדרך יחומם שעה בלילה במפזר חום" [...]

בהתאם לאמור כתב כבוד ידידי הגר"א איגרא שליט"א, שהעיקרון בקביעת גובה המזונות, כאשר לאב יש יכולת כלכלית גבוהה, הוא רמת החיים של האם שהם במשמורתה.

ולאחר העיון איני יכול להסכים לעיקרון זה, שלעניות דעתי נסתר הן ממקורות ההלכה והן מהגיגותם של דברים.

ממקורות הלכה – כיצד? שהרי מכל המקורות, שאת חלקם הביא כבוד תורתו, שהשוו דין המזונות לדיני הכסות, מוכח שלא כדבריו. גם החלקת מחוקק שהסתפק בכך לא העלה את האפשרות שתהיה רמת מזונותיהם של הילדים תלויה ברמת מזונותיה של אימם ונובעת מהם.

אבל מעבר לזה לא ירדתי לסוף דעתו של כבוד תורתו: מה יועילו הדברים לילדי אם גרושה? גם אם נסכים שיהיו הילדים 'עולים עמו' – אין זה אלא מחמת חיובו במזונות אימם ולא מחמת חיובו במזונותיהם, ובגרושה שאינו חייב במזונותיה – יחזור הדין למקורו, שאינו חייב אלא בכדי צורכם. ומה שכתב בשם ידי אליהו שכיוון שבהיותם נשואים היה חייב במזונותיהם של ילדיו מחמת אימם, כבר זכו במזונותיהם מתקנת חכמים גם כשאימם מתה (או נתגרשה) – מלבד שאין דבריו ברורים בהגיונם – מכל מקום זה יכול להסביר את עצם החיוב במזונות בני הגרושה ומי שמתה אימם, אבל לא את גובהם. ואם כל גובה המזונות נגזר מהיותם אוכלים על שולחנה של אימם, הרי שאם אימם מתה, מהיכתי תיתי לחייב באותו גובה מזונות? והוא הדין והוא הטעם בבני גרושה, מאחר שאינו חייב במזונותיה. ולכן לעניות דעתי לעיקרון זה אין בית אב במקורות ההלכה הקדמוניים.

ובאשר לשאלת כבוד תורתו, מדוע לא השווה מרן השולחן ערוך להדיא לעני בחיוב המזונות לילדיו (בסימן עא סעיף א) כשם שהשווה אותם לעניין החיוב בכסות (בסימן עג סעיף ו) – לעניות דעתי, התשובה היא פשוטה:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מקור דברי השולחן ערוך (בסימן עג) בעניין כסות הוא מדברי הרמב"ם, ואילו דבריו (בסימן עא) בנוגע למזונות הם לשון עצמו, מדברי הגמרא (בכתובות סה), ובגמרא הרי לא נחתו לדון בזה בפירוש, ולפום ריהטא, שלא נכתב 'עולים עמו' בנוגע למזונות ילדיו, ליתא להאי דינא של 'עולה עמו ואינה יורדת' שכל כולו הוא מחובות הנישואין ולכאורה אין לו עניין לחוב מזונות הילדים שהוא חוב עצמי של האב כאביהם.¹

מלבד זאת יש לי לתמוה על העיקרון הנ"ל (שבדברי הגר"א איגרא) גם בהגיונם של דברים, שאם כך, גם אם רמת החיים של האם עלתה לאחר הגירושין, וכגון שזכתה בהון רב או שנישאה בשנית לבעל שרמת חייו גבוהה במיוחד, יהיה אביו של הקטין מחויב להעלות את גובה המזונות של הקטין, ויהיה בזה משום שינוי נסיבות המצדיקות את העלאתם.

ולעניות דעתי זה לא מסתבר כלל, ואף שברור שאימו של הקטין תעלה את רמת חייו של הקטין בפועל ותשווה אותה לרמת חייה, לדעתי פשוט שזה לא יצדיק לחייב את האב בתשלום מזונות גבוהים יותר. והטעם הוא שזה בכלל רחמי האם על בנה, להעלות את רמת חייו ולהשוותם אליה, ושכרה יהיה כפול מן השמים, אך אין להשית את מימוש רחמיה על בנה ואת השקטת ייסורי מצפונה על אביו, שביקשה להתגרש ממנו, ואף לא ניטול ממנה את שכרה שיגיענה מן השמים על רחמיה המרובים.

ובכן, לדעתי, העלאת רמת חייו של הקטין כתוצאה מרמת חייה הגבוהה של האם אינה יכולה ליצור חיוב נוסף על האב. אומנם חיוב הבעל במזונות לאשתו הנשואה, שיש לה ולו גם ילדים משותפים, הוא יכול גם העלאת המזונות לאם, כדי שתוכל להעניק את אותה רמת חיים גם לילדיה, וכביאורו של הגר"מ פיינשטיין זצ"ל בנוגע ל'ארחי פרחי' (אגרות משה אבן העזר חלק א סימן קו ויורה דעה חלק א סימן קמג), אבל זהו מדין מזונות אימם ממש, וכשם שמצאנו שמרבה לה מזונות בהיותה מניקה את ילדיו (וזה מעבר למה שהיא 'עולה עמו'), אבל אין זה מחמת מזונות הקטינים, וכשם שאין הבעל מחויב במזונות אותם 'ארחי פרחי'. ומכאן שאין לדין זה ולמזונות ילדים שאינם גרושה ולא כלום, שהרי אינו חייב במזונותיה.

ועל אף האמור יש לבחון מהו המדד לגובה המזונות, אם הוא בנוי רק על הצרכים הבסיסיים ואם דין אחד לכל הקטינים.

ולעניות דעתי המדד הוא המקובל בחברה שבה נמצאים הקטינים עצמם – מה שכולל רכיבים רבים: המאכלים עצמם, סוג המלבושים וכל מה שמקובל כבסיס באותה חברה שבה הם מצויים – זה יהיה גובה המזונות שהאב יחויב בהם בכפוף ליכולתו הכלכלית. ההיגיון בזה הוא שכל הפחתה מרמת החיים הממוצעת של הסביבה החברתית שבה חיים הילדים היא בעצם פגיעה בצרכים הבסיסיים שלהם. וכשם שהצרכים הבסיסיים משתנים מדור לדור והולכים ועולים עם העלאת רמת החיים העולמית, כך הם משתנים מחברה לחברה בהתאם. וכשם שאי אפשר לפרנס ילדים כיום מאותם סכומים שאפשרו את פרנסתם ברמת החיים שהייתה לפני מאות שנים, ללא שפע של פירות וירקות וללא החלפת ביגוד ומנעלים, כך אי אפשר לפרנס ילדים שמתגוררים בחברה בעלת רמת חיים גבוהה מאותם סכומים שמאפשרים מזונות מינימליים שאולי מצויים בחברה אחרת.

¹ ובמקום אחר כתבתי שבחייב האב במזונות הילדים אתינן עליה מתרי אנפין הן מחובתו כאב ילדיו (ואף בפנויה) והן מחמת הנישואין שנתחייב לזון את כל ילדיה שיהיה לו ממנו (וזהו פשר דברי הר"ן בעקבות לשון הרמב"ם), ונפקא מינה טובא מבין שני חיובים אלו. ואף שזהו חידוש נראה לעניות דעתי שהוא פשוט, ואין כאן מקום להאריך, ועוד חזון למועד.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ומדוע, אם כך, הדבר תלוי ביכולתו הכלכלית של האב? כי אם בהיותו נשוי לא היה הוא יכול לעמוד באותה רמת חיים חברתית, יש להניח שהוא היה משנה את החברה שבסביבה הוא חי או שהיה דורש מילדיו להסתפק במה שיש לו, ואין סיבה לומר שמאחר שהתגרש מאם ילדיו נשללה ממנו הזכות והסמכות ההורית לקבוע מה תהיה רמת החיים שבה יחיו ילדיו, וכי למה? אתמהא (ובפרט כאשר מי שהוביל לגירושין ופירק את הנישואין זו אימם, וילקה אביהם בכפליים. אין בזה לא צדק, לא יושר ולא הגינות)!

אשוב ואדגיש: לעניות דעתי לא רמת החיים של האם קובעת, אלא רמת החיים הסביבתית (הבסיסית) של הקטינים היא הקובעת, ובכפוף ליכולתו הכלכלית של האב.

באשר לטענה שכאשר אנו מחייבים מדין צדקה (מעל גיל שש, לסוברים כן) יש לחייב לפי מה שהורגלו הילדים בטרם התגרשו הוריהם, בהתאם לכלל בדיני צדקה שמעניקים לעני את כל 'מחסורו אשר יחסר לו' בהתאם למה שהורגל עד כה: לדעתי, אין מקום להחיל כלל זה בחיוב מזונות לילדים. עמדתי על כך בפסק דין אחר, מניתי שם כמה נימוקים לכך, ולהלן אצטט את תמציתם:

"סוף דבר הכל נשמע": מכל האמור נראה לעניות דעתי שיש לדחות את תביעת האם לחייב את האב במזונות גבוהים עד כדי רמת החיים שאותה מבקשת האם להנהיג בביתה, אף שהורגלה לכך גם בעבר, וזאת על בסיס הצטברות כל הנימוקים דלעיל, ובתמצית כלהלן:

א. החיוב של "די מחסרו אשר יחסר לו" – "אפילו סוס לרכב עליו ועבד לרוץ לפניו" אינו אלא בתחילת עניותו של אדם ובירידתו מנכסיו, לא לכל ימי חייו.

ב. חיוב שכזה אינו חיוב קבוע מראש על אדם אמיד לכל ימי עונו של העני, אלא מדי פעם יש לבחון את אמידותו של החייב ואת צורכו של העני.

ג. ייתכן שדין זה לא שייך בקטינים כלל, שכן כל כולו השארת כבודו של אדם על עומדו, מה שלא שייך בקטנים.

ד. מאחר שלקטינים המדוברים יש כדי פרנסתם הבסיסית מדי חודש בחודשו, אינם מוגדרים כעניים ולא חלים כלפיהם דיני צדקה כלל.

ה. התנהלותו של הורה כלפי ילדיו במובן הכלכלי (מעבר לצרכים הבסיסיים) היא בתחום סמכותו ההורית החינוכית הבלעדית ואינה ברת התערבות של גורם שיפוטי – לא מעיקר הדין ולא מתורת צדקה, לא כלפי האם ולא כלפי האב.

ו. לאור האמור, יש לחייב את האב במזונות קבועים בשיעור של המזונות הזמניים.

אשוב ואומר את האמור בראשית דבריי שכל האמור זה במסגרת הדיון אם ניתן להוציא פסק דין מחייב פסק דין הניתן לאכיפה, אבל ייתכן שעל דרך המוסר היושר והטוב יש לדבר על ליבו של האב שלא יחסיר מילדיו כל אשר יצטרכו, וכפי יכולתו.

עד כאן ציטוט מדבריי בפסק דין בתיק (בית הדין האזורי ירושלים) 960545/4 מיום י"ד בשבט התשע"ח (30.1.2018).

בהתאם לאמור, לדעתי, אין לחייב אב במזונות בנו הקטין לא כדי להשוותם למה שהורגל עד כה מדין "די מחסרו אשר יחסר לו", ולא כדי להשוותם לרמת החיים של האם המשמורנית. המדד לגובה החיוב לעניות דעתי הוא הצרכים הבסיסיים של בני גילו ברמת החיים של חברת הילדים

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שבמחיצתם הוא חי. רמת עושרו של האב לא יוצרת חיוב בסכומים גבוהים יותר מצד עצמה בלבד אלא בהתחשב באמור, בנתונים הסביבתיים של מקום המגורים של הילדים ובחברתם.

בית הדין האזורי בפסק הדין מושא הערעור קבע שדמי המזונות לקטין יעמדו על סך של 1,250 ש"ח, ומתוך פסק הדין לא ברור על בסיס מה נקבע סכום זה. לדעתי, בהתאם לאמור, יש להחזיר את עניין המזונות לבית הדין האזורי שייבחן את גובה המזונות בהתאם למדד של הנתונים הסביבתיים של הקטין ויקבע אם הסכום הנ"ל מתאים למדד זה, וככל האמור.

בכל הנוגע לגובה דמי המדור (בנדון דידן גובה ההשתתפות בחוב המשכנתה) אני מצטרף למסקנתו של ידידי הגר"א איגרא שליט"א.

ב. מועד הקרע

בית הדין האזורי קבע שמועד הקרע הוא בט' באב התשע"ז (1.8.17) המועד שהצדדים הסכימו בהסכם קודם (שלא אושר ושלא ניתן לו תוקף של פסק דין) שייחשב מועד הקרע. בית הדין הסיק שמהסכמה זו עולה שאכן הקרע הכלכלי והפסקת ניהול שיתוף כלכלי מלא היו ממועד זה. העובדה שתביעת הגירושין הוגשה רק ב"ד בתמוז התשע"ט (17.7.19) אינה מעידה בהכרח שהקרע הסופי התרחש רק במועד זה, ולכן יש לאמץ את ההסכמה הראשונית.

טענתה של המערערת בעניין זה היא ששגה בית הדין האזורי שנשען על הסכם, שלא מומש בסופו של יום, מאחר שההסכם נשען על ויתורים הדדיים שבכללם הקדמת מועד הקרע – לא בגלל הפסקת השיתוף הכלכלי אז אלא בגלל דברים אחרים שקיבלה האישה בתמורה להקדמת מועד הקרע.

בית הדין הנוכחי, כערכאת ערעור, לא ניהל דיון ראשוני שיכלול טענות ומענות והוכחות בעניין מועד הקרע. והואיל וכך ומאחר שקביעת מועד קרע נשענת על בירורים עובדתיים ועל התרשמות מטענות הצדדים, לדעתי, אין הצדקה להתערב בהכרעתו של בית הדין האזורי, וזאת בהתאם להוראת סעיף ב' לתקנה קלה לתקנות הדיון, שרק כאשר מדובר בטעות הנראית לעין בקביעת העובדות תתערב בה ערכאת הערעור. במה שהונח לפנינו – לא טעות הנראית לעין יש כאן, ואף לא זו הסמויה מן העין.

מדברי ידידי הגר"א איגרא שליט"א עולה שלכל הפחות יש ספק בשאלה מתי היה מועד הקרע האמיתי, וממילא יש לאמץ את ברירת המחדל המקובלת, שמועד הקרע ייקבע למועד הגשת תביעת הגירושין. אבל אם להלכה יש לבעל דין מקום לחלוק ולומר שכאשר יש ספק במועד הקרע יש לנקוט בדרך המצמצמת את תקופת השיתוף ולא מרחיבה אותה, וכפי שכתבנו בפסק דין אחר, שנצטט להלן את הקטע הרלוונטי ממנו:

תורת איזון המשאבים בין בני זוג שנקבעה בחוק יחסי ממון, לדעתנו, הפכה להיות נחלת כל בני זוג הנישאים במדינת ישראל. לכן תוקפה הוא לא רק מחמת החוק אלא בעיקר משום שכל הנישאים על דעת החלת העקרונות שבתורה זו הם נישאים, ומכאן תוקפה ההלכתי.

תורה זו נשענת על שתי גישות. ולדעתנו על בסיס שתי הגישות אפשר להגיע למסקנה שכאשר יש ספק, אם להכליל במסגרת האיזון הכנסות מסופקות (וכמו ניקוי המס שבסעיפים ב' וג' להחלטה הנוכחית, אף שלדעתנו אין בזה ספק כלל), הרי שיש לילך על דרך הצמצום ולא להכליל אותם במסגרת האיזון:

גישה אחת רואה בתורת איזון המשאבים, הסכם מכללא, שהוא ברירת המחדל בהעדר הסכמה אחרת, וכפי שעולה מלשון סעיף 3 לחוק הקובע:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

(א) לא עשו בני הזוג הסדר ממון, ואם עשו – במידה שההסכם אינו קובע אחרת – יראום כמסכימים להסדר איזון המשאבים לפי פרק זה, ויראו הסדר זה כמוסכם בהסכם ממון בעל תוקף שנתמלאו בו הוראות סעיף 2.

זאת אומרת: מאחר ובני זוג היו מעוניינים להחיל על התנהלותם הכלכלית במהלך הנישואין ועם פקיעתם, אם התגלגלו לשם, הסדרה כלשהי, הרי שבהעדר הסכם מפורש נראה באיזון המשאבים המוצע בחוק את ברירת מחדל של הסכם משוער שהיו הצדדים עורכים אילו נתנו את דעתם על כך. בהפעלת חוק זה, לגישה זו, אנו בעצם מפעילים את ההסכם שבין בני הזוג – גם אם הם לא ערכו אותו. לא מדובר בתכתיב של המחוקק בשל שיקולי צדק וכדומה אלא בצורך להסדיר הסכמים שעל פיהם צדדים פועלים.

לפי גישה זו: הרי גם לו היה הסכם מפורש של הצדדים שבו הסדרה תואמת לאמור בחוק ממש, לו היה מתעורר ספק ביחס להכנסה כלשהי, אם לאזנה אם לאו, היינו הולכים לפי הכלל ש'יד בעל השטר על התחתונה', ובכגון זה, ההלכה היא שמי שבא להוציא ממי שמוחזק – עליו הראיה. הוא הדין והוא הטעם, וכל שכן, בהסכם מכללא כמו תורת האיזון שעל פיה אנו פועלים.

הגישה השנייה רואה את תורת איזון משאבים כתכתיב של המחוקק (למרות לשון החוק "יראום כמסכימים", ובפרט במקרים שלא הודע לבני הזוג במפורש שזה יהיה המצב המשפטי, עם פירוק הנישואין. ובפרט לאור העובדה שסעיף 3(ב) לחוק לא מבוצע בפועל, כפי שהארכנו בפסק דין אחר האמור להתפרסם בקרוב), שפועל משיקולי צדק.

לא בהסכם שבין בני הזוג מדובר, שהרי הם לא הסכימו על דבר ולא חצי דבר מהאמור בחוק, אלא שלדעת המחוקק כך ראוי להיות, וכך צודק והגון לעשות. גם לגישה זו אם הצדדים הסכימו אחרת – הסכמתם גוברת על הכול, גם אם יסכימו על דבר שאינו צודק, וזה ההסבר לסעיף 2 לגישה זו.

לגישה זו מדובר במעין תקנה והתערבות של המחוקק במה שהיה לפני התערבותו. [הכוונה לתקופה שקדמה גם לחזקת השיתוף, שמקורה בפסיקה].

גם לגישה זו, כשמתעורר ספק באשר להכנסה כלשהי, אם יש לאזנה אם לאו, יש ללכת על דרך הצמצום, בבחינת 'הבו לה דלא לוסיף עלה', ובבחינת ספק בתקנה שחוזרים לעיקר הדין.

עד כאן ציטוט מפסק דיננו (בית הדין הגדול, תיק 890096/7 מיום כ"ב בניסן התש"ף (16.4.20)).

בהתאם לאמור, הן מחמת שמדובר בעניין עובדתי והן מחמת העיקרון שיש לצמצם את תקופת השיתוף ולא להרחיבה, לדעתי, יש לדחות גם את החלק הזה שבערעור. מועד הקרע יהיה כפי שקבע בית הדין האזורי.

הרב ציון לודאילוז

תשובת הרב אליעזר איגרא

ראיתי את אשר העיר והאיר ידידי הרה"ג ציון לוז שליט"א.

מועד הקרע

נדון ראשית בסיום דבריו, במה שכתב לעניין מועד הקרע:

[...] מאחר שקביעת מועד קרע נשענת על בירורים עובדתיים ועל התרשמות מטענות הצדדים, לדעתי, אין הצדקה להתערב בהכרעתו של בית הדין האזורי

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

[...] בהתאם לאמור, הן מחמת שמדובר בעניין עובדתי והן מחמת העיקרון שיש לצמצם את תקופת השיתוף ולא להרחיבה, לדעתי, יש לדחות גם את החלק הזה שבערעור. מועד הקרע יהיה כפי שקבע בית הדין האזורי.

אך במקרה שלפנינו אין כאן מחלוקת על העובדות כפי שהוצגו בבית הדין קמא, אלא אדרבה: הטענות נשענות על התרשמותו של בית הדין קמא שכתב בפסק דינו:

אם נצרף את דברי האישה בשני דיונים אלה עולה כי האישה ידעה כי הבעל מנהל יחסים עם אישה אחרת בשנת 2017 ושלדבריה הוא חי איתה היום, ובגלל זה היא החליטה כבר אז לפרק את הנישואין. מערכת הנישואין התערערה כבר בשנת 2017 ובסופו של יום הסכסוך והבגידות ההדדיות גרמו לפירוק מערכת הנישואין עם עזיבתו של הבעל את הבית. כפי הנראה היה נוח לצדדים להישאר עדיין תחת קורת גג אחת ולנהל משק בית להמשיך לגדל את הילדים שבבית, למרות החשדות והסודות האפלים שיש לכל אחד מהם.

מדברים אלו עולה בבירור כי גם לדעת בית הדין קמא הצדדים היו עדיין תחת קורת גג אחת, ניהלו משק בית משותף ויצאו לטיולים בחו"ל. לא הוכחש שאף היו יחסי אישות.

לכן המחלוקת עם בית הדין קמא אינה על העובדות אלא על פרשנות חוק יחסי ממון, שלדעתי אינו מאפשרת פרשנות אחרת מזו שכל זמן שבני הזוג חיו בזוגיות, בעיקר כלכלית, הפקידו לחשבון המשותף את משכורותיהם וחיו בשיתוף – בהעדר הסכמה אחרת בין הצדדים הרי שמועד הקרע נקבע בגירושין או בפירוק השיתוף המעשי כפי שנראה לבית הדין.

וזו לשון החוק:

5. (א) עם התרת הנישואין או עם פקיעת הנישואין עקב מותו של בן זוג (בחוק זה – פקיעת הנישואין) זכאי כל אחד מבני הזוג למחצית שווים של כלל נכסי בני הזוג [...]

5א. (א) הזכות לאיזון משאבים לפי סעיף 5 תהיה לכל אחד מבני הזוג אף בטרם פקיעת הנישואין אם הוגשה בקשה [...] והתקיים אחד מהתנאים [...]

(2) קיים קרע בין בני הזוג [...] אם ניתנה החלטה שיפוטית המעידה על קיומו של קרע בין בני הזוג.

מזונות הילדים

בנושא המזונות כבוד תורתו כתב בשיטתו:

לעניות דעתי המדד הוא המקובל בחברה שבה נמצאים הקטינים עצמם – מה שכולל רכיבים רבים: המאכלים עצמם, סוג המלבושים וכל מה שמקובל כבסיס באותה חברה שבה הם מצויים – זה יהיה גובה המזונות שהאב יחויב בהם בכפוף ליכולתו הכלכלית. ההיגיון בזה הוא שכל הפחתה מרמת החיים הממוצעת של הסביבה החברתית שבה חיים הילדים היא בעצם פגיעה בצרכים הבסיסיים שלהם

המדד שמציע כבוד תורתו הוא "מדד בלתי-מדיד". בכיתה אחת יכולים להיות "בנים של רוטשילד" שנהג עם מכונית פאר מביאם לבית הספר, ה"לובשים" "מותגים" ואוכלים "ברבורים" ושל "ודגים" וכו'; ילדים ברמה יותר נמוכה ואף ילדים מבתים דלים. במחילה מכבוד תורתו קשה מאוד למצוא מה זה "מקובל כבסיס באותה חברה".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

זאת ועוד: אם השכר הממוצע של בני זוג המשתכרים בשווה הוא לדוגמה 20,000 ש"ח הרי שלאחר הגירושין יעמדו לאם לדברי כבוד תורתו 10,000 ועוד 1,250 ש"ח (מזונות הקטין כפסיקת בית דין קמא) – סך הכול 11,250 ש"ח, שזה בודאי מתחת "לממוצע החברתי", בעוד הסכום של 2,500 ש"ח, שאותו קבעתי, שהוא ודאי מקיים את הדרישה "כפוף ליכולתו הכלכלית של האב", הרבה יותר הגיוני ועונה גם על הקריטריונים שהציג כבוד תורתו. קל וחומר במקרה שלפנינו, שבו האב משתכר 45,000 ש"ח והאם 13,000 ש"ח: הרי האם לא חיה ברמת החיים אשליה היא התרגלה ו-2,500 ש"ח רק מהווים "כדור הרגעה" שיאפשר את רמת החיים שאותה מנהלת האם מהכנסותיה, ללא הכנסות האב. וכאמור אין כאן "עולה עם אביו" אלא שמירה על מינימום המאפשר לאם לשרוד ברמת חייה המגיעה לה, האפשרית על פי הכנסתה.

מה שכתב כבוד תורתו "מה שמקובל כבסיס באותה חברה שבה הם מצויים – זה יהיה גובה המזונות שהאב יחויב בהם בכפוף ליכולתו הכלכלית" מקובל עליי כבסיס הגיוני לקביעת גובה מזונות. כבר כתבתי בכמה פסקי דין שהאב לא יכול לומר לאם: "תעברי לגור בבנגלדש, שם רמת המחיה היא כזו שבחמישים דולר לחודש תחיי כמו מלכה בארמון, ולמה אשלם לך מזונות כפלי-כפליים בירושלים?" ולדעתי המדד שאותו קבענו – רמת מחיית האם לאחר גירושה – יתרונותיו באי-היותו מחודש אלא מדד המופיע בראשונים (בר"ן) ובאחרונים (האגרות משה הטוען דכולי עלמא מודים לר"ן). ואומנם נחלקו על הר"ן בדעתו שחייב מזונות האם הוא סיבת החיוב במזונות ילדים, אבל בסברת גובה החיוב לא מצינו שחלקו עליו, וההיגיון הוא שאי אפשר לאם לשים בצלחתה עוף, שהיא קונה על פי רמת הכנסתה, ולתת לילדיה פרוסת לחם עם גבינה. זו סברה אמיתית וישרה.

'תרגום' בפועל של מדד "החברה שבה נמצאים הקטינים עצמם" איני יודע, כאמור לעיל ייתכן שלדעת כבוד תורתו החיוב יהיה אף גבוה יותר, שהרי הכנסות האם כחד-הורית בדרך כלל פחותות מן הממוצע. בכל אופן חיוב של 2,500 ש"ח בנידוננו, כשיש רק ילד אחד והסכום הוא פחות מ-10% מהכנסות האב – נראה לעניות דעתי שבצד המעשי אין מקום שכבוד תורתו לא יסכים לו.

הרב אליעזר איגרא

הרב שלמה שפירא

ראיתי מה שכתבו עמיתיי ואני מצטרף למסקנותיו המעשיות של הגר"א איגרא מהטעמים שיבוארו להלן:

מזונות הילדים

א. כבר הארכתי בעניין זה של יסוד החיוב במזונות ילדים ומקורו. ויהא הטעם אשר יהיה, כבר העיד הגרש"ב ורנר זצ"ל בספרו משפטי שמואל:

למעשה נוהגים בתי הדין לחייב את האב במזונות בניו לפי רמת חיי האב, ואין מקציבים לכולם שיעור אחיד, ולא מודדים בחדא מחתא, אלא העשיר לפי עשרו והעני לפי עניו, העשיר מרבה והדל ממעיט.

וכן ראיתי גם אני שזה מנהג בתי הדין גם בשנים האחרונות, בדורות הדיינים שהיו אחרי הגרש"ב ורנר זצ"ל.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אומנם לצערי עתה חדשים מקרוב באו, ויש מן הדיינים שרוצים לקבוע את שיעור החיוב של האב כחיוב אחיד ומינימלי ללא קשר ליכולתו הכלכלית ולאופן שבו פרנס הילדים במשך חיי הנישואין, להשוות עשיר לעני ולקבוע בטבלה את הדרוש לדעתם לילד כיום. ולדבריהם האב אינו מחויב מעבר לזה, ומי שמחייבו הרי הוא גזלן.

התוצאה של דבר זה היא שאחריות המזונות נופלת על האם המגדלת את הבן, שוודאי אינה חייבת יותר מהאב, ואדרבה חיובה פחות ממנו בוודאי כפי שיתבאר. ודבר זה ברור שילד בן שש ההולך לכיתה א' אינו יכול לדאוג לפרנסתו, שהרי אינו מבחין בין ימינו לשמאלו, וגם ילדים גדולים יותר החייבים ללמוד מכוח חוק חינוך חובה (אפילו אם נאמר שטכנית הם יכולים לעבוד, והדברים אינם כן) – אינם יכולים להתפרנס כיום. ואם נלך בשיטה זו הדבר יסיר את עול הפרנסה מהאב; הציבור לא ידאג להם, שהרי מדינת ישראל נותנת קצבת ילדים נמוכה; והעול יפול בפועל על האם, ואם היא לא תפרנסם – והדבר כמעט בלתיאפשרי, וכדברי הר"ן לגבי מזונות ילדים (שיתבאר להלן) – הילדים ירעבו ללחם כפשוטו ויפלו לטיפולם של שירותי הרווחה, דבר שאכן בדרך כלל לא יקרה, שהרי אין אם שליבה לב אבן אף אם דייך בעל לב אבן פסק מזונות שאינם מספיקים.

והנה מכיוון שזה מנהג בתי הדין בעשרות השנים האחרונות נראה שאין אפשרות לעוקרו אף אם לא נרד לשורש הטעם, ועל כגון זה אמרו ביבמות (קב, א): "אמר רבה אמר רב כהנא אמר רב: אם יבא אליהו ויאמר [...] 'אין חולצין בסנדל' – אין שומעין לו, שכבר נהגו העם בסנדל." ואין לעשות את מנהג בתי הדין בעשרות השנים האחרונות כטעות אף לפי האג'נדה החדשה המתפתחת בשנים אלו שלפיה האב הוא המקופח שעמסו עליו מעבר ליכולתו. אכן חלק מפסיקות בתי המשפט בעבר הטילו על האב הרבה מעבר למחויבותו על פי ההלכה, וכשעלתה זעקת האבות על העול שמוטל עליהם השתנתה המגמה והטילו את העול בפועל על האם, שהוטלו עליה חיובים כביכול על פי ההלכה. ואין כאן מקום להאריך. ועל כל פנים מנהג בתי הדין היה מאוזן במשך כל השנים, והוא כזה גם כיום (כרוב הרכבי בתי הדין).

וננסה לבאר את יסודות הדין בקיצור (חובתנו להבהיר שרוב הדברים שאנו כותבים ונכתוב ידועים וברורים).

ב. בעניין חיוב מזונות אשתו קבעה המשנה בכתובות (סד, ב) את שיעור החיוב המינימלי:

המשרה את אשתו על ידי שלישי לא יפחות לה משני קבין חטין או מארבעה קבין שעורים. אמר רבי יוסי: לא פסק לה שעורים אלא רבי ישמעאל, שהיה סמוך לאדום. ונותן לה חצי קב קטנית וחצי לוג שמן וקב גרוגרות או מנה דבילה, ואם אין לו פוסק לעומתן פירות ממקום אחר. ונותן לה מטה, מפץ ומחצלת ונותן לה כפה לראשה וחגור למתניה ומנעלים ממועד למועד וכלים של חמשים זוז משנה לשנה [...] במה דברים אמורים? בעני שבשאר. אבל במכובד – הכל לפי כבודו.

ומבואר שיש שני שיעורים: שיעור מינימלי שחייב לתת אף עני ביותר, ושיעור של עשיר ממנו הנותן לפי כבודו. ועיין בחלקת מחוקק ובבית שמואל אם שיעור זה שבעני הוא רק במשרה אותה ומפרנסה על ידי שלישי, אבל כשהיא עימו אוכלת מה שהוא אוכל ואפילו פת חרבה ואף פחות מהאמור במשנה, או שזה השיעור המינימלי בכל עניין. ואם אינו נותן לה השיעור המינימלי חייב לגרשה אם היא דורשת, מפני שאינו מקיים חיוב מזונות כלפיה.

ומה דקתני שבמכובד נותן לפי כבודו, ילפינן ליה בכתובות (סא, א):

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

עולה עמו ואינה יורדת עמו. אמר רב הונא: מאי קראה? "והיא בעולת בעל" – בעלייתו של בעל ולא בירידתו של בעל. רבי אלעזר אמר: מהכא "כי היא היתה אם כל חי" – לחיים ניתנה ולא לצער ניתנה.

ונראה ששתי הדרשות אמת, שהדרשה הראשונה היא לעניין ש'עולה עמו' כשרמת חייו גבוהה יותר משהורגלה והדרשה השנייה היא לעניין 'אינה יורדת', דהווי צער לה, ויש לומר עוד נפקא מינה בעניין זה. אך שתי הדרשות הללו נאמרו לעניין אישה ולא לעניין ילדים. ודין המשנה והגמרא נפסק ברמב"ם ובשולחן ערוך שזו לשונו (אבן העזר סימן ע סעיף ג):

כמה מזונות פוסקים לאשה [...] במה דברים אמורים? בעני שבישראל. אבל אם היה עשיר, הכל לפי עשרו [...] ואם היה עני ביותר ואינו יכול ליתן לה אפילו לחם שהיא צריכה, כופין אותו להוציא.

אך לעניין מזונות ילדים פסק השולחן ערוך (שם סימן עא סעיף א):

חייב אדם לזון בניו ובנותיו עד שיהיו בני שש [...] ומשם ואילך זנן כתקנת חכמים עד שיגדלו, ואם לא רצה [...] ואין כופין אותו לזונן. במה דברים אמורים? בשאינו אמוד. אבל אם היה אמוד, שיש לו ממון הראוי ליתן צדקה המספקת להם, מוציאים ממנו בעל כרחו משום צדקה וזנין אותם עד שיגדלו.

ומבואר שחיוב מזונות מתחלק לשניים: עד גיל שש חייב האב מתקנת חכמים, ומשם ואילך החיוב הוא מתקנת חכמים שמדין צדקה, ואם הוא אמוד – כופין אותו, וכדקיימא לן ביורה דעה (סימן רמח סעיף א) דכופין על הצדקה. בדין זה מדובר כשהאב חי, ומוטלת עליו חובת מזונות לילדיו, בין שהוא נשוי לאם ואשתו עימו ובין שמתה אשתו או התגרשה, שאין עליו חיוב במזונותיה.

כמו כן מצאנו חיוב מזונות לבנותיו המוטל על עיזבון האב (ואין חיוב לזון את הבנים, שהרי הם יורשים עיזבונו), וחיוב זה הוא מתנאי כתובה. ומצאנו חיוב נוסף במי שמתחייב בעת נישואיו לאישה לזון את בתה (והוא הדין את בנה). ויש לברר האם גדרי החיוב דומים בכל המקרים ומהו שיעור החיוב.

ג. בדברי השולחן ערוך (אבן העזר סימן עא) לעניין חיוב מזונות הילדים לא מבואר מהו שיעור חיובו. אך בדין הכסות והמדור (שם סימן עג סעיף ו) פסק: "בניו ובנותיו עד בני שש – חייב ליתן להם כסות וכלי תשמיש ומדור, ואינו נותן להם כפי עשרו אלא כפי צרכן בלבד."

ומקורו מדברי הרמב"ם (הלכות אישות פרק יג הלכה ו).

והנה במה שכתבו הרמב"ם והשולחן ערוך "אינו נותן להם כפי עשרו אלא כפי צרכן בלבד" ביאר המגיד משנה וכן כתבו הבית יוסף והב"ח וכן ביארו החלקת מחוקק והבית שמואל (שם), וזו לשון הבית שמואל (שם ס"ק ה): "כפי צרכן – ולא לפי כבודו כי דוקא לאשתו נותנים משום דדרשינן מקרא דעולה עמו וחייב לכבדה, אבל לבניו – אינו צריך ליתן אלא כדי צרכן."

משמעות הדברים שחיוב הבעל לאשתו הוא כפי מעמדו וכפי יכולתו, מה שאין כן לילדים שאין הוא חייב לשלם אלא לצורכיהם ההכרחיים. ומצאנו רמז לסברה זו בירושלמי (ריש פרק יב מכתובות) גבי זן את בת אשתו, ועיין ברא"ש (ריש פרק יב מכתובות).

והנה לגבי עצם חיובו של האב בכסות, הדברים מפורשים בהמשך דברי הירושלמי (שם פרק יב הלכה א) דעל מה ששנו במשנה (כתובות פרק ד משנה ה) לגבי תנאי כתובה לבנות "היויין יתבן בביתי ומיתזנא מנכסיי": "ותני עלה: ומתכסיין בכסותי". והוא מפורש בכתובות (סח, א ועיין עוד בתוספות בבא בתרא קלט, ב ד"ה והבנות יזונו, עיין שם) דקרי ליה לחיובו בכסות "פרנסה".

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והנה הרמב"ם והשולחן ערוך הזכירו את ההבדל בין אשתו לילדיו בדין כסות ומדור, אך לגבי מזונות, לא כתבו במפורש את שיעור חיובו.

ובחלקת מחוקק שם (סימן עא ס"ק א) כתב: "ולא נתבאר אם די שנותן להם מזונות כל דהו או שצריך לזון אותם כשם שהוא זן את אשתו והם עולים עמה."

ועיין שם בהמשך דבריו שכתב שמחלוקת הראשונים היא אם חיוב מזונות הילדים הוא חלק מחיובו במזונות אשתו או שהוא חיוב נפרד, שהדבר תלוי במחלוקת הר"ן והרא"ש, אך ברור על כל פנים דהיכא שאין חייב במזונות אשתו, ודאי אין בזה דין 'עולים עמה', ולהכי היכא שדנים במזונות הילדים לאחר הגירושין (וגם לפני הגירושין הוא פטור ממזונות, כשאין היא רוצה להתגורר עימו), לא נאמר שמדין מזונות האם אתו עלה. ועיין שם בבית שמואל שכתב: "ואין זנין אותם לפי עשרו, כמו שכתוב בסימן ע"ג סעיף ו' לענין כסות."

וכן כתב בשו"ת הרשב"ש (סימן תקב) וזו לשונו:

ולענין פסיקת מזונות הבת כפי מה שצריכה ולא כפי עושרו – יפה דנת, וכן כתב הרמב"ם ז"ל בפרק י"ג מהלכות אישות וכן היא בספר אבן העזר, וכן הסכים הרב בעל מגיד משנה ז"ל דדוקא באשתו הוא דאמרינן "עולה עמו ואינה יורדת".

לפיכך לענין חיוב האב בנידון דידן לית מאן דפליג שאין חייב במזונות הילדים אלא לפי צרכן ולא לפי עושרו.

ד. אך באמת יש להעיר בהאי דינא מדין החיוב המוטל על העזובן לפרנסת בנותיו. גם לענין זה פסק הרמב"ם (הלכות אישות פרק יט הלכה יא):

פוסקין לבת מזונות וכסות ומדור מנכסי אביה כדרך שפוסקין לאלמנה [...] אלא שהאשה פוסקין לה לפי כבודה וכבוד בעלה, ולבנות פוסקין להן דבר המספיק להן בלבד.

לשון הרמב"ם היא "דבר המספיק להן", ולא נקט כמו שכתב לגבי מזונות וכסות "כפי צרכן". וכתב המגיד משנה (שם) וכן כתב הגר"א (בביאורו לאבן העזר סימן קיד אות ז) שמקורו בירושלמי (כתובות פרק יב הלכה א) שזו לשונו:

תני: זנה חמש שנים הראשונים בין ביוקר בין בזול. היו ביוקר והזילו – אם הוא גרים נותן ביוקר, ואם היא גרמה – נותן בזול; היו בזול והוקירו – בין שהוא גרם בין שהיא גרמה נותנין בזול. **הדא היא: הבת לא עולה ולא יורדת.**

וכן נכתב עוד בירושלמי (שם פרק ה הלכה ו):

אמר רבי שמואל בר רב יצחק: לא סוף דבר הכניסה אלא אפילו היא ראויה להכניס, כהדא דתני: אשתו עולה עמו אבל לא יורדת עמו, אלמנה ובניה יורדין אבל לא עולין, הפועלין עולין אבל לא יורדין, הבת לא עולה ולא יורדת.

ולולי דברי המגיד משנה והגר"א בביאורו, פשט דברי הירושלמי (בפרק יב) מיירי במי שהתחייב לזון את בת אשתו ולא בבת הניזונית מתנאי בית דין אחרי מות אביה. והנה בירושלמי (בפרק ה) קתני שגם באלמנה אמרינן שהיא יורדת אחרי פטירת הבעל, ודין "בעלייתו של בעל" נאמר רק בחייו. ודין זה הוא מחלוקת בבבלי (כתובות מח, א) בין חכמים לרבי יהודה ומכריעה הגמרא שם כרבי יהודה שאף לאחר מיתה אמרינן 'עולה עמו'. ועיין במראה הפנים על הירושלמי (כתובות פרק ה) דתלי לה במקור הלימוד, ומפשט לשון הסוגיה (בדף מח, א) משמע שלא כדבריו.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ועל כל פנים הרמב"ם (פרק יט) חילק בין האלמנה לבנות. והנה הירושלמי (בפרק ה) נקט ארבעה דינים: אשתו בחייו, אלמנתו והבנים (משמע בין בנים ובין בנות) לאחר מיתה, הפועלים והבת. ובפשיטות מיירי בשני סוגי התחייבויות: לאשתו, לאלמנתו ולבניה מחויב מעיקר הדין מדאורייתא או מתקנת חז"ל. (ואם מיירי באלמנה, שמת הבעל והחייב מוטל על נכסיו, "הבנים" היינו "הבנות" שזכאיות מתנאי בית דין, ולגבי בנים אינו חייב, דהם ירשו עזבונו, וצריך עיון מדוע נקט "בניה" ולא "בנותיה", ואולי נקט בניה של אשתו, שמחויב לבנים בחייו מכוח תקנת אושא עד גיל שש ולמעלה מכך מדין צדקה, וצריך עיון גדול בזה בביאור לשונו.) ולפועלים ולבת – חיובו ממה שקיבל על עצמו, דב"בת" האמורה כאן מיירי בבת אשתו (המבוארת בפרק יב). ויש לומר ששונה החיוב במה שמחויב מתקנת חז"ל ממה שהתחייב בעצמו, דבמה שמחויב מתקנת חז"ל הם חייבו והם קבעו את שיעור החיוב, והחיוב לא ישתנה בשל התנהלות כזו או אחרת בין להגדיל את חיובו ובין להקטין. מה שאין כן מה שמחויב ממה שקיבל על עצמו – מכיוון שהכול תלוי בקבלתו, בידו לקבוע את שיעור החיוב או שאנו נקבע את שיעור חיובו בהתאם למה שאנו מעריכים אותו. ומצאתי את הדברים מבוארים בדברי תוספות הרא"ש (כתובות סה, א):

לא בפרנסת עצמה [מזונות, כדברי רש"י בגמרא] – שאין שמין אותה באב, הואיל ועל כרחו מתחייב בה מתנאי בית דין, אבל פרנסת הבעל [נדוניה] שאינה בתנאי בית דין אלא מדעתו, כדאמרין לקמן "אל יתפרנסו בנותי – שומעין לו", הילכך שמין אותו באב.

וכן הביא שם בחידושי הריטב"א בשם רבנו תם. ומבואר דנתן טעמא מדוע בחיוב המזונות לבנות לא אזלינן בתר שווי נכסיו והאומדנה מה היה נותן, מכיוון שחיובו הוא מתקנת חז"ל והם חייבו אותו חיוב מוחלט לפי מעמדו – בין שיתחייב לפי צורכי הבן, בין אי נימא שבנו 'עולה עמו' – אך לא אזלינן בתר דעתו כמו ב'עישור נכסי' [לנדוניה מן העיזבון] ששם יכול להפקיע את החיוב לגמרי.

והנה למה שביארתי דדעת הירושלמי שגדר החיוב לאלמנתו הוא כאמור מפני שסבר שדין 'עולה עמו ואינה יורדת עמו' הוא רק מחיים, ואנן פסקינן כדאמרין בבבלי אליבא דרבי יהודה שאף לאחר מיתה אמרינן 'עולה עמו' ובוודאי 'אינה יורדת'. ולפי זה יש לומר שאין ללמוד מדברי הירושלמי לעניין בנותיו לאחר מיתה, הניזונות מתנאי בית דין, שאינו חייב להם אלא כפי צורכן, שיש לומר שהירושלמי סבר שדין הבנות תלוי בדין האם, מפני שהוא מתנאי כתובה, ומשכך: מכיוון שלדעתו גם לגבי אלמנה לא אמרינן שתהא עולה, בנותיו לא עדיפי מינה ולא נאמר לגביהן שעולות ואינן יורדות, דדי לבנות שיהו כאימן, שהרי מתנאי כתובתה הן זכאיות למזונות. ולפי זה לדין, שגם באלמנה אמרינן 'עולה עמו', הוא הדין לבנותיה שגדרי מזונותיהן הם כעין אלה של האם ועולות ואינן יורדות, דלדעת הבבלי אין ראייה משיטת הירושלמי, וכיוון דפסקינן שגם אלמנה עולה עמו הוא הדין לעניין בנותיו שניזונות מתנאי בית דין. ולשיטה זו יש לומר שהוא הדין לגבי מזונות ילדים מחיים, שאף הם 'עולים ואינם יורדים', דגדר חיובם הוא כחיובו לאימם. ואף לדעת הרא"ש שלא מתורת מזונות האם הוא חייב בהם, שאף שהוא חיוב נפרד תקנת חז"ל הייתה בשיעור מזונות האם (ומהטעם שיתבאר להלן).

אך בגוף האי דינא שגם לאחר מיתה אמרינן 'עולה עמו ואינה יורדת', עיין בשיטה מקובצת בשם רבנו יונה שכתב: "לא קאי הך חילוקא אלא אעולה עמו, דאילו אינה יורדת אדרבא טפי איכא למימר דאינה יורדת לאחר מיתה מבחיים." וטעמא דמילתא, דפשיטא ליה שלאחר מיתה חזרה לכל הפחות למעמדה לפני הנישואין, ולכן ודאי 'אינה יורדת' ממעמדה זה. אלא שלגבי 'עולה' יש מקום לומר דהיינו דוקא 'עמו', וסברינן שאף לאחר מיתה היא עולה. עם זאת עיין בחידושי הריטב"א שם (וכן דעת רבנו יונה) שכתב:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והקשה רבנו תם ז"ל: אם כן אמאי יהיב רבי יהודה קיצותא "שני חלילין ומקוננת", הרי הכל הוא לפי דרך בנות משפחתו? ויש לומר דסבר רבי יהודה דכל כיוצא בזה – דיה שתעלה עמו לאחר מיתה שלא לפחות לה משני חלילין ומקוננת, כיון שבנות משפחתה אין עושין כן.

ומשמע מדבריו שאף דין 'עולה עמו' אינו דין מוחלט, דלפעמים עולה במקצת אבל לא לגמרי 'עמו', ועיי' לקמן.

ה. אומנם בגוף האי דינא דפשיטא ליה לרמב"ם שבבנות הניזונות לאחר מיתה מתנאי בית דין לא אמרינן שהן 'עולות עמו', יש לעיין ממה דשנינו בכתובות (סח, א):

אמר שמואל: לפרנסה שמין באב. מתיבי: "הבנות ניזונות ומתפרנסות מנכסי אביהן – כיצד? אין אומרים אילו אביה קיים כך וכך היה נותן לה, אלא שמין את הנכסים ונותנין לה"; מאי לאו פרנסת הבעל? אמר רב נחמן בר יצחק: לא, בפרנסת עצמה. הא ניזונות ומתפרנסות קתני, מאי לאו אחת פרנסת הבעל ואחת פרנסת עצמה! לא, אידי ואידי בפרנסת עצמה, ולא קשיא: הא באכילה ובשתייה, והא בלבושא וכיסויה.

ומשמעות דברי הגמרא ששמין את נכסי האב ובהתאם לשווי נכסיו קוצבים לה מזונות ושאר צרכים. וכן פירש רש"י:

פרנסת עצמה – מזונות בעודה אצל אחין.

הא באכילה ושתייה כו' – שמין הנכסים. אם עני הוא נותנין לה כפי מה ששנינו באף על פי במשרה את אשתו על ידי שלישי, ואם הנכסים מרובים – הכל לפי הכבוד.

וכן כתבו שם התוספות (ד"ה מאי):

[...] ולענין ניזונות – שמין את הנכסים, אם עני הוא ונותנים [לכאורה צ"ל כבדפוס שונצינרפיזארו "נותנים"] כמו שמפורש באף על פי (לעיל דף סד, ב) במשרה אשתו על ידי שלישי, ואם הנכסים מרובים – הכל לפי הכבוד.

וכן כתבו שם המרדכי (סוף רמז קצ) והגהות אשרי (פרק ו סימן יב). וכן כתב השלטי גיבורים פרק נערה שנתפתתה (דף כ, א מדפי הרי"ף בדפוס וילנא אות א) בשם הרי"א ז"ל בקונטרס הראיות, אך לעיל (שם יט, ב אות ב) הביא דברי הרמב"ם שנותנים להן "המספיק להן", ולכאורה מזכיר שטרא לבי תרי, אך באמת בשלטי הגיבורים ליקט דברי הראשונים (ולא בהכרח שהכריע).

ופשט דברי הגמרא הוא שגם לגבי בנות (יתומות) האוכלות מתנאי בית דין נאמר דין 'עולה עמו ואינה יורדת'. ובסברת הדין יש לומר על פי שיטת הר"ן שכתב שמזונות הילדים הם בכלל מזונות אשתו ובגדריהם, ואף שלענין מזונות הילדים הכריעו האחרונים שלא כדבריו, דהא מחויב במזונותיהם אף שאינו מחויב לאימם כגון בגרושה או בפנויה, מכל מקום במזונות בנותיו דהוו מתנאי כתובה והם חלק מהתחייבותו לאשתו, יש לומר דאין הכי נמי דהוו בגדר מזונות אשתו דאמרינן לגביה 'עולה עמו ואינה יורדת', ואף לאחר מיתת אשתו עדיין קיים חיובו מדין מזונות אשתו ובגדריו מתנאי כתובה.

אך דברים אלו הם איפכא מדברי הירושלמי (פרק ה) שהזכרנו ושלא כדברי הרמב"ם (פרק יט מהלכות אישות).

והשולחן ערוך (אבן העזר סימן קיב סעיף ו) פסק כדעת הרמב"ם:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

פוסקין לבת מזונות וכסות ומדור מנכסי אביה, כדרך שפוסקין לאלמנה [...] אלא שהאשה פוסקין לה לפי כבודה וכבוד בעלה, ולבת פוסקין לה דבר המספיק לה בלבד.

ובביאור הגר"א (שם) כתב:

ירושלמי: "הבת לא עולה ולא יורדת". אבל בגמרא שם: "הבנות ניזונות" כו' "כיצד" כו' – משמע שם דהכל לפי עשרו, ויין ערש"י שם ד"ה הא באכילה כו', וכן פסקו במרדכי והגהות אשרי שם ובשלטי גיבורים.

משמעות דבריו היא דסבירא ליה דמפשט סוגיית הגמרא משמע שגם בבת אמרינן 'עולה עמו ואינה יורדת' ולא כירושלמי. ובאמת לפי זה סוגיית הגמרא בבבלי שלא כירושלמי, ותיקשי מסוגיה זו על דברי הרמב"ם שכתב ששיעור המזונות אינו תלוי בעושרו של האב אלא שמין להן "דבר המספיק בלבד". וכן הקשה השיטה מקובצת (כתובות שם):

ועוד איכא למידק דהרמב"ם ז"ל פסק כשמואל דשמין באב, כדאיתא בפרק עשרים מהלכות אישות, ובפרק י"ט כתב ז"ל: "האשה – פוסקין לה לפי כבודה וכבוד הבעל, ולבנות – פוסקין להן דבר המספיק להן". ובפרק י"ג מהלכות אישות כשכתב ז"ל דין האשה, דאיתא בפרק אף על פי בדין המשרה את אשתו על ידי שלישי, וסיים "במה דברים אמורים? בעני שבישראל" וכו' כתב עוד: "ולא האשה בלבד אלא בניו ובנותיו הקטנים בני שש או פחות חייב ליתן להם כסות" וכו' "ואינו נותן להם לפי עושרו אלא כפי צרכן בלבד". וכתב הרב המגיד דהיינו טעמא, לפי שלא הוזכר חילוק בין העשיר לעני אלא באשה עד כאן.

ואין לחלק בין הבת לאחר מיתתן [אולי צ"ל: מיתתן] לבניו ובנותיו קטנים, וכל שכן דכבר כתב ז"ל בפרק י"ט דין הבת נמי, וכדכתיבנא, וכתב הרב המגיד ז"ל שם בפרק י"ט דכן מפורש בירושלמי דהבת לא עולה ולא יורדת. מעתה קשיא: היכי מצינן לתרוצי הך ברייתא לדידה, דפסק כשמואל, ומאי שמין את הנכסים וכו' דקתני והרי אין כאן לא עליה ולא ירידה, וכפי צורכך לבד בעי למיתב להו בין עני בין עשיר?

ויש לתרץ דעת הרמב"ם ז"ל הכין, דכתב ז"ל בפרק י"ט "במה דברים אמורים? כשהניח נכסים שאפשר שיזונו מהם הבנים והבנות". והעולה מכלל דבריו: כשהנכסים מרובין – הבנות נזונות תחת יד אחיהן, וכל הנכסים עומדים ברשותן, ובמועטים – מניחין מזונות הבת תחת יד בית דין או ביד אפוטרופוס שמנוהו בית דין לצורך הבנות. וכן כתב הרב המגיד ז"ל. הלכך איכא למימר דלהכי שמין את הנכסים, כדי להניחן ביד אחיהן, והכי קאמר: "אין אמורים: אלו אביהן קיים, כך וכך היה נותן", וניתב להו מזונות וכסות כפי מה שהיה נותן להן אביהן לפי עושרו וותרנותו, "אלא שמין את הנכסים" ויהיו מונחים ביד אחיהן או ביד אפוטרופוס ונותנין להו לפי צורכך. כן נראה ליישב דעת הרמב"ם. ורש"י והתוספות לא פירשו כן.

חזינן מדבריו דסבירא ליה דפשט הסוגיה שאמרו ששמין נכסי האב הוא לעניין מזונות הבנות, והעיר מדברי הרמב"ם שכתב שבין לעניין מזונות הבת לאחר מיתה ובין לעניין מזונות הילדים 'אין עולין עמו', וכתב שאף שיש מקום לחלק בין הדברים. (ועל כורחך היינו כחילוקנו לעיל, אם הווי מתקנת כתובה שקשור בקשר בליינתק לחיוב לאם, או מחיובו במזונות דהווי חיוב עצמי מתקנת חז"ל על כל פנים עד גיל שש.) ולמעשה פסק הרמב"ם שלעולם אינו חייב לילדיו כפי כבודו. ויש לדקדק מלשונו שלעניין מזונות הבת לאחר מיתה כתב "כפי המספיק להם" ולעניין מזונות ילדיו כתב "כפי צרכן", ובפשיטות לא הווי חד שיעורא, וצריך עיון. ולכן פירש השיטה מקובצת דהווי אמינא שישומו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

את הנכסים ולפי שווי הנכסים ייזונו הבנות באומדנה של כמה היה נותן להן האב במצבו הכלכלי, ודחינן שלעולם נותן להם "כפי צרכן" או "כפי המספיק להם", והא דבעינן שומא אינו לעניין פסיקת גובה המזונות, דלגבי זה אזלינן בתר השיעור המינימלי, אלא נפקא מינה לעניין אופן שמירת הכספים אצל יורשים, כשהניח ירושה גדולה או אצל בית דין כשהשאיר ירושה שאין בה אלא לכסות את צורכי מזונות הבנות.

1. והטור (אבן העזר סימן קיב) פסק:

תנאי כתובה שיהיו בנותיה ניזונות מנכסיו אחר מותו עד שינשאו או עד שיבגרו [...] במה דברים אמורים? אחרי מותו, אבל בחייו חייב לזונם מתקנת אושא עד ששה שנים. כתב הרמב"ם:

פוסקין לבת מזונות, כסות ומדור מנכסי אביה כדרך שפוסקין לאלמנה [...] אלא שהאשה פוסקין לה לפי כבודה וכבוד בעלה, ולבת פוסקין לה דבר המספיק לה בלבד.

וביאור דבריו שהחיוב של האב לילדיו הוא בשני פנים: חיוב מחיים מתקנת אושא וחיוב ושעבוד על נכסיו לאחר מיתה.

הטור הביא דברי הרמב"ם ללא חולק, ובכנסת הגדולה (הגהות הטור אות ב) הביא דברי הרי"א ז"ל בקונטרס הראיות ולא העיר שזה שלא כדברי הרמב"ם והטור, וגם לעניין מדור וכסות (בסימן עג) כתב בסתמא שנותן להם "דבר המספיק להם כפי צרכם", והתם לא הביא בשם הרמב"ם.

ועיין בבית יוסף (שם סימן קיב) שכתב:

כתב הרמב"ם: "פוסקין לבת מזונות, כסות ומדור מנכסי אביה" וכו' – בפרק י"ט מהלכות אישות (הלכה יא) [...] ומה שכתב "אלא שהאשה פוסקין לה לפי כבודה" וכו' מפורש בירושלמי (שם ופרק ה הלכה ו) "הבת לא עולה ולא יורדת" [...]

תניא בפרק מציאת האשה (סח, א): "הבנות נזונות ומתפרנסות מנכסי אביהן. כיצד? אין אומרים אילו אביהן היה קיים כך וכך היה נותן להן, אלא שמיין את הנכסים ונותנין לה. ונראה דמכאן גם כן למד הרמב"ם מה שכתב "אלא שהאשה פוסקין לה לפי כבודה, ולבת פוסקין לה דבר המספיק לה בלבד" [...]

ולכאורה דברי הבית יוסף אינם מובנים, דבגמרא קתני דלא אזלינן בתר אומדנא של האב הפרטי של הבת המסוימת, והיינו אם היה מפרנס ילדיו ברחבות ובפזרנות כפי עושרו או מצמצם למרות עושרו, אבל שמיין מהו שיעור נכסיו, ומשמע שאם הוא אדם אמיד – תלינן שהיה מפרנס את ביתו כמנהג אנשים אמידים כמותו, אלא שלא נזקקים לבחון את הנהגתו האישית, וכפי שפירשו רש"י ותוספות ושאר ראשונים. ועל כורחך שהבית יוסף הביין שמיין את הנכסים מה שיעורן [כדי לדעת ביד מי יניחום ולדעת אחר כך שלא נטלו מהם אלא למזונות], אך לגבי סכום חיוב המזונות אין צריכים לשום משום שהם מזונות מינימליים.

וצריך עיון דעל כל פנים צריכים לאמוד מה מספיק להם ומה צורכם, אלא אם נאמר שלא צריך אומדן ולעולם ייתן מזונות כעני בישראל וכמו ששנו לגבי משרה את אשתו על ידי שלישי. אך ברור שזה אינו, דאם כן מדוע כתבו הרמב"ם ובעקבותיו הטור והשולחן ערוך "כדי צרכן" ולא ביארו שיעורו כעני שבישראל.

ומכל מקום צריכים לומר שהבית יוסף ביאר בסוגיית הגמרא כנ"ל, כמו שתירץ השיטה מקובצת, אך קצת צריך עיון שהרי גם השיטה מקובצת לא כתב שזהו פשט דברי הגמרא אלא שכך

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

יש ליישב את דברי הרמב"ם עם סוגיית הגמרא, אך הבית יוסף כתב שמסוגיה זו יש ראייה, ובאמת מכיוון שרש"י ותוספות ועוד ראשונים פירשו את הסוגיה באופן אחר, אף שאפשר להסביר שלא כפירושם – ראייה מניין?

שוב התבוננתי בספרים וראיתי שהרב יד אהרן ציין לספר תיקון סופרים (לרבי יעקב אברהם גירון, קושטא, תקט"ז, דף קסב ע"ב וע"ג) ושם ביאר סוגיית הגמרא לשיטה זו ופירש מה שכתב הבית יוסף כעין הסברו של השיטה מקובצת (ולא הזכיר בדבריו דברי השיטה מקובצת).

אך עדיין לעניות דעתי אין ראייה משם, ולכל היותר נוכל ליישב באופן שלא נצטרך לומר שהבבלי חולק על הירושלמי וכדברי הגר"א. ושוב ראיתי שבספר מגילת ספר על הסמ"ג (לרבי בנימין קאזיש, קושטא, תק"י), נשאר בצריך עיון על דברי הבית יוסף. וכן ראיתי בספר מעשה רוקח על הרמב"ם (הלכות אישות פרק יט הלכה יא) שהעיר על הסתירות והקושיות הנזכרות ועל דברי הבית יוסף ועל הסתירה בדברי השלטי גיבורים שהזכרנו, ונשאר בצריך עיון.

העולה מכל מה שהארכנו הוא דבהאי דינא של שיעור חיוב מזונות ילדים נפסק ברמב"ם ובשולחן ערוך שלגביהם לא נאמר הדין של 'עולה עמו ואינו יורד', והדין נפסק לעניין מדור וכסות ילדים ולעניין מזונות מדור וכסות בנותיו לאחר מיתה. ואף שהרבה מהראשונים חולקים על דעת הרמב"ם והשולחן ערוך וסוברים שעניין זה נידון לפי מצבו הכלכלי, אנו אין לנו אלא מה שפסקו, שהרי הטור והשולחן ערוך וגם הרמ"א לא הזכירו שיטת הראשונים החולקים על שיטה זו, וידועים דברי התומים שאפילו 'קים לי' אינו יכול לטעון מכוח דעה שלא הוזכרה בשולחן ערוך וברמ"א, ולהחזיק, וודאי שאין אפשרות להוציא מהאב כשיטות אלו שהרי המוציא מחברו עליו הראיה. ואין לנו אלא לילך אחרי מה שכתבו ששיעור המזונות הוא בדבר הצריך להם וכדי סיפוקם.

ובאמת אחרי שבינותי בספרים כמעט לא ראיתי מי שדן מהו שיעורו של חיוב זה, שהרי אם היינו אומרים ששיעורו הוא הסכום המינימלי הניתן במשרה אשתו, היה להם לרמב"ם ולשולחן ערוך לפרש ולא לסתום, וכמו שפירשו לגבי מזונות אישה, ולמה נקטו לשון סתומה? ועל כורחך שמי שאינו עני גמור (ואולי אף עני גמור) צריך לתת מעבר לשיעור זה שהוא השיעור המינימלי. ואף שיעקב אבינו ביקש (בראשית כח, כ) "ונתן לי לחם לאכול ובגד ללבוש", וכן כתיב (דברים יא, יח) "אובה גר לתת לו לחם ושמלה". זהו דרכם של צדיקים שמסתפקים במועט שבמועט וכדחתן במשנה (אבות פרק ו משנה ד) "פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה ועל הארץ תישן ובתורה אתה עמל" – זוהי הדרישה וההנהגה של האדם כלפי עצמו, אך חיובו לאחרים צריך להיות כדרך העולם.

ז. ונראה לומר דאף דעדיף החיוב המוטל על האב למזונות ילדיו קטני קטנים ממזונות קטנים, דבקטני קטנים הווי חיוב גמור (מדאורייתא או מדרבנן) ולא שאני לן אם הוא אמיד או לא אמיד, על כל פנים השיעור הוא כדי צורכם של הילדים ואינו נקבע בהכרח בהתאם למעמדו הכלכלי של האב. ולעניין השאלה אם הכוונה לצרכים המינימליים או כפי שהורגל הילד בעת הנישואין או לפי מדד אחר – מצאתי שהעירו בזה בפד"ר (כרך ט עמודים 251–264) בפסק דינם של הרה"ג מרדכי אליהו, יוסף קאפח ושאלו ישראלים – כולם זצ"ל:

הגר"מ אליהו בפסק דינו הביא דברי הראשונים והאחרונים שהזכרנו לעיל, ומסיק דלכולי עלמא לא משווים את הבנות לאחר מיתה והילדים מחיים לדין אישה, 'עולה עמו ואינה יורדת', ועיין שם שכתב שאין סברה לחלק בין ילדיו מחיים לבנות לאחר מיתה. ועל כל פנים לאחר הנחות אלו הביא את דברי הבית יוסף ופירש את הדברים (על סמך הנחות שיש להשוות את שיטות הראשונים ושיש להשוות ילדים הניזונים מאיזה סיבה שתהא) עיין שם (עמודים 256–258) כדלהלן:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כדי להסביר דברי בית יוסף יש לומר שיש שלשה סוגים בחיוב מזונות, לאשתו – חייב לפי כבודה וכבודו, עולה עמו ואינה יורדת עמו [...] לבת – נותן לה לפי מה שהיא צריכה (אבל מתחשבים עם עוניו ועושרו, ולא נותנים לה לפי עושר משפחתו או לפי פזרנותו ולא לפי כבודה של הבת או משפחת האם); ובבת אשתו – נותנים לה כעני שבישראל בלבד כזן ומפרנס על ידי שלישי [...] ואינו חייב ליתן לה לפי כבודו ולא לפי כבודה, והיינו כעני שבישראל, וזה דרגא אחרת ולא כפי צרכי הבת, מה שהיא צריכה, דהיינו: אם לא מספיק לה מה שהעני שבישראל צורך והיא צריכה דברים אחרים, אינו חייב ליתן לה [...] וכן כתב שולחן ערוך (בסימן פב סעיף ז):

והבת אצל אמה לעולם, ואפילו לאחר שש. כיצד? היה האב ראוי לצדקה – מוציאין ממנו הראוי לה בעל כרחו וזנין אותה והיא אצל אמה.

משמע: אפילו שהאם כבודה בגדולים, והבת שוכנת אצלה, אינה מקבלת אלא מה שראוי לה, ולא כתב "כעני שבישראל", כזן על ידי שלישי, כמו שכתב בסימן קי"ד בזן את בת אשתו, כי הטעם כאמור, ששם חיובו הוא מדין שטר שהוא התחייב ויד בעל השטר על התחתונה [...]

וכן עיין שערי עוזיאל (חלק ב עמוד רעב) ששם השווה את הירושלמי לבבלי ולדעתו גם ההגהות אשרי ומרדכי לא חולקים על הרמב"ם, ודוחק. ושם הוא כתב מפורש:

מכאן אנו למדין דמה שכתב הרמב"ם "דבר המספיק לה" לבד – אין זה שנותנים לה לחם צר ומים לחץ במדה מספקת לחיותה, אלא "דבר המספיק לה" לפי מדת נכסי אביה ולא מותרות, כמו שנותנים לאלמנה גם עבדים ושפחות. ולפי זה דברי רש"י ושלטי הגיבורים שם דכתבו 'לפי הכבוד', היינו לפי הכבוד במדת הנכסים.

[...] ולסברת הר"ן (סוף [פרק] אף על פי) שמזונות הבנים זה מטעם מזונות האם, אם כן יצא שחייב לזונם כפי שזן את אמם. ועיין לרמב"ם פרק יב מהלכות אישות הלכה יד, ועיין משנה למלך שם. וזה רק כל זמן שחייב במזונות אמם, אבל בחיוב שלפי הסכם שאני.

ועתה בנדון דידן אנו צריכין לפסוק לבן מה שראוי לו. אין אנו צריכים להתחשב עם רמת הורי הבעל, שלדברי האם הם עשירים, ולא עם רמת האם שלדברי הבעל היא אמידה, אלא לפי מה שראוי לו לפי סיפוקו, או כלשון התוספתא המובאת בהר"ן (פרק מציאת האשה) ובהריטב"א שם:

כיצד הבנות כולן נזונות ומתפרנסות מנכסי אביהן? אין אומרים אילו אביהן קיים כך וכך היה נותן להם, אלא רואין שכנגדן היאך נזונות ומתפרנסות ונותנים להם.

אנו צריכים לאמוד בדרך כלל בן כזה שאביו מרויח סכום כזה וכזה לחודש, כיצד הוא חי, מה הוא סיפוקו, מה הם צרכיו, וכך יפסוק לו בית הדין. לא נתחשב עם עושרו של האב או של משפחתו [...]

והגר"י קפאח כתב (שם עמוד 259):

[...] ואשר למושג 'לפי צרכיו' – אם כעני שבישראל או כבינוני או שבכל זאת יש להתחשב ברמת שני ההורים גם יחד וההרגל של הבן, אם כי ברור שאי אפשר לומר לאם כזו "הלבישי את בנך בגדים מרופטים ונעלים מטולאות כעני שבישראל" [...] נראה לי שמוקדם לרון בנושא זה [...]

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והגר"ש ישראלי חלק על דברי הגר"מ אליהו, ולדעתו אין להשוות החיובים וגדריהם. עיין שם (עמוד 262–264) שכתב:

[...] החיוב של האב לזון את ילדיו [...] יש לו שני מקורות הלכתיים:

א. בסימן ע"ג לענין מזון הילדים עד גיל שש. חיוב זה כפי שמפורש שם הוא לא לפי עשרו אלא לפי צרכן בלבד. ואין ביחס לחיוב זה חילוק בין עשיר לעני, ואפילו עשיר ומכובד, אינו חייב ליתן לבניו אלא המספיק להם לפי צרכם (מלשון בית יוסף וב"ח שם), ואין בזה שום מחלוקת ושום דעה המחייבת יותר מזה.

דברי תוספות, הגהות אשרי ומרדכי שלפיהם מזון הבנות לאחר מיתת אביהן הוא לפי עשרו וכבודו של האב, בניגוד לדעת הרמב"ם וכפי שפסק בשולחן ערוך (בסימן קיב) על פי הירושלמי – אינם נוגעים לחיוב מזונות הילדים בחיי האב. החיוב לאחר מותו מנכסי האב הוא מתנאי כתובה, ואילו החיוב בחייו שהוא בין לבנים בין לבנות, מקורו בתקנות אושא, ואין שייכות וקשר בין שתי התקנות. זהו דבר המובן מאליו [...]

אשר לדעת הרמב"ם בנוגע למזון הבנות לאחר מיתת האב: כיון שלמד זאת מהירושלמי וכנ"ל, והירושלמי משווה חיוב זה להתחייבות לזון את בת אשתו, פשוט שלא ניתן לחלק ביניהם, וכשם שלגבי בת אשתו החיוב הוא כעני המשרה אשתו על ידי שלישי, כן הוא החיוב לגבי הבנות הנ"ל [...] אך כל זה אינו שייך לנידוננו שהמדובר על מזונות הבן בחיי האב.

ב. אכן חיוב נוסף יש על האב לזון את הבנים מדין צדקה, והוא כמבואר בסימן ע"א: [...] אם היה אמיד שיש לו ממון הראוי ליתן צדקה המספקת להם מוציאים ממנו בעל כרחו משום צדקה, וזנים אותם עד שיגדלו. פשוט הוא שבאמיד חיוב זה משום צדקה שהוא ככל האמור בדיני צדקה (יורה דעה סימן רנ): "כמה נותנים לעני? די מחסרו אשר יחסר לו". בזה צריך לדון לפי הרגל הבן, שזה בגדר "אשר יחסר לו". וגם בפחות מבן שש האב חייב בזה נוסף על חיובו מכוח התקנה וכנ"ל.

אכן, כשזה מדין צדקה יש לברר גם את אפשרויותיה של האם, שכן גם האשה מחוייבת מדין צדקה. ובמקרה שגם היא אמידה יש לדון על חלוקה נאותה של חיוב זה שמדין צדקה שעל האב והאם כאחד. במקרה דנן, שהילד כבר למעלה משש, אין החיוב מכוח התקנה אלא מדין צדקה בלבד [...]

אולם יש מקום לתביעה מדין צדקה לפי הרגלו של הילד, ואם יתברר שזה למעלה מסכום הנ"ל, יהא צורך לאמוד את אפשרויות האב והאם, ובהתאם לזה להטיל על כל אחד מהם את הסכום העולה על סך הנ"ל, כל אחד לפי חלקו.

והיה מקום לפלפל בדבריהם המחכימים אם להשוות את שלושת החיובים – החיוב לילדיו מחיים, החיוב לבנותיו לאחר מיתה והחיוב שנוטל על עצמו כשמתחייב לבת אשתו. והנה לגבי שני החיובים האחרונים הירושלמי משווה ביניהם וכן נקטו מפרשי הרמב"ם והשולחן ערוך, והשיטה מקובצת השווה את כל שלושת החיובים, וכדברי הגר"מ אליהו זצ"ל ולא כדברי הגר"ש ישראלי זצ"ל. ואין כאן מקום לפלפל עוד בדברים הללו, ועל כל פנים בין לגר"מ אליהו ובין לגר"ש ישראלי – וגם הגר"י קאפח הסכים עימם עקרונית, אף שלא הגדיר את הדברים – אי אפשר לומר שגדרי החיוב הם כעני שבישראל וכדין 'המשרה את אשתו', אלא:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אנו צריכים לאמוד בדרך כלל: בן כזה, שאביו מרויח סכום כזה וכזה לחודש – כיצד הוא חי, מה הוא 'סיפוקו', מה הם 'צרכיו' [...] לא נתחשב עם עושרו של האב או של משפחתו –

אך צריכים להגדיר את המושג "לפי צרכיו": אם הוא כבינוני "או שבכל זאת יש להתחשב ברמת שני ההורים גם יחד, וההרגל של הבן, אם כי ברור", כדברי הגר"י קאפח, "שאי אפשר לומר לאם כזו 'הלבישי את בנך בגדים מרופטים ונעלים מטולאות כעני שבישראל'".

ח. והנראה להגדיר את הדברים, שבאמת חובה עלינו לבחון היטב את כל המדדים הללו בכל מקרה לגופו: תחילה יש לבחון מה הרגילו ההורים את הילד בזמן נישואיהם; אם הסיבה להרגל הייתה הכנסת האב, הכנסת האם או הכנסת שניהם; גם אם לא הרגילו את הילד הזה עצמו, אם הרגלת אחיו מהווה מדד לקבוע את שיעור המזונות. כן עלינו לברר אם לרמת החיים וההתנהלות של האם בחייה יש השפעה על קביעת גובה המזונות, וכן יש לברר אם החברה שבה חי הילד – יש לה השפעה על קביעת סכום המזונות ככלל ואם יש לחלק בין קביעת שיעור המזונות ממש לשאר החיובים הכלולים במזונות כגון ביגוד, מדור, רפואה וצרכים נוספים שצורך ילד כיום בסביבה שבה הוא חי.

ונראה שיש לשקול כל השיקולים בכל מקרה ומקרה לגופו, ואין באפשרותנו להכין טבלת צרכים, שהם "הצרכים" שעליהם אין לגרוע ואין להוסיף.

לכל פריט יש כמובן שיעור וקצב, וכל דבר ניתן לכמת על ידי בדיקות בין של דיין שיכנס למכולת ישאל את שווי המצרכים ויקבע שיעורם (וידוע שיש דיינים שעשו זאת בעבר, אך לדעתי לא זאת היא הדרך) או על ידי טבלאות של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה, אך אין לומר "אלו השיעורים ואין בלתם", כמו שהכין אחד הדיינים הצעירים טבלאות והוא תוקע עימן על כל גבעה ותחת כל עץ רענן, בקבצים הלכתיים ובעיתונים, וקובע את סכום המזונות הנצרך באופן גורף.

וכבר כתבנו בזה בכמה פסקי דין, ובעזרת ה' עוד נרחיב על הקביעה המוזרה הרוצה לבטל את התנהגות דייני בתי הדין בעשרות השנים האחרונות.

קביעה זו סותרת גם את דעת חז"ל לגבי צורכי ילדים לאכילה, שאינם שונים מהותית מצורכי גדולים, וזאת בגין הבזבוז שמבזבז ילד שאוכל. ועיין בבא בתרא (קלט, א): "הניח בנים גדולים וקטנים – אין הגדולים מתפרנסין על ידי הקטנים, ולא הקטנים נזונין על הגדולים, אלא חולקין בשוה." ופירש רשב"ם שם: "מתפרנסין – לבוש וכסות. נזונין – מזונות ממש, ולפי שפרנסת הגדולים מרובין מפרנסת הקטנים ומזון הקטנים וטפולן מרובה משל גדולים."

וברמב"ם (כפירוש המשנה שם) ביאר:

הגדולים צריכין פרנסה, והוא שצרכיהם יותר מהקטנים לפי שלובשין ומשתמשין יותר מהם, והקטנים צריכים מזונות יותר מן הגדולים לפי שהם אוכלים פעמים רבות ומפזרין בעת האכילה.

ועיין עוד ברד"ק (פרשת ויגש – בראשית מז, יב):

ויכלכל לחם לפי הטף – אוכל שם בפיהם כל היום ואוכלים ומפרפרים הלחם, כמו שאמרו רז"ל "דרכו של תינוק לפרר" (פסחים י), ואומרים במשל: רקב המעות – הבנין, ורקב הלחם – הטף.

ועיין בצפנת פענח (שם) שפירש את דברי הפסוק על פי מה שכתב הרמב"ם בפירוש המשנה שהכמות הנצרכת למזונות לטף גבוהה מהכמות הנצרכת לגדולים, ומנגד הדברים הנצרכים לביגוד לילד גדול עולים על צורכי ביגוד ילד קטן. ועיין עוד במה שנתן יוסף למצרים (בראשית מז,

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מד) שהכמות של האוכל לגדולים היא "כפי הטף". ובמין לקטו "איש לאשר באהלו" לקטנים כגדולים, וזה פשוט, וכפי שאמר לי אחד הדיינים על אכילת נכדיו הקטנים שאוכלים שלוש כפות גבינה ושש נוספות מורחים על פניהם, ועוד: וכי אם הקטן יפיל חלק מהאוכל ויבזבזו הפסיד סעודתו? והדברים פשוטים, ואין כאן מקום להאריך.

ועל כל פנים חובתנו להזכיר את המדדים השונים וההדרכה הכללית לבית הדין בכל מקרה הבא לפניו.

ונראה לומר דהנהגת האדם – הילד תהיה לפי החברה שבה הוא נמצא: החברה כוללת את משפחתו הקרובה, בית אימו שבו הוא מתגורר והמשפחה המורחבת, בני דודיו וכו', וכן את החברה שעממה הוא חי בחיי היום יום, כיתתו, האזור שבו הוא מתגורר והמעמד הסוציאקונומי של בני המקום וכן סוג החברה – חילונית, דתית, חרדית. וזה כדברי התוספתא (כתובות פרק ו הלכה ב): "כיצד הבנות ניזונות ומתפרנסות? אין אומרים 'אילו היה אביהן קיים היה נותן להם כך וכך' אלא רואין שכנגדן היאך מתפרנסות ונותנין להן." (והביאה הריטב"א והר"ן בכתובות סח, א, ובחלק מהראשונים לא גרסו "ניזונות"). ומבואר שרואים את הדומות להן – איך מתפרנסות, ובהתאם לכך חל שעבוד חיוב הפרנסה על עיזבון האב, ויש לומר שהוא הדין שכעין זה יחול עליו חיוב מזונות ילדיו.

והנה המדד הראשון הוא אופן התנהלות האם ומזונותיה.

הגר"א איגרא כתב כמושכל ראשון שאי אפשר להפריד את העולה על שלחן אחד – את מאכלי הילד ממאכלי אימו. והדברים מסתברים והגיוניים, אך הדבר צריך ביאור, הרי לית מאן דפליג שלגבי אישה אמרינן 'עולה עמו ואינה יורדת עמו', ואם הייתה רגילה למותרות בבית אביה – והוא הדין אחר גירושיה ועתה נישאת לאחר – 'עולה עמו', ואיך נימא שאין להפריד בין הדבקים והבן יאכל ממה שהיא אוכלת, והלא הך דינא של 'עולה עמו' נאמר באישה ולא נאמר בילדים? והגר"א איגרא רצה לומר מהאי טעמא שלכן לא נקט הרמב"ם את החילוק בין אישה לילדים במזונות אלא רק בכסות ומדור וצרכים אחרים. אך זה אינו נראה, שהרי כבר הבאנו לעיל שהבית יוסף, הב"ח, החלקת מחוקק, הבית שמואל ועוד אחרונים נקטו כדבר פשוט שדין זה הוא אף במזונות.

אלא ודאי הא דנקט הרמב"ם דין זה במדור משום שהרמב"ם אין דרכו לחדש הלכות מעצמו, וכשהוא מחדש הוא אומר "יראה לי". ומשכך:

לגבי חיוב מזונות כתב הרמב"ם (בפרק יב הלכה יד) שכשם שחייב במזונות אשתו כן חייב במזונות בניו הקטנים. מקורו מכתובות (סה, ב), ושם לא נכתב חילוק בין מזונות האם למזונות הילדים, ואדרבה פשט דברי הגמרא דקתני "ומוסיפין לה על מזונותיה – מאי טעמא? לאו משום דבעי למיכל בהדה?" משמע דמזונות האשה והילדים חד הם, והם אוכלים ממה שהיא אוכלת. וזה מקור שיטת הר"ן (על הרי"ף כח, ב) שכתב: "לאו משום בן דבעי למיכל בהדה [...] ומדין מזונות אמן [נגעו] בה שכיון שהן נגורים אחריה אי אפשר לה להעמיד עצמה שלא תזון אותם" ועיין בחידושו (סח) שכתב: "ודוקא בעוד שהיא מניקה מוסיפין לה, אבל מכאן ואילך לולד נותנין בפני עצמו. וכל היכא שהוא צריך לאמו האב חייב במזונותיו. ומכאן ואילך לא." ועל כל פנים משמע שאוכלים מפיתה, ומכיוון שאי אפשר שלא תיתן להם בהיותם עימה, לכן האב מוסיף. ומשכך ההוספה היא לכאורה למזונות שרגילה בהם, וברור שאם 'עולה עמו' נותן לה מזונות שכאלו. ולכן כתב בחידושו שתוספת האוכל עיקרה במניקה, דהיא אוכלת והבן יונק, אבל מכאן ואילך נותנים

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

לו בפני עצמו. והשולחן ערוך (סימן עא) פסק דינו על פי דברי הגמרא הנ"ל (וקצת קשה מדוע לא נקט כלשון הרמב"ם שדרכו להביא לשונו).

ולעניין שאר צרכים חילק הרמב"ם (בפרק יג) בין האשה לילדים, והשולחן ערוך (בסימן עג) הביא לשונו. והרמב"ם סמך על דברי הירושלמי (בפרק יב) ששם נאמר דינא דכסות ושם חילקו בין אשה לבנות שלגביהם לא נאמר דין 'עולה עמו', ועדיין צריך עיון.

ט. אומנם העיקר הוא שנראה לומר שחיוב מזונות במובנו היסודי, של "מה הילדים אוכלים", תלוי במאכלי האם – לא מיבעיא לפשט דברי הגמרא דקתני "ומוסיף לה על מזונותיה" וכסברת הר"ן שמציאות זו וטבע האדם מכריחה לתת לילדיה, ומהאי טעמא נותנת ממה שאוכלת ולכן מוסיף על מזונותיה. ונראה שהוא הדין בנתגרשה, שמכיוון שהילדים אצל האם עד גיל שש והאכלתם מוטלת עליה, דרך האכלתם היא ממה שאוכלת בצלחתה, ולהכי אף בגרושה זהו שיעור החיוב. וצריך לומר שהסברה היא שאינה יכולה להעמיד עצמה מלהאכילו כשהוא אצלה ותיתן לו מפיתה, וטעמא דמילתא שכשהוא אצלה, והאב אינו רואהו, יש חשש שיתעלם מצרכיו, ולכן חייבוהו לתת לאם. אבל כשאינו אצלה סמכו על העיקר הגדול, שדרך האב לזון ילדיו וכדברי הרמב"ן הנודעים ריש פרשת משפטים. ונראה לומר שסברת הר"ן נכונה אף אם לא מדין מזונות האם אתינן עלה, אלא מכיוון שגדל עימה, ואי אפשר לצוות עליה שתפלה את הבן בארוחתו ולא תיתן לו ממה שהיא אוכלת, ואי אפשר שלא תחשוך מפיתה ותיתן לו. ולכך זהו שיעור חיוב המזונות שהטילו על האב, שמכיוון שהוא גדל אצל האם אין אפשרות לפסוק לו מזונות בשיעור אחר, וזהו קוטב סברת האגרות משה ועוד אחרונים דסברי כוותיה.

ויש לחזק סברה זו גם ממה שנחלקו הראשונים לגבי זן את בת אשתו ועל פי מה שכתב הרא"ש (כתובות פרק יב סימן א):

כתב הר"ר מאיר הלוי ז"ל [...] אפילו עשירה נמי – אינו חייב לזונה אלא בפחות שבמזונות, דכי אמרינן הכי [=עולה עמו] הני מילי לגבי אשתו דכתנאי בית דין קא אכלה, אבל בת אשתו, דאיהו חייב נפשיה – יד בעל השטר על התחתונה, ונותן לה בפחות שבמזונות.

ולא נהירא לי, דמי שנותן מעות לבעל הבית כדי לפרנסו או עושה לו טובת הנאה כדי לפרנסו כי הך דמתניתין – מסתמא דעתו שיתפרנס כאחד מבני ביתו ולא שיתנהו לרע מכל בני הבית, שיהיו הם אוכלים בשר ושותין יין והוא יאכל זרעונים וישתה מים. ולא נתנו חכמים קצבה למזונות אלא במשרה על ידי שלישי, אבל כשהיא אצלו – מתגלגלת עמו במה שהוא סועד, הן רב הן מעט, ומצינו במזון פועלים (בבא מציעא דף פג, א) שהחמיר רבי מתיא בן חרש [לפנינו: רבי יוחנן בן מתיא] ואמר "אפילו אתה עושה להם כסעודת שלמה אי אתה יוצא ידי חובתך", ורבן שמעון בן גמליאל אומר "הכל כמנהג המדינה". וגם זה מנהג, שאדם משהו חלק אוכלי שלחנו, וגם מצינו שהחמירה תורה על האדם במזון הנלוים אליו, שייטיב להם עמו במאכל ובמשתה. הלכך המתחייב בפרנסת אדם מחוייב לפרנסו כשאר אנשי ביתו.

וכן פסק השולחן ערוך (אבן העזר סימן קיד), ועיין שם במפרשים והיא סברא אלימתא שלא לחלוק בשולחן אחד בין היושבים עליו. ועיקר דין זה הוא במאכלים ממש, שלא לחלק בשולחן אחד שיהיו בו שני סירים, סיר לאם וסיר לילד, שהתנהלות כזו מהווה פגיעה בילדים שנותנים אותם לרע מכל בני הבית. אבל לעניין שאר צרכים של כסות, מדור וכו' – ההבדל אינו ניכר, וגם באנשים אמידים הקונים בגדיהם ושאר הדברים הנצרכים להם במוצרים איכותיים, יש שאין הם עושים כן כלפי ילדיהם. ואף אם נהגו כך, אין הכרח שכך יצטרכו לנהוג לאחר גירושין, דאף אם

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

האם נוהגת לצרוך צרכיה בדברים ש'עלתה' בהם – אם תנהיג את ילדיה בדברים הנצרכים להם ולא דווקא בדברים שהיא 'עולה', אין זו חלוקה באוכלי השלחן ואין בה פגיעה בילדים. ומשכך גם האב אינו חייב.

עם זאת נראה לומר על פי דברי התוספתא שעל כל פנים צריך לספק לילדיו את צורכיהם כפי שנוהגים "שכנגדם", והיינו החברה שבה הם חיים. הדבר צריך להיבחן בשלושה מעגלים שבהם הילד חי, בני משפחתו המורחבת כגון בני דודים (בעיקר כשיש קשרים משפחתיים הדוקים), בני העיר והסביבה שבה גר הילד ובעיקר: מוסדות החינוך שבהם הוא לומד והמגזר החברתי והדתי שאליו הוא שייך. וכעין ששנינו לגבי קבורה "כי היכי דלא לישתני ממנהגא דעלמא" (עיין סנהדרין מו, ב) – הוא הדין בצורכי הילדים, שדרכם להיות דומים לצורכי חבריהם, ואם לא יהיו כחבריהם – הם מרגישים בושה, וכעין סברת הרא"ש שהבאנו.

ועדיין חובה עלינו להגדיר את הדברים היטב, שהרי בהגדרת החיוב נקטו הראשונים: דבר המספיק לה לצרכיה. ונראה שצרכים לאמוד את הדבר בכל מקרה ומקרה, מה נקרא מספיק וצריך לה, ונראה שדבר זה נקבע בהרגל שהרגילו ההורים את הילדים בעת שגידלו ועל סמך מה הרגילום בהכי. אך בדבר שלא הורגלו והאם הרגילה עצמה אחרי הגירושין, כגון שנישאה לבעל עשיר או שנפל לה ממון בירושה, וחיה בהתאם ליכולתה – ודאי שאין לחייב את האב להעלות את מזונות הילדים. ונראה שהוא הדין אם רמת החיים בעת הנישואין נגרמה בשל מצבה הכלכלי של האם או שמכיוון שהאב והאם עבדו ממילא היו יכולים לפרנס ברווח – מסתבר שדבר זה אינו יכול להטיל חיוב על האב, ליתן ממשכורתו בשיעור שהיה ניתן משתי משכורות. ויש לנו לדעת את קוטב הדברים, שיעור חיובו ואיך יתנהג עם ילדיו כדי שלא להרגילם לדברים שלא יוכל לעמוד בהם. שהרי שנינו לגבי בן סורר ומורה שמכיוון ש"מבקש לימודו ואינו מוצא" – "מלסטם את הבריות", והיינו שמה שהורגל בו נעשה צורכו ולימודו.

י. ונראה לי ברור שאי אפשר לומר שהשיעור המינימלי שנאמר לגבי משרה אשתו הוא שיעור המזונות המספיקים וצרכים להם. ועיקר השיעור הוא כמו שביארנו, מה שהרגילו ההורים ומה שסביבתם צורכת, ויש לקבוע את השיעור בכל מקרה לגופו.

ויש להעיר בזה ממה ששנינו בחולין (פד, א) לגבי הנהגת אדם באכילה ושתייה במזונותיו ובמזונות בני משפחתו, ומבואר שם שהנהגת האדם ומיני המאכלים שיאכל תלויה בעושרו וביכולתו הכלכלית. ועיין בשו"ת נודע ביהודה (מהדורא תניינא חושן משפט סימן יד) שכתב לגבי מי שרצה ללמוד הלכה למעשה מהשיעורים שנאמרו שם וזו לשונו:

ואשר שאל באחד שנתחייב לנושיו לשלם, וזמן פרעון יהיה כשירחיב ה' את גבולו, ועתה טענו נושיו: אם יש לו חמשים זהובים נקרא 'הרחבת גבול', על פי מה שכתב בספר קול יהודה בשם הגאון מוהרר"י רעלש ז"ל ממה שאמרו בחולין (דף פד ע"א): "כי ירחיב וגו' – לימדה תורה דרך ארץ שלא יאכל בשר אלא לתיאבון." ואמרו שם: "מי שיש לו חמשים מנה יקח לפסו ליטרא בשר" וכו'.

הנה אין דעתי נוחה מפסקים כאלו ללמוד פסק הלכה מדברי אגדה. ועוד תמה על עצמך: המדינה שיש בה יוקר גדול ומדינה שהכל בזול והמעות ביוקר – יהיה שווה הערך להיות נקרא הרחבת גבול בכך שווה? כל זה הוא דברים שאין הדעת סובלתן, ופשיטא דהרחבת גבול בזה הוא הכל לפי העת ולפי המדינה, הכל לפי ראות עיני הדיין.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ומבואר מדבריו שאין ללמוד להלכה למעשה מדברי אגדה וכן הוא בירושלמי חגיגה, "אין למדין מן האגדות", ועיין מה שנחלקו התוספות והרשב"א (במגילה טו, א) ממה שלא גירש מרדכי את אסתר, ואין כאן מקום להאריך. ועל כל פנים שמענין מדבריו דפשיטא ליה ש"הכל לפי העת ולפי המדינה", ובימינו גם לפי החברה שבה אדם חי באותה מדינה, וברור שהצרכים וההוצאות משתנים בין המגזרים והמקומות. ולפי זה הוא הדין לגבי שיעור הצרכים שמשתנה לפי הזמן והמקום, וכמו שהוא משתנה לגבי הרחבת הגבול, והוא הדין לענין הדברים הנצרכים, שתלויים בזמן ובמקום.

אומנם יש ללמוד מסוגיית הגמרא גם את דרך הנהגת האדם והתנהלותו בהתאם ליכולותיו וכן את חובת דאגתו וחיוכו למשפחתו, דשם שנינו:

"ללחמך ללחם ביתך" – לחמך קודם ללחם ביתך, "וחיים לנערותיך" – אמר מר זוטרא בריה דרב נחמן: תן חיים לנערותיך, מיכן למדה תורה דרך ארץ שלא ילמד אדם את בנו בשר ויין.

ופירש שם רבנו גרשום: "לחמך קודם ללחם ביתך" – כלומר: שלך קודם משל כל אדם. ופשט דבריו שאדם צריך לדאוג לצורכי עצמו, והוא קודם לכל אדם. ודין זה הובא בטור (יורה דעה סימן רנא):

כתב ה"ר סעדיה: חייב אדם להקדים פרנסתו לכל אדם ואינו חייב לתת צדקה עד שיהיה לו פרנסתו, שנאמר "וחי אחיך עמך" – חייך קודמין לחיי אחיך, וכן אמרה הצרפית אליהו "ועשיתי [בכתוב: "ועשיתיהו"] לי ולבני" – תחילה "לי" ואחר כך "לבני", והודה לה אליהו ואמר לה: "לך ולבנך תעשי באחרונה".

וכתב עליו הבית יוסף בבדק הבית: "יש לי על דברי ה"ר סעדיה גמגומי דברים." ואין אנו יודעים מה הם גמגומיו.

ומראיותיו של רבנו סעדיה ילפינן שצורכי האדם קודמים לצרכי אחרים והביא ראיה בתרתי, חדא ממה ששנינו דחיי אדם קודמים לחיי אחרים, כדאמרינן (בבא מציעא נט, א) לגבי שנים שהולכים במדבר וכוס מים בידם, שבעל המים קודם לחברו, והתם מיירי באדם זר דאין הוא חייב לו דבר וגדר חיובו מדין צדקה. ועוד ילפינן מהאישא הצרפית שצורכי האם קודמים לצורכי בנה, והיינו שמכיוון שמשורת הדין האם לא חייבת לזון את בנה – חיובה כלפיו הוא כחיובה לזר, ומשכך צרכיה קודמים לצרכיו ואם אין לה כדי צרכה – אין היא חייבת לזונו.

וכדברי רבנו סעדיה פסק הרמ"א (שם סעיף ג): "פרנסת עצמו קודמת לכל אדם, ואינו חייב לתת צדקה עד שיהיה לו פרנסתו."

ועיין שם בביאור הגר"א (ס"ק ו):

כמו שאמרו בריש פרק ה' דבבא מציעא: "דרש בן פטורא" כו' [עד שבא רבי עקיבא ולימד [...]] חייך קודמים, ובסוף פרק ב' דבבא מציעא: "אבידתו" כו' [קודמת לשל כל אדם] ובתנא דבי אליהו הנ"ל: "אם יש לאדם מזונות" כו' כנ"ל.

וזו לשון תנא דבי אליהו (ריש פרק כז):

"הלא פרוס לרעב לחמך" כו' "ומבשרך לא תתעלם" – הא כיצד? אלא אם יש לאדם מזונות בתוך ביתו ומבקש לעשות מהן צדקה כדי שיפרנס אחרים משלו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

— כיצד יעשה? בתחלה יפרנס את אביו ואמו, ואם הותיר יפרנס את אחיו ואחיותיו, ואם הותיר יפרנס את בני משפחתו [...]

ומלשון תנא דבי אליהו שמעינן שבתחילה מחוייב אדם לדאוג למזונות "בתוך ביתו", ורק אחר כך ייתן לאחרים. ונקט "אם יש לאדם בתוך ביתו" ולא ביאר מה הכוונה באומרו "בתוך ביתו", ונראה פשוט שוודאי אשתו ובניו, וודאי קטני קטנים אך גם גדולים יותר הסמוכים על שלחנו ואף גדולים, מקרו "בתוך ביתו", מדנקט אחר כך דבתחילה יפרנס את הוריו ואחר כך את אחיו ואחר כך את שאר משפחתו. ויש לעיין לגבי בניו ובנותיו הגדולים והנשואים, אם גם הם מקרו "בתוך ביתו". ולכאורה יש להעיר בזה מהא דאמר משה בפרשת בהעלותך "האנכי הרייתי את כל העם הזה אם אנכי ילדתיהו", ומשמע שאם הרה וילד – יש עליו חובה מעצם זה שהולידם, ויש לעיין אימתי פוקעת חובתו כלפיהם, אם היא פוקעת. ולכאורה הם קודמים אף לאביו ולאמו, ועיין בזה בלשון השולחן ערוך (שם סעיף ג), אך הטור ורמ"א שם כתבו שהוריו קודמים לילדיו וקצת קשה מלשון התנא דבי אליהו, ואין כאן מקום להאריך [וראה להלן מדברי הראשון לציון].

והנה בעיקר מה שפסק השולחן ערוך "פרנסת עצמו קודמת לכל אדם, ואינו חייב לתת צדקה עד שיהיה לו פרנסתו" יש לדון בתרתי: מה נכלל בכלל פרנסתו, מחד גיסא, ומהו שיעור פרנסתו, מאידך גיסא. והנה במה שנקט השולחן ערוך "פרנסתו" מוכח מדברי תנא דבי אליהו שצורכי ביתו והמתגוררים עימו הוו בכלל "פרנסתו", וכן יש להוכיח לכאורה מקראי, דבציווי על לקיטת המן ציוותה התורה (שמות טז, טז) "לקטו ממנו [...] מספר נפשותיכם איש לאשר באהלו תקחו", ושמע מינה שכל בני ביתו בכלל, ועל כל פנים ודאי מי שמצווה לפרנסם.

וכן כתב שם בערך לחם למהריק"ש: "קטנים שחייב במזונותיהם בכלל פרנסתו הם, וכן אשתו שחייב במזונותיה, כן נראה לי מדברי הפוסקים ז"ל [...]"

וכן כתב שם בראשון לציון (לרבי חיים בן עטר, בעל 'אור החיים' הקדוש):

בהגהה "ואחר כך יקדים אביו" כו' "ואחר כך בניו" וכו' – ונראה דהיינו בניו הקטנים, אבל קטני קטנים – הם קודמין והוא חייב לזונם ולא הוו בכלל הצדקה כדאיתא בכתובות שהבאתי לעיל סימן רמט סעיף א, עיין שם.

יא. ואכתי צריך ביאור מהו שיעור פרנסתו דעליו אמרינן שאם אין לו פרנסתו אינו חייב ליתן לאחרים.

ונראה לומר דזה פשוט דמצוות צדקה מוטלת על כל אחד מישראל, כשאר המצוות, וכלשון הגמרא (גיטין ז, ב): "אמר מר זוטרא: אפי' עני המתפרנס מן הצדקה יעשה צדקה." ובתורה תמימה (פרשת ראה) כתב שהמקור לזה הוא הא דאיתא בבבא מציעא (לא, ב) דדרשינן "נתון תתן" – אין לי אלא מתנה מרובה, מנין אפילו מתנה מועטת? תלמוד לומר 'נתון תתן' מכל מקום, והיינו באופן כזה שהוא עני המתפרנס מן הצדקה, וסלקא דעתך דהוא אינו חייב ליתן צדקה, קא משמע לן "נתון תתן", דאף הוא ייתן על כל פנים מתנה מועטת.

ועיין שאילתות דרב אחאי (פרשת תרומה שאילתא סב) שכתב: "ואפילו עני המתפרנס על הצדקה מיבעי ליה למיתן תילתא דשקל בכל שתא, ועשיר – כמה דבעי למיתן הרשות בידו." ועיין בהעמק שאלה (שם אות ח) שביאר את מקור הדברים.

ודין זה נפסק בשולחן ערוך (יורה דעה סימן רמח סעיף א): "כל אדם חייב ליתן צדקה, אפילו, עני המתפרנס מן הצדקה חייב ליתן ממה שיתנו לו."

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ועיין בש"ך (שם ס"ק א) שכתב: "היינו כשיש לו פרנסתו בלאו הכי, דאם לא כן אינו חייב ליתן צדקה כדלקמן סימן רנ"א סעיף ג'." משמע שהבין מדברי השולחן ערוך שהבאנו לעיל, שפרנסתו קודמת לפרנסת אחרים, שאם אין לו כדי פרנסתו פטור מצדקה לגמרי.

אך עיין בנחלת צבי (שם) שכתב:

ואלמלא דברי הש"ך, יותר נראה לומר דכאן מיירי באין לו פרנסתו, ואפילו הכי חייב לתת שיעור המבואר בסימן רמ"ט סעיף ב', ובסימן רנ"א מיירי בצדקה מרובה, כמו לפרנס אביו ואמו – פרנסתו קודם. שוב מצאתי בט"ז אורח חיים סימן תרצ"ד ס"ק א' סייעתא לדברי, עיין שם.

ודברי הט"ז והנחלת צבי הם כדברי השאלות דלעיל. ובספר החינוך (מצווה תעט) משמע כדעת הש"ך. אך ברמב"ם, בספר המצוות (מצוה קצה), משמע כדעת הט"ז. ועל כל פנים כולי עלמא סבירא להו שאם אין לו כדי פרנסתו אינו מחוייב לתת יותר משלישית השקל.

ועל כל פנים היוצא מכל האמור לעיל:

כל אדם בישראל מחוייב במצוות צדקה. ונחלקו אם היא מצווה גמורה, שאף מי שאין לו לפרנסתו מחוייב על כל פנים בשלישית השקל. אך מעבר לשיעור זה – כולי עלמא סבירא להו שחייב הצדקה תלוי במצבו הכלכלי ובממון הנמצא תחת ידיו, שאם אין לו כדי פרנסתו – פטור, ואם יש לו – הכול כפי עושרו.

ולפיכך: אף מי שאין לו כדי פרנסתו, ואינו מחוייב בצדקה – טעמא דמילתא משום שאין עליו חיוב, כמו מי שאין לו בית שאינו יכול לקיים מצוות מזוזה ולא מצוות מעקה וכמו מי שאין לו ארבע כנפות שאין עליו מצוות ציצית, הכי נמי: עני שאין לו – אינו מחוייב בצדקה, על כל פנים עתה, ואף אם לאחר זמן עתיד לקבל ממון בירושה: כל עוד אין לו ממון אין עליו חיוב כלל, דמקור החובה הוא על בעל ממון שייתן מממונו לצדקה, ואין הוא נובע מזכות העניים שיש חיוב לפרנסם.

אך עדיין צריכים אנו לדעת מהו שיעור 'כדי פרנסתו', האם נימא שכמו שבדין צדקה ילפינן מ"די מחסרו אשר יחסר לו" שחייבים ליתן לו "אפילו סוס לרכוב עליו ועבד שירוץ לפניו" (עיין יורה דעה סימן רנ סעיף א) קל וחומר שלגבי נותן הצדקה נימא שאם הורגל באלו, 'כדי פרנסתו' כולל אף דברים אלו, ומי שהרגיל עצמו בדרכי עשירות כאלו, ייפטר מלתת צדקה, כל עוד לא סיפק רצונותיו ותאוותיו? וזה תימה: וכי אדם המחזיק דירה גדולה שיש עליה הוצאות ורכב ושאר דברי מותרות ייפטר מצדקה כל עוד אין בידו לספק דברים אלו?

ובערוך השולחן (יורה דעה סימן רנא סעיף ה) כתב:

ולכן נראה לעניות דעתי ברור דזה שכתב הגאון דפרנסתו קודמת היינו באיש שאינו מרויח רק לחם צר ומים לחץ, ולכן מביא ראיה מהצרפית, שבשם היה תלוי חיי נפש ממש, שהיה רעב בעולם כמבואר במלכים שם. ואם נותר לו לחם ומים – אביו ואמו קודמין ואחר כך בניו וכו'. אבל האיש שמרויח פרנסתו כבעל בית חשוב, שאוכל כראוי לחם ובשר ותבשילין ולובש ומכסה את עצמו כראוי, וודאי דחייב בצדקה – מעשר או חומש מפרנסתו [...] ותדע לך שכן הוא, דאם לא כן איזה גבול תתן לפרנסתו שהיא קודמת? וכל אחד יאמר "אני נצרך לפרנסתי כל מה שאני מרויח", שהרי אין גבול להוצאה כידוע. אלא וודאי כמו שכתבתי דלא קאי רק על מי שיש לו רק לחם מצומצם להחיות נפשו ונפש אשתו ובניו ובנותיו הקטנים.

הרי שסברתו היא ש'פרנסתו' היא לחם צר ומים לחץ – המינימום ההכרחי לו. וטעמו, דאם לא כן איזה שיעור תיתן לו? אומנם יש לומר כמו שכתב בשו"ת תשורת שי (סימן רע) שהדבר תלוי

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בראות עיני בית הדין וכמו שכתב הנודע ביהודה (מהדורא תניינא חושן משפט סימן יד, הנ"ל) לבאר "כאשר ירחיב ה' גבולו", והדברים מסתברים. ונראה ברור דהיכא שאין לו ואין שום אפשרות לגבות ממנו ודאי לא יחייבוהו.

ב. והנה כל האריכות שהארכנו היא לעניין חיוב צדקה, ולבאר דברי רבנו גרשום (בחולין פד, א). אך פשוט לשון הגמרא (שם) "ללחמך ללחם ביתך" – לחמך קודם ללחם ביתך" משמע דלא מיירי בזרים אלא באנשי ביתו, ולחמו שלו קודם ללחם ביתו.

והדברים צריכים עיון, דכל היכא דקתני "בית" הכוונה לאשתו שהיא "ביתו", וכדכתיב בפרשת אחרי מות (ויקרא טז, ו) "וכפף בעדו ובעדו ביתו" ואמרינן ביומא (ב, א ובשאר מקומות) "ביתו זו אשתו" (ובתרגום תרגם "אינשי ביתיה", משמע: כל המתגוררים עימו). ועיין גיטין (מז, ב) "ולביתך" – מלמד שאדם מביא ביכורי אשתו וקורא, ורבי יוסי אמר (בגיטין נב, א) "מימי לא קריתי לאשתי אשתי [...] אלא לאשתי – 'ביתי'". וכן בשאר מקומות.

ולכאורה פשוטא דגמרא שהלחם שלך קודם ללחם ביתך – אשתך. ומשמע לכאורה שפרנסתו קודמת לפרנסת אשתו, ואם יש לו סעודה אחת הוא קודם לאשתו. והדברים צריכים עיון, שהרי הטור (סימן ע) הביא מדברי הרמ"ה "אפילו אי לית ליה אלא מזוני דחד יומא – חייב למיזנה מינייהו או למיכל בהדיה במאי דאכיל", וכן פסק הרמ"א (שם סעיף ג): "מי שאין לו מזונות אלא חד יומא – חייב לזון מיניה את אשתו או למיכל בהדה (טור בשם הרמ"ה)". ומשמע שאינו קודם לאשתו.

ויש לומר דטעמא דמילתא מפני שאשתו כגופו, ואולי נדחוק ש"ביתך" לא קאי אאשתו אלא אבני ביתו, דחייב אף במזונותם ובזה אמרו דלחמו קודם ללחמם של בני ביתו. ואולי נדחוק דקרא מיירי דומיא דעובדא דבן פטורא שאם אוכלים שניהם שניהם מתים, דבזה אמרינן (בבבא מציעא נט, א) "וחי אחיך עמך" – חייך קודמים לחיי חברך", ובזה: אף באשתו שהיא כגופו – הוא קודם. וצריך עיון גדול בזה להסביר גופא דמימרא, ואולי מאגדתא לא ילפינן כדברי הנודע ביהודה, ובפרט דפירוש הך מימרא אינו ברור.

ויש להעיר עוד שהרי לגבי עבד עברי כתיב "כי טוב לו עמך" ודרשו "עמך במאכל, עמך במשתה" ואמרו שאם יש לו כר אחד – לו אסור להשתמש, וממילא יתן לעבדו העברי. ופשיטא שאשתו ובניו לא גרעי מעבד. ויש להאריך בזה, ואין כאן מקומו (וראה להלן).

והנה אי נימא כפירוש הראשון שלחמו קודם ללחם בני ביתו – ילדיו, עדיין הדבר צריך תלמוד, שהרי בהמשך הסוגיה בחולין (פד, ב) שנינו:

"טוב איש חונן ומלוה יכלכל דבריו במשפט" – לעולם יאכל אדם וישתה פחות ממה שיש לו וילבש ויתכסה במה שיש לו ויכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו.

משמע שחיובו לאשתו ובניו וזכויות אשתו ובניו עודפים על זכויותיו, והיכי נימא שהוא קודם לביתו, יהא ההסבר אשר יהא? וכבר עמד על הדברים המהרש"א בחידושי אגדות (שם) וכתב:

לעולם יאכל אדם כו' – ודרש ליה לקרא הכי: "טוב איש חונן" לבניו ולאשתו, לכבדם מלבושים נאים יותר ממה שיש לו, דהיינו: אם אין לו שיהא "מלוה" בשבילם, אבל דברים הצריכים לו – "יכלכל במשפט" שכלו, דהיינו: אכילה ושתייה פחות ממה שיש לו, ומלבושיו במה שיש לו. ועל זה אמר לעיל: "מגז כבשים" שיש לך "ללבושין", ואל תחפוץ במלבושי כבוד יותר משיש לך [...]. ואמר "לחמך קודם ללחם ביתך", שהוא דבר ההכרחי לאדם. אבל בכבוד,

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

דהיינו במלבושים נאים, דקרי ליה למאני "מכבודתי" – אשתו ובניו קודמים לכבדם יותר משיש לו.

ומבואר מדבריו שחילק בין הדברים ההכרחיים לאדם, דהיינו מאכל ומשתה, שבזה קודם הבעל לאשתו ובניו לבין עניינים שעיקרם כבוד או מותרות, שבזה צורכיהם עדיפים על צרכיו. ומינה נידון דידן, אף אי נימא שפשט דברי הגמרא הוא שצורכי האדם קודמים לצורכי בני משפחתו – אשתו וילדיו – היינו דווקא בצרכים ההכרחיים לו, שבלעדיהם לא יוכל להתקיים, וכמו שכתב ערוך השולחן לעניין צדקה, שמי שיש לו מעבר לחם צר ומים לחץ – יש עליו חיוב צדקה מהמותר. וודאי שלעניין חיובו במזונות: משיש לו כדי לחם צר ומים לחץ – אף למאן דאמר שלעניין צדקה צרכיו נקבעים לפי מה שהתרגל, דברים אלו אמורים לעניין חיובו בצדקה, אומנם לעניין חיובו לאשתו ובניו – כל שמעל לשיעור המינימלי הוא מחויב בצורכיהם, אף למעלה מצרכיו וכלשון הגמרא שהבאנו, שלעניין מזונו ומלבושיו קצבו "בפחות ממה שיש לו" ו"במה שיש לו", אך לעניין חיובו לבני משפחתו חייב "ביותר ממה שיש לו", ולכאורה אף ללוות לצורך כך. ואף אם לדידיה סגי במנה – לבני משפחתו חייב במאתיים, והכול לפי עניין צורכם, דלגבי עצמו יכול להסתפק במועט אבל לאחרים – הרי הם תלויים בו, וצריך ליתן יותר ממה שיש לו.

ויש להעיר שבעיון יעקב על עין יעקב (חולין שם) כתב לישב את הקושיה שהקשה המהרש"א באופן אחר, וזו לשונו:

יש לומר דאתי לאשמועין דלא תימא כמו דאמרינן "אסור לאדם שיטעום כלום קודם שיתן מאכל לפני בהמתו שנאמר 'ונתתי עשב בשדך לבהמתך', והדר 'ואכלת ושבעת'", אבל בבני ביתו אינו כן אלא מאכלו קודם. ומכל מקום יש לכבד אשתו ובניו יותר ממה שיש לו, כדאיתא בסמוך, רק לעניין קדימה קאמר.

הרי שפירש מימרת הגמרא לעניין הקדמת האכילה בפועל, שמותר לו לאכול לפני אשתו וילדיו, ואינם כמו בהמתו, שצריך להקדים מאכלה. והגמרא לא מיירי כלל לעניין סדר הקדימה אם יש לו מזון מצומצם, אם הוא יאכל קודם או שחובתו לשלם תחילה את התחייבות שהוא חייב בה, מזונות אשתו ובניו.

יג. והנה לעניין מה ששנינו שם בהמשך המימרא בחולין (שם), "וחיים לנערוותיך" – אמר מר זוטרא בריה דרב נחמן: 'תן חיים לנערוותיך' מיכן למדה תורה דרך ארץ שלא ילמד אדם את בנו בשר ויין, פירש רש"י: "תן חיים לנערוותיך – לבני ביתך למד דרכי חיים להסתפק במזונות קלים."

ועיין במאירי שכתב:

ולעולם יהא אדם מרגיל בניו ובני ביתו לצמצם עצמם במאכל ובמשתה ושלא יהיו גרגרנים ולא בלענים. אמרו חכמים "תן חיים לנערוותיך" – למדה תורה דרך ארץ שלא ירגיל אדם בני ביתו בבשר ויין."

ויש לעיין בביאור האי מימרא מה כוונתה: אם כוונתה למידת דרך ארץ – איך ינהיג את ביתו והחובה לחנכם להסתפק במועט, במאכל ובמשתה ובאיכותו, והוא דין כללי בין במי שאין לו ובין במי שיש לו, שאף לרוב עושרו יסתפק במועט – או שהגמרא באה ללמד אותנו את הנהגת האדם שיהיה בה כדי להגדיר את חיובו המשפטי לבני ביתו, שיינהיגם במאכל ובמשתה מועט, וממילא מה שירגילם אלו יהיו צורכיהם, ומשכך בין באשתו ובין בילדיו: מכיוון שזו תהיה הנהגתם ואלו יהיו צורכיהם – לא יהיה חייב לספק להם יותר מזה, שזהו 'כדי צרכם'. ונראה לומר דלא מיבעיא אי נימא שעצה והנהגה אלה הן עצה והנהגה משפטית ואינו חייב ליתן יותר ממה שהרגילם, אלא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אף אם עיקר הסוגיה עצה טובה לחינוך למידת דרך ארץ קא משמע לן, על כל פנים מכיוון שהרגילים במועט – זהו צורכם ואינו מחויב ביותר.

אומנם יש להעיר שאף אי נימא שבהיותם עימו בהכי סגי, אם באים בתביעה לתשלום חובתו – אין הוא יכול להיפטר במה שהרגילים, ויש להם זכות תביעה על מה שנכלל בצורכיהם, אף מעבר למה שהרגילים, שהרי אף אם אדם מסתפק במועט, וכלשון הגמרא (שם) "יאכל וישתה פחות מצרכו", לגבי התלויים בו נראה שחייב לפי צורכם (ונחלקו הפוסקים במי שאשתו עימו ואוכל פחות ממה דקתני במשנה של 'משרה אשתו', אם בכהאי גוונא תגלגל עמו לפי הנהגתו), וכמו שאמרנו בעירובין (פג, ב):

מכאן אמרו: כדי עיסותיכם (רש"י – שאתם לשים במדבר, עומר לגולגולת) [...] האוכל כמדה זו הרי זה בריא ומבורך, יתר על כן – רעבתן, פחות מכאן – מקולקל במעיו.

והנה ברור שהם לפי דורם שיערו – עיין הגהות יעב"ץ (שם) ועיין שם שלפעמים אדם אוכל כמויות גדולות יותר, דרווחא לבסימא שכיח. ועל כל פנים נראה שמ'עומר' ילפינן שיעור צרכיו של אדם – אף שיש אוכלים יותר ויש אוכלים פחות, אך על כל פנים הדבר צריך שיעור לפי הדור. ועיין עוד בשו"ת נודע ביהודה (מהדורא קמא אורח חיים סימן לז) על היחס בין האמור בעירובין למה ששינונו במשנה (כתובות סד, ב) לגבי 'משרה את אשתו', ואין כאן מקום להאריך. ועיין גם בשו"ת חתם סופר (אורח חיים סימן קפא) שהקשה איך אפשר לדמות את דור המדבר לדורנו ואיך אפשר להשוות מזונות גדול ומזונות תינוק, עיין שם מה שכתב. ואף למה שכתב שקטנים מבזבזים יותר, על כל פנים לכאורה אין השיעור שווה לגבי כל גיל, ולדבריו יש לשער באדם הבינוני כפי אותו הדור. ולסברה זו השיעור של מזונות צריך להיות כפי שיעור האדם הבינוני והממוצע בדורנו, ואי אפשר ללמוד מהשיעורים של 'משרה אשתו', ואין כאן מקום להאריך.

ועיין בדברי רבנו חננאל שהובאו בדברי רבנו בחיי (שמות טז, טז) שזו לשונו:

מה שאמר: "מספר נפשותיכם איש לאשר באהלו תקחו" – "לאשר באהלו" זו אשתו, שהיא ראויה להיות נמצאת באהל [...] ולמד הכתוב בדרך אסמכתא שחייב אדם במזונות אשתו ובניו הקטנים, וזהו שאמר: "מספר נפשותיכם". כן פירש רבינו חננאל ז"ל.

ומכיוון דמהתם ילפינן דין מזונות, הוא הדין שיעורם. ואף שבמדבר לא היו הדינים המיוחדים של 'עולים ויורדים עמו', שהרי לכולם ירד מן בשווה, אך על כל פנים מהתם רמז לשיעור החיוב על כל פנים לבנו – מה שצריך שיהיה בריא וטוב לו. (ויש לעיין בעיקר האי מילתא אם יש חיוב מזונות על מוצרים מזיקים מבחינה רפואית – אוכל מעובד, משקאות מתוקים, ממתקים – שרוב בני אדם צורכים, ואם יכול להתחמק מלתת דברים כאלו שהם מזיקים ושהבן הורגל בהם בטענה שלא ראוי שיתחייב כעין זה. ולכאורה נראה שחייב, שהרי מנהג העולם לאוכלם והאב בעצמו האכיל ילדיו בדברים אלו, ויש להאריך בדבר, ואין כאן מקומו.)

ואחרי כל האריכות נראה לומר שחובת האב לילדיו היא מעבר למינימום ולא כדין המשנה ב'משרה אשתו'.

ודוקא לעניין צרכיו, לפני שמספק צרכי ילדיו, סגי בלחם צר ומים לחץ, ואת זה יש לומר שמשאירים לו לפני שפוסקים עליו מזונות. אך אפילו מי שמרוויח שכר מינימום – סכום זה גבוה מלחם צר ומים לחץ (ויש לעיין אם מה שמשאירים לו הוא כדי "פת במלח תאכל ומים במשורה תשתה"). אבל לגבי מזונות ילדיו – צריך ליתן יותר ממה שיש לו.

ויש להבדיל בין החיוב לתת צדקה לחיובו במזונות ילדיו: לגבי חיוב הצדקה אם יש לו מעבר למזונות מספיקים, בין דנימא כסברת ערוך השולחן ובין כדברי התשוורת שי – חייב במצות צדקה,

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

אך אם אין לו דברים המספיקים – אין עליו חיוב צדקה כלל (על כל פנים אחרי שנתן שלישיית השקל), דחיוב זה חל רק אם יש לו ממוץ. לעומת זאת החיוב של האב במזונות ילדיו נקבע לפי צורכיהם כפי שישומו בית הדין (וכפי שנגדיר), וצורכי הילדים מגדירים את שיעור חיובו העקרוני (אף שיתכן שגם לעניין קביעת שיעור צרכיו של הבן יש להביא בחשבון את יכולות האב). עם זאת כשאין לו לא נוכל לפסוק עליו ולחייבו לשלם בפועל ממה שאין לו.

והנה באישה שבעלה לא משלם לה את מה שחייב לה – זכותה לדרוש שיגרשנה (בתנאים ההלכתיים וכאמור באבן העזר סימן ע), שהרי אינו זן ומפרנס, אך ילד אינו יכול להתגרש מאביו. ומשכך שיעור החיוב הוא כאמור, לפי צרכיו. ואף על פי כן בית דין לא יוכל לפסוק שיעור זה היכא דאין מאין לגבות. וכבר ידועים דברי המהרשד"ם (חלק יורה דעה סימן קסו), בתשובתו לעניין כפייה על הצדקה, שכתב:

ועתה אני אומר דמה נפשך: או יש ספק ביד האיש הזה לפרנס את בניו או אין ספק בידו – אם אין ספק בידו פשיטא שאפילו קטני קטנים אין לכופף אותם, וכי מן הסלע נוציא מים [...]

מבואר מדבריו שאף שבקטני קטנים, שיש חיוב גמור, אין לכופו כשידוע לנו שאין לו, דכפייה לא תועיל והדבר לא ישפר את מצב הילדים. וכן כתבו עוד באחרונים, והדבר אינו צריך לפנים.

מיהו זאת למודעי: גם במקרה כזה בית הדין אינו יכול לפטור את האב כשממילא החיוב יפול על האם המגדלת את הילדים, אם אין לה, דמהיכי תיתי לכופה בפועל ואף ביותר מאב? ובשלמא בימים קדמונים – אם האב לא היה לו סיפק לפרנסם, הציבור היה מפרנסם – אבל כיום, צריך לדעת שבפועל איהטלת חיוב על האב היא כפייה על האם לזון את ילדיה שעיימה ממה שאין לה, והיא אינה מחוייבת דבאם קטני שמשליכתן לציבור (אבן העזר סימן פב סעיף ח) ושמע מינה שאין עליה חיוב כלל והחיוב הוא של הציבור.

יד. נחזור על הראשונות: לעניין צורכיהם של הילדים – בפשיטות הדבר תלוי בגורמים הסביבתיים, חברה, משפחה, הרגל דבר וכו'. הדברים לא יתבטאו בדרך כלל בכריך שאותו מביא הילד לבית הספר, אך עשויים להתבטא בסוג המאכלים שילדים צורכים:

אינו דומה חומרי הבסיס של המזון של משפחה מעוטת יכולת למשפחה אמידה ואינו דומה בסיס המזונות של משפחה במגזר הכללי למשפחה 'דתית-לאומית' או 'חרדית' – בסיס התזונה שונה בהתאם למצב הכלכלי ובהתאם להקפדה על כשרות המזון, מחירי המזון בכשרות הרבנות זולים בדרך כלל ממחירי המזון בהכשרים הנחשבים יותר מהודרים. אך מי שהוא מהמגזר הכללי ואף חלק מהמגזר 'הדתית-לאומי' – איכות הכשרות לא בהכרח משנה לו, והוא יסתפק בתווית 'כשר', בלי שיפשפש יותר מדי, סל המזון שלו זול בהרבה משל מי שמקפיד על כשרות מהודרת. לפיכך סל המזון של הציבור 'החרדי', 'החרדי-לאומי' וחלק מהציבור 'הדתית-לאומי' יקר בהרבה מהסל הנזכר לעיל. עניין זה הוא צורך גמור: מי שמקפיד על כשרות מהודרת לא יאכל מכשרות בסיסית (ואין זה משנה אם הוא צודק בהתנהלותו או שאינו צודק), ולפיכך מוצרים שכאלו הם צרכים הכרחיים, וברור שדברים אלו הם במסגרת חובת האב לספק מזונות בסיסיים.

הדבר נכון גם לעניין מוצרים שמעבר לאוכל הבסיסי, בעיקר קניית אוכל מהיר למינהו – פלאפל, פיצה, המבורגר וכו', שהם חלק מההתרגלות של ילדים. במקרה שהילד לא יוכל לצרוך הדברים כמו חבריו, הוא לא יוכל לשהות עימם מפני הבושה, ומשכך דבר שהוא לכאורה 'מותרות'

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

הופך ל'צורך'. ומובן שהדבר תלוי בחברה ובמקום שבו גדל הילד (והדבר משפיע גם על מחירי המוצרים).

נדגים הדבר גם לגבי הלבוש: אינו דומה הביגוד המשמש והנהוג בחברה מבוססת במרכז הארץ לחברה בפריפריה, משכך מחירי הביגוד שונים, בצרכים המינימליים; אינו דומה סוג הלבוש הנלבש בחברה הכללית לסוג הלבוש בחברה 'החרדית' ואף 'הדתית-לאומית' – נדגים את הדבר בלבשו של נער: נער חרדי, כפי הנוהג כיום, חייב שתהיה לו מערכת בגדים הכוללת חליפה וכובע בין לימות השבוע ובין לשבת, לעומת זאת בחור מהמגזר 'הדתית-לאומי' זקוק למכנסיים ולחולצה בין לימות החול ובין לשבת, כשחליפה וכובע הם למשא עליו, וברור שהדברים נכונים לגבי מי שהוא מהמגזר הכללי. גם איכות הבגדים הנלבשים שונה ממגזר למגזר (ואף שהדברים הנ"ל הם לבני שלוש-עשרה ומעלה, יש בהם להדגים היטב צרכים שונים). לאור קוד הלבוש במגזר 'החרדי', מי שאין לו בגדים כאמור לעיל פשוט לא יצא מהבית, ואין אפשרות לחרוג מקוד לבוש זה הנוהג בעשרות השנים האחרונות (אף שבעבר לא נהג, ואין כאן מקום להאריך).

לאור האמור אין ספק שהצרכים ההכרחיים לילדים, שבהם חייב אב לבנו, נקבעים לפי הזמן, המקום והחברה, ואין אפשרות לקבוע סכום אחיד שישקף את הצרכים לכל בני אותו הגיל.

ועדיין צריכים לדעת איך נקבע את שיעור הדברים, מהו 'צורכו'?

ולכאורה צריכים ללמוד את הדברים ממקור דין מזוונות, כפי שביארו הראשונים והאחרונים, וכבר הבאתי מזה בעבר בכמה פסקי דין. ולעיל הבאתי דברי רבנו חננאל דיליף לה מעומר דמדבר, דאמרו עליו שהאכולו "שבע ומבורך". ובמדבר שיעור המזוונות היה שווה לאיש, לאישה ולילדיהם, ובפשיטות גם איכות המזון והכונתו הייתה שווה, אך לא היו צריכים כסות, דכתיב "שמלתך לא בלתה מעליך", ועל כורחך ליכא למילף מהתם, שהקיום היה בדרך נס ולא ילפינן אלא את יסוד החיוב של ראש המשפחה למשפחה.

ויש להביא ראיה נוספת מהא דכתיב בפרשת בהעלותך (במדבר יא, יב): "הָאֲנָכִי הֵרִיתִי אֶת כָּל הָעָם הַזֶּה אִם אֲנִי יִלְדֵתִיהוּ כִּי תֹאמַר אֵלַי שְׂאֵהוּ בַחִיקְךָ כַּאֲשֶׁר יִשָּׂא הָאָמֵן אֶת הַיֶּנֶק [...] מֵאֵין לִי בֶשֶׂר לִתֵּת לְכָל הָעָם הַזֶּה?" שמעינן נמי שחיובו של האב הוא מעל למינימום ואף שיש לבן מזון משביע ומספיק, כמו שהיה במדבר לאוכלי המן וכדהבאנו לעיל מדברי הגמרא (עירובין פג, ב), אף על פי כן משמע מדברי משה שאם הוא היה יולד את העם, וכוודאי אם היה לו מאין לתת, היה הוא חייב לתת "לילדיו" בשר, אף דהווי מותרות וכמשמעות הגמרא בחולין (פד, א). ומשמע שאף זה הווי בכלל צרכיו של הבן, והאב חייב בהם.

וכבר הזכרנו בכמה פסקי דין את דברי השפת אמת, שמי שיולד ילדים – חלה עליו חובה מוסרית לפרנסם ואינו יכול להתחמק בטענת "אין לי", ואין כאן מקום להאריך. ושוב ראיתי שכבר קדמו בסברה זו הקצות החושן וכמובא בדברי שאול (לבעל שואל ומשיב, בפירושו לתורה מהדורא תניינא, במדבר שם), וזו לשונו:

"האנכי הריתי" וגו' "כי תאמר אלי שאהו בחיקך כאשר ישא האומן" –

שמעתי מהגאון בעל קצות החושן ז"ל שאמר דהכוונה יש שני מיני חיובים: חיוב לאב לזון את בניו וחיוב למי שיגדל בן אחד בשכר או בחנם בשביל אהבתו לאביו וכדומה. והנפקא מינה בינותם כי באב לא שייך לומר שאין לו, כי בכל נפשו ומאודו ישתדל לזון את בניו באהבתו למו. לא כן המגדלים בשכר וכדומה – אם אין לו, מה איכפת ליה. וזה שטען "האנכי הריתי" וכו', ורק "כי תאמר אלי שאהו בחיקך כאשר ישא האומן את היונק" – אם כן, "מאין לי בשר?" ופטור אני מהם. ודברי פי חכם חן.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ועיין בדברי אור החיים הקדוש (שם) שכתב:

ואולי גם כן שרמז לב' זמנים שחייב האב לישא עול הבן: הא' הוא דבר תורה שהוא עד בן שש עד בן שבע (כתובות סה, ב), והב' מדברי סופרים עד בן י"ג שנה (שם מט, ב). והגם שעדיין לא תקנו חז"ל תוספת זמן זה הוא ענין מושכל לדעת אנוש, ומכל שכן משה שהיה נביא – ותמצא שאמרו רז"ל (יומא כח, ב) "קיים אברהם אבינו אפילו עירובי תבשילין", הגם שעדיין לא תקנום, כמו כן ידע נביא ה' מתקנת חז"ל – ואמר על ב' הזמנים "האנכי הריתי" כנגד חיוב התורה, "אם אנכי ילדתיהו" כנגד חיוב דבריהם.

ומבואר מדבריו שחיוב האב במזונות ילדיו הוא דבר מושכל ואין צריך לראיה, ומשמע שגם על "בשר" אמרינן הכי, כאמור, אף דהווי מעבר לצרכים הבסיסיים. וכבר פלפלו האחרונים בדברי אור החיים הנזכרים – במה שכתב דעד שש חייב מדאורייתא, ואין כאן מקומו.

ועיין בדברים הנוראיים הכתובים בפרשת התוכחה בפרשת כי תבוא (דברים כח, נד–נה):

האיש הַרְךָ בֶּן וְהָעֶנְג מֵאֵד תִּרְע עֵינָיו בִּאֲחָיו וּבִאֲשֶׁת חֵיקוֹ וּבְיָתֵר בְּנָיו אֲשֶׁר יוֹתֵיר: מֵתָת לְאֶחָד מֵהֶם מִבֶּשֶׂר בְּנָיו אֲשֶׁר יֵאָכֵל מִבְּלֵי הַשָּׂאִיר לוֹ כֹּל בַּמִּצּוֹר וּבַמִּצּוֹק אֲשֶׁר יֵצִיק לְךָ אוֹיְבֶיךָ בְּכָל שַׁעֲרֶיךָ.

הרי שבכלל הקללה והמצב הנורא שאליו הגיע במצור ובמצוק יהיה ליבו אכזרי מלתת לילדיו מבשר אחיהם, ומדמגנה אותו התורה משמע שאף ברעב גדול שכזה שאין לאב כלום הוא חייב לתת לאשתו וילדיו למזונותיהם, אף שמזונותיו שלו הם מבשר אדם – בשר ילדיו, אומנם לכאורה אין להביא ראיה מפרשה זו המספרת על הקללה והמצב הנורא שיגיעו לעם ישראל בגלל חטאיהם. ועיין באלשיך הקדוש שם, ואין כאן מקום להאריך, וכתבתי להעיר.

טו. אומנם יש ללמוד גברי הלכות אלו מדין עבד עברי, דשנינו (קידושין כב, א):

תנו רבנן: "ויצא מעמך הוא ובניו עמו" – אמר רבי שמעון: אם הוא נמכר, בניו ובנותיו מי נמכרים? מכאן, שרבו חייב במזונות בניו. כיוצא בדבר אתה אומר: "אם בעל אשה הוא ויצאה אשתו עמו" – אמר רבי שמעון: אם הוא נמכר, אשתו מי נמכרה? מכאן, שרבו חייב במזונות אשתו. וצריכא, דאי אשמועינן בניו – משום דלא בני מיעבד ומיכל ניהו, אבל אשתו דבת מיכל ומיעבד היא – אימא תעביד ותיכול; ואי אשמועינן אשתו, דלאו דירכה להדורי, אבל בניו דדירכייהו להדורי – אימא לא, צריכא.

מבואר בסוגיה זו שהאדון חייב במזונות האישה והילדים של העבד, ומשמע שדווקא במזונות של ילדים שאין דרכם "למיעבד ולמיכל", היינו שאינם יכולים לספק צרכיהם. ויש לעיין מהו מהותו של חיוב זה? לעניין חיוב מזונות אשתו נחלקו תנאים ואמוראים אם הוא מדאורייתא או מדרבנן ולהלכה קיימא לן שמזונות אשה מדרבנן, ולגבי מזונות ילדים רוב בניין ורוב מניין של הפוסקים סוברים שהוא לכל היותר מדרבנן, מתקנה ומגיל מסוים הוא מדין צדקה, ואיך ילפינן שהאדון מחויב לאשתו וילדיו של העבד יותר ממה שהעבד עצמו חייב, דאיהו פטור מדאורייתא ואיך חייבה התורה את האדון יותר מהאב? וכבר עמד בזה הרמב"ן בפרשת משפטים (שמות כא, ג) שכתב:

והנראה בעיני שהוא נכנס במקום הבעל כי חמלה התורה על האשה והבנים שחיייהם תלויין להם מנגד, מצפים לידי הבעל, ועתה שנמכר יאבדו בצרתם. ולכן צוה את האדון אשר הוא לוקח מעשה ידיו להיות להם במקומו.

ואם כן, לא יהיה על האדון רק חיוב הבעל בלבד – יקח מעשה ידיהם כאשר יעשה הבעל ויזון ויפרנס, וזהו לשון "ויצאה אשתו עמו" כי היתה אשת העבד

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

עם בעלה כשפחה לאדניו, שהרי מעשה ידי שניהם שלו והוא חייב במזונותיהם, אין ביניהם אלא שהרשות ביד האשה ללכת לנפשה.

וכן הבנים – אינו חייב להם במזונותם אלא בקטנן, בזמן שהאב מצוה או נוהג לזון אותם. וכן פירש רש"י במסכת קדושין (כב, א ד"ה דלאו) [...]

ואף על פי שלא היה הוא מחויב במזונותם מדין התורה, כמו שנתבאר בתלמוד בכתובות (מט א), אבל כיון שדרך כל הארץ לפרנס אדם אשתו ובניו הקטנים צוה האל ברחמיו להיות הקונה כאב רחמן להם.

מבואר מדבריו שאף על פי שבעל ואב אינם חייבים במזונות האישה והילדים מדאורייתא, ציוותה התורה את האדון והטילה עליו חיוב להיות במקום הבעל, כלשונו **"והוא חייב במזונותיהם"**, ולתת לאישה ולילדים את מה שהבעל והאב היה נוהג לעשות ללא חיוב, כיוון שדרך ארץ שראש המשפחה מפרנס את האישה והילדים. וביאר עוד שהחיוב על האדון הוא **"בקטנן בזמן שהאב מצוה או נוהג לזון אותם"**, ומשמע שבקטנות חייב בין בזמן שהאב מצווה ובין בזמן שהוא נוהג אף שאינו מצווה. ושמענין מינה שהאדון מחויב מהתורה אף שהאב אינו מחויב מהתורה. ומצאנו במקומות רבים שהתורה יצרה חיובים על סמך המנהג (ובאמת, רוב דיני הנישואין בנויים על מנהג הקדמונים כמו שכתב הרמב"ן בנימוקיו בספר בראשית בכמה דוכתי). ועיין בזה בתוספות בגיטין (מז ע"ב ד"ה ולביתך) לגבי ביכורים, שמביא אדם ביכורי אשתו אף על פי שאין לו נכסי מלוג דבר תורה, דמכל מקום כיוון דהמנהג הוא כן קבעה התורה דין על פי המנהג. ועיין עוד בקידושין (ד, א) גבי קידושי קטנה. והכי נמי נראה הכא, דכיוון דהמנהג הוא שהאב זן את בניו קבעה התורה חיוב על האדון במקום מזונות האב.

וכדברי הרמב"ן מבואר בדברי הריטב"א (קידושין כב, א):

מכאן שרבו חייב במזונות אשתו ובניו – וכי תימא: והא אמאי, כיון שהוא [=העבד, האב] אינו חייב במזונותיהן מן התורה, לא מיחייבא תורה לאדון מה שאין העבד מחייב ומשועבד? ואיכא למימר דכיון דסתמא דמילתא כל אדם זן ומפרנס אשתו ובניו רצתה תורה שלא יפסידו מפני מכירתו ושיהא הרב זן ומפרנס אותן, דקים לה לרחמנא שאילו לא נמכר היה מפרנס אותם, הילכך חייב במזונותיהן וכסותם. ומסתברא דמעשה ידיהם ומציאתן שלו תוך זמן זה כמו שהיה של אביהם דהא קאי בהדיקיה.

והנה על מה שכתבו הרמב"ן והריטב"א, שהטילו את גדרי חיוב הבעל על האדון ובגדריו ומהאי טעמא זכאי האדון למעשה ידי האשה, פליג הרמב"ם וכתב (הלכות עבדים פרק ג הלכה ב):

אף על פי שהאדון חייב במזונות אשתו ובניו אין לו במעשה ידיהם כלום, אלא הרי מעשה האשה ומציאתה לבעלה. וכל שזוכה הבעל באשתו זוכה זה, אף על פי שהוא עבד עברי.

הרי שסבר שחיוב האדון הוא חיוב עצמי שהטילה התורה עליו מלבד שאר חיוביו לעבד שקנה, ואין הוא עומד במקומו, ולכן אינו זכאי לזכויות הבעל – האב. ותהיה נפקא מינה, מהגדרת החיוב של האדון למזונות האישה והילדים, אם הוא בגדרי הבעל והאב בהיקפם ההלכתי או שאין לך בו אלא חידושו וחיוב האדון הוא החיוב המינימלי שחייבה תורה או שחייבו חז"ל מסברה, דבזה חייב לאישה ולילדים. וזה מגלה את שיעור החיוב לבנים, שאינו תלוי במנהג האבות בכלל ובמנהג האב הספציפי בפרט.

ועיין בדברי המקנה (קידושין כב, א), שתלה את הדברים במחלוקת הרמב"ן והרמב"ם וזו לשונו:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

והא דקאמר דאשה בת מיעבד ומיכל היא היינו משום דסבירא ליה להרמב"ן ז"ל שם דהאדון צריך ליתן לה מזונות אפילו למאן דאמר מזונות אשה לאו דאורייתא, כיון שדרך כל הארץ לפרנס אדם אשתו ובניו וכו'. אם כן, צריך ליתן לה מזונות לפי כבודה אף שהוא יותר מכדי חייה, ונראה דכמו כן אינה מחויבת לעשות מלאכות כבידות אלא לפי כבודה, כדי הבעל עם אשתו במעשה ידיה כמבואר באבן העזר (סימן פ). והיינו דקאמר דהוה אמינא: כיון דבת מיעבד ומיכל, ויכולה לעשות מלאכות כבידות לפרנס את עצמה כדי חייה, אינו מחויב לזונה לפי כבודה – קא משמע לן קרא דמחויב האדון לזונה לפי כבודה, ומעשה ידיה של האדון כמו הבעל עצמו.

ונראה דיש לומר לדעת הרמב"ם ז"ל, דאינה נותנת מעשה ידיה להאדון, אינו חייב במזונותיהם אלא כדי חייהם, דהוא מזונות דחייב לאשתו מן התורה לדעת הרמב"ם ז"ל כדאיתא באבן העזר (סימן ט). וכן בבניו ובנותיו – אינו חייב אלא בכדי חייהם וכדאיתא שם (סימן עא). אבל מה שחייב באשתו לפי כבודה – אין האדון חייב, דהא חכמים תקנו זה כנגד זה מעשה ידיה, וכיון דמעשה ידיה לבעלה אין האדון חייב בו כנ"ל.

ולדברי המקנה יש לומר דשיעור החיוב במזונות ילדים יהיה תלוי במחלוקת זו, שלדעת הרמב"ן שיעורו תלוי במה שהנהיג האב את בנו וקבע את צרכיו, ולדעת הרמב"ם שיעורו יהיה השיעור המינימלי שצריך כדי להתקיים. אומנם מדברי הרמב"ם שהבאנו לעיל לא משמע כך, שהרי כתב שנותן להם "כפי צרכן" וכפי שביארנו. ואולי רק באדון, שמשורת הדין לא היה מקום לחייבו, נימא שיתחייב רק בכדי שיוכלו לחיות.

טז. אומנם עיין בדברי הרלב"ג בפרשת משפטים (שם) שכתב:

ומזה המקום יתבאר שהאב חייב במזונות בניו הקטנים עד שש שנים לכל הפחות. וזה כי ידמה שהאדון חייב במזונות אשת העבד להיות העבד חייב במזונותיה, וראוי כשימכר בגנבתו שלא תפסיד אשתו מזונותיה אשר נתחייב לה. ובהיות הענין כן, הנה יתבאר מזה שהוא חייב במזונות בניו ולזה יחוייב האדון לזונם.

ולפי שזה השיעור שימכר העבד הוא שש שנים, הנה נלמד מזה שהאדם חייב במזונות בניו שש שנים לכל הפחות, ואולם אחר זה הנה הוא ספק אם הוא חייב אם לא, ולא נוכל להכריחו על זה מזה הצד, אם לא מצד הצדקה כי מזה הצד הצדקה נוכל לכופו על זה, אם היה ראוי לעשות כמו זאת הצדקה כמו שיתבאר בדיני הצדקה.

שמענין מדבריו שסבר שמכיוון שהתורה הטילה על האדון את החיוב של האב, דיו לבא מן הדין להיות כנידון וחיובו של האדון לא יכול להיות יותר מדין האב. ועל כורחך שגם האב חייב במזונות ילדיו מדאורייתא. וטעמא דמילתא, שמכיוון ששעבוד האישה והילדים קודם ראוי שמעשה ידיו ישתעבד תחילה לחובותיו הקודמים, ולכן הטילה התורה את החיוב על האדון דאדעתא דהכי קנאו.

ומבואר שלדבריו שגדרי החיוב הם עד גיל שש מפני שהעבד נמכר לשש שנים, מכאן למדו חז"ל דין זה. ומבואר מדבריו שלמעלה מכן חיובו מדין צדקה גרידא, וכפי שכתבו הרמב"ם והשולחן ערוך. אך בעיקר דבריו קשה, שהרי עבד שנמכר ובעת מכירתו היו לו ילדים ייתכן שאף בני שש ומעלה, הרי שהאדון חייב במזונותיהם אף למעלה משש שהרי כתיב שיצא הוא ובניו עמו, שמע מינה שחייב במזונות כל בניו, ואין ראייה דדווקא עד שש.

ונראה לפרש על פי מה שכתב החתם סופר (תורת משה שמות כא, ג):

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

[...] ואיתא ברמב"ן [...] ואם כן לא יהיה על האדון רק חיוב הבעל בלבד, ויקח מעשה ידיהם" וכו' עכ"ל. והנה לפי זה פשוט שאין חיוב על האדון לזונם יותר מחיוב האב לבניו. וידוע כי החיוב האב על בניו הוא רק עד שש שנים כמבואר בכתובות (סה ע"ב) ובשולחן ערוך (אבן העזר סימן עא).

והנה פה כתיב "שש שנים יעבד ובשביעית יצא לחפשי", אם כן כשיגיע סוף שש של האב כבר נשלמו השש של בניו שהיו לו קודם לכן, ואין חיוב על האדון לזונם עוד, ואין יוצאים עם אביהם אלא קודם לו, רק אשתו תצא "עמו". אבל בפרשת בהר, דמיירי מיובל, שיוצא קודם שש אם הגיע היובל, ויוכל להיות שלא הגיעו עדיין בניו לשש שנים ואז יוצאים עם אביהם, לכן כתיב "ויצא מעמך הוא ובניו עמו".

והנה לפי דרכו בביאור לשון הכתובים להכי לא קתני בפרשת משפטים יציאת הבנים, מפני שאף אם חייב במזונות הבנים, לגבי הבנים שהיו בעת כניסתו ודאי פקע חיוב האב וממילא חיוב האדון. ומינה נשמע שאין חייב בפרנסת ילדים למעלה משש, אף שחייב על ילדים שנולדו לאחר המכירה והם פחותים משש, ואין כאן מקום להאריך.

ומה שכתב הרלב"ג בפשיטות שאינו חייב במזונות בניו למעלה משש שנים – עיין בכסף משנה (הלכות עבדים פרק ג הלכה א) שהסתפק בזה: "ומכל מקום לדברי רבינו צריך עיון אם חייב במזונות בניו כשהם יותר מבני שש או לא."

ובמשנה למלך (שם) פשיטא ליה שלא ככסף משנה, וסבירא ליה שהחיוב הוא כפי מנהג האב ואף למעלה מגיל שש, וזו לשונו:

ולא ביאר רבינו עד איזה זמן חייב האדון לזונם. וראיתי להרמב"ן בפרשת משפטים שכתב שהבנים – "אינו חייב במזונותם אלא בקטנן, בזמן שהאב מצווה או נוהג לזון אותם". עד כאן.

ונראה דלדעת הרמב"ן חייב לזון אותם עד שיהיו בני י"ב שנה, משום דשלשה זמנים יש בבנים לענין מזונות: האחד הוא עד שש שנים, שאז כופים האב לזונם כדאיתא בסוף פרק אף על פי; והשני הוא משש עד י"ב, דאז לא כייפינן ליה אבל מייסרים אותו בדברים אולי יכלכלם; ומכאן ואילך הרי הם כשאר עניי ישראל. ואם כן, כיון שכתב "בזמן שהאב מצווה", שהוא עד שש שנים, וחזר וכתב "או נוהג לזון אותם" – משמע שרצה לרבות עוד זמן אחר, שהוא עד י"ב [...]

ומה שנראה לי בדעת רבינו, שלא קצב שום זמן בחיוב ההזנה, הוא דסבירא ליה דלעולם חייב האדון לפרנסם כל זמן שאין להם להתפרנס משלהם, אף שיהיו גדולים [...] בתר דכתב קרא "אשתו", ואף דבת מיעבד ומיכל היא חייב לזונה, לא מצינן למימר דהבנים שהם בני מיעבד ומיכל שאינו חייב לזונם משום דאשתו תוכיח [...] אבל אין הכי נמי, דבתר דכתב קרא "אשתו", שחייב לזונם אף כשהם גדולים כל זמן שאין להם להתפרנס משל עצמו [צ"ל: עצמם], משום שהאב נוהג לזון את בניו אף בגדולים כל זמן שאין להם להתפרנס משל עצמם [...]

הרי דסבירא ליה שלדעת הרמב"ן החיוב הוא חיוב גמור, כפי המנהג, עד גיל י"ב, ולדעת הרמב"ם אף בגודלם. ועיין באחרונים בזה, ואין כאן מקום. ועל כל פנים לדעת הכול מנהג האב לזון את ילדיו כל זמן שנצרכים ואף בגודלם, ואף שאין בדבר חיוב משפטי, וכמו שהבאנו לעיל שיש חיוב מוסרי על האב לדאוג לפרנסת ילדיו.

יז. אכן בחידושי המאירי (קידושין כב, א) כתב:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

עבד עברי שהיתה לו אשה כשנמכר לעבד – האדון חייב במזונותיה, וכן אם היו לו בנים, הן שהיה לו אשה זו או בנים אלו קודם שנמכר הן אחר שנמכר [...] ואף על פי שהאדון חייב במזונותיה אין מעשי ידיה שלו, אלא מעשי ידיה לבעלה, שלא מן הדין הוא זה אלא מצד מוסר ודרך ארץ. ומתוך כך יראה לי שאם התנה עמו שלא לאכול אשתו ובניו עמו – רשאי, ואין בו משום מתנה לעקור דבר תורה, על הדרך שכתבנו למעלה בענין "כי טוב לו עמך".

ושם ("למעלה בענין כי טוב לו עמך", כ, א) כתב:

חייב האדון להשוות עבד עברי במאכל ובמשתה, שנאמר "כי טוב לו עמך" – עמך במאכל, עמך במשתה: שלא תהא אתה אוכל פת נקיה, והוא אוכל פת קיבר; אתה שותה יין ישן, והוא שותה יין חדש; אתה ישן על גבי מוכין, והוא ישן על גבי תבן. מכאן אמרו: כל הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו.

ודבר זה – יראה לגאונים שמצוה הוא על האדון, ומדת מוסר ודרך ארץ שלמדתהו תורה, אבל אם לא עשה כן – אין העבד יכול לכופו בדין.

ומשמע שסבר שחיוב האדון להיות במקום האב אינו חיוב ממוני גמור, אלא מדרך מוסר, ולכן יכול להתנות שלא להתחייב (אף למאן דאמר שלא יכול להתנות על מה שכתוב בתורה אף בחיוב ממוני). וטעמא דמילתא, שאם הבעל והאב לא חייב משורת הדין אלא מכוח המנהג והמוסר לא ייתכן שחיובו של האדון יהיה עדיף על חיוב האב. והוא הדין לחיוב להשוות את העבד אליו. ולשיטת המאירי אין לאישה ולבנים זכות תביעה כנגד האדון על מזונותיהם (ויש לעיין אם החיוב הוא כלפיהם או כלפי העבד, ואין כאן מקומו), מכיוון שהוא חיוב מוסרי גרידא שגילתה התורה ברמז שגם האישה והילדים יוצאים עימו.

ובגור אריה למהר"ל מפראג (שמות כא, ג) כתב:

ואם תאמר: והרי הבעל גופיה אינו חייב במזונות אשתו ובניו מן התורה, דמזונות – רבנן תקנו לאשה, ומכל שכן בניו? ואין זה קשיא, דאף על גב דאם ירצה הבעל אין חייב במזונות, כיון שטוב הוא לו כאשר יש לבניו ולאשתו מזונות, וכתב אצל עבד עברי (דברים טו, טז) "כי טוב לו עמך", לכך חייב האדון במזונותיהם.

ומבואר מדבריו שאין חיוב עצמי מהתורה – לא על הבעל והאב ובוודאי לא על האדון, אלא שחייב בדברים באופן מוסרי, מדין "וטוב לו עמך", שיהיה העבד רגוע שיש מי שדואג לבני משפחתו כשהוא אינו יכול לדאוג להם.

ועל כל פנים עולה מדברי כולם, שמכיוון שדרך האב לדאוג ולספק את צורכי ילדיו בין שחייב בזה מדאורייתא, כחידושו של הרלב"ג, ובין שאינו חייב מהתורה אלא שזה מנהגו – כפי הטבע שהטביע ה' בבריא, שבעלי החיים והאדם בתוכם (גם הזכרים) דואגים לצאצאיהם – לפיכך הטילה התורה את הנהגת האב על האדון, בין שהוא חיוב גמור מהתורה ובין שהוא מן המוסר, כדברי המאירי. ועל כל פנים יסוד הדברים הוא שהדרך היא שהאב דואג לצורכי ילדיו, ולאחר מכן חייבוהו חז"ל מדבריהם, אבל יסוד החיוב הוא מה שהאב נוהג לתת לילדיו, שדרכו לספק את צורכיהם, ולגביו חייבו עד גיל שש.

משכך, מסברה גדר החיוב הוא כמו שכל אב דואג לילדיו בחברה שבה הוא חי. מנהג זה מגדיר גם את חיובו שמדרבנן. ומשכך נראה שגם לגבי שיעור חיובו נאמרו דברי הגמרא בחולין (פד, ב) שייטן לילדיו יותר מצורכם ויותר ממה שיש לו, שזהו מנהגו של עולם. וזהו גדר תקנת חז"ל ומה שכתבו הרמב"ם והשולחן ערוך שחובה על האב לזון את בנו כפי צרכיו, וכמו שמנהג

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

האב לזון את ילדיו יצר חיוב על האדון של עבד עברי, כך יוצר מנהג זה ושיעורו את שיעור החיוב מדרבנן על פי תקנת חז"ל.

יח. ואכתי לא יצאנו ידי חובת הביאור עד כמה יתחייב לתת לילדיו, שאף שלגביהם לא נאמר דין 'עולה עמו' איך נגדיר את צורכיהם בסביבה שבה הם גרים ובמשפחה שבה הם גדלים.

ולעיל הבאנו מדברי הרא"ש בהלכותיו (ריש פרק יב בכתובות) דסבירא ליה במתחייב לזון את בת אשתו שייתן לה כפי שנוהגים בבית שבו היא גדלה, דאין לחלוק בדברים באוכלי שלחנו. ויש להביא ראיה גם לדין זה מדין עבד עברי, שהאדון חייב במזונותיו ובשאר צרכיו, וגם לגביו שנינו בקידושין (כ, א ונשנה שם כב, א):

תנו רבנן: "כי טוב לו עמך" – עמך במאכל, עמך במשתה: שלא תהא אתה אוכל פת נקיה, והוא אוכל פת קיבר; אתה שותה יין ישן, והוא שותה יין חדש; אתה ישן על גבי מוכין, והוא ישן על גבי תבן. מכאן אמרו: כל הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו.

וכתבו התוספות (שם כ, א):

כל הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו – וקשה: מאי "אדון", די לו להיות כאדונו? ויש לומר כדאיתא בירושלמי דפעמים אין לו אלא כר אחת: אם שוכב עליו בעצמו – אינו מקיים "כי טוב לו עמך", ואם אינו שוכב עליו וגם אינו מוסרו לעבדו – זו מדת סדום, נמצא שעל כרחו צריך למסור לעבדו והיינו "אדון לעצמו".

ומשמע שחייב להשוות את צורכי ונהגת העבד לצרכיו, ויליף מקרא "עמך" – שיהיו תנאיו וצרכיו כמו צורכי האדון. ויש לעיין אם דין זה ילפינן מיתורא ד"עמך", והוא דין מיוחד בעבד עברי, או שמכאן המקור לסברת הרא"ש שאי אפשר שבבית אחד תנאי החיים של החיים בו יהיו חלוקים ויש להשוותם, ומשכך אין לחלק בין רמת הצריכה של הילד לזו של אימו במקום שבו הוא מתגורר עם אימו.

ונראה לי פשוט שאין הכרח להשוות את תנאי החיים של הילדים להורים, ופוק חזי מאי עמא דבר, שרמת הכלים שמשתמשים בהם ההורים היא בדרך כלל למעלה משל הילדים במיטות, בשמיכות ובשאר צרכי כסות, דזהו המקובל הנהוג והרצוי לחינוך הילדים, שלא בכל דבר הם שווים להורים, ומשכך זהו צרכם המעשי שהאב חייב בו. ונקט בברייתא תלתא: מאכל, משתה ומשכב, שרמת המוצרים שאותם יצרוך העבד תהיה כמו של האדון, וכאדם מבוגר, אך אין זה אומר שגם את הילדים יש להשוות לאב.

והנה בעיקר הך דינא שחייב להשוות את העבד אליו כתבו התוספות בשם הירושלמי שמכיוון שהאדון חייב להשוות צורכי העבד לצרכיו – אם אינו יכול לעשות כן הוא מנוע להשתמש במה שיש לו להנאתו, והיינו: אם יש לו כר אחד הוא מנוע מלשכב עליו, כיוון שאין הוא יכול לספק לעבד. ומעתה מכיוון שהוא מנוע מלהשתמש בו, חובה עליו לתת לעבד שישתמש בו משום 'כופין על מידת סדום'. וכבר הקשו האחרונים מדוע בכהאי גוונא לא יוכל האדון להשתמש וכמו ששנינו (בבא מציעא סב, א) בדינא דבן פטורא בשניים שהולכים במדבר וכיד אחד מהם קיתון של מים, דאמרינן "וחי אחיך עמך", שחיי קודמים לחיי חברו. ועיין בחידוש מהרי"ט (קידושין שם) ובמה שכתבו שאר האחרונים (שם ובבבא מציעא סב, א) לישיב את הסתירה, ואין כאן מקומו. ודעת המהרי"ט (שם) היא שזה חלק מהתחייבותו של האדון לעבד, וכדין שכיר שאם התחייב שוכרו לספק לו מזון מסוג מסוים אינו יכול להיפטר מהתחייבותו, כך דינו, שהתחייב לעבד שאם יש לו מנה אחת של מעדן או כר אחד ייתן לעבד, והסברה של חיי קודמים אינה יכולה לפוטרו. ועיין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מה שפלפלו בזה האחרונים ובשאר תירוצים שתירצו. והרמב"ם השמיט הך דינא, ויש שכתבו מפני שסבר דהבבלי (בבבא מציעא שם) שפסק "חייך קודמים" חולק על הירושלמי (שהביאו תוספות), והלכה כמותו. ויש שכתבו להסביר באופן אחר, שהרמב"ם בהלכות עבדים הביא רק מה דחייב האדון מחמת דין חיוב האדון לעבדו, ולכן זהו רק לגבי האדם האדון ישן על כר צריך ליתן כר גם לעבד, דזהו חיוב לעבדו מדין "כי טוב לו עמך". אבל אם יש לו רק כר אחד, והוא בעצמו אינו ישן עליו, הרי מצד דין חיוב אדון לעבדו ליכא חיוב ליתן לו, ורק משום 'מידת סדום' הוא דצריך ליתנו לעבד, ולכן לא הביא הרמב"ם דין זה, כיוון דאינו דין מהלכות עבדים רק דין מצד מידת חסידות.

ומדין חיובו של אדם לעבד עברי יש לנו ללמוד על גם על אופן התחייבותו לאחרים שהתחייב להם, בין למי שנשכר לו ובין לאשתו ולבניו שחייב בצורכיהם מדאורייתא, מדרבנן או מכוח תקנה. ועיין ברא"ש (בהלכותיו, קידושין פרק א סימן כז) שכתב:

כל הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו – יראה דדוקא בעבד עברי האמור בפסוק, שיוצא בשש. אבל שכיר שנה, שכיר חדש, שכיר שבת, שכיר יום – לא אמרינן הכי, כדאמרינן בפרק השוכר את הפועלים (בבא מציעא דף פג, א): "מקום שנהגו לזון – יזון, לספק במתיקה – יספק, הכל כמנהג המדינה". ואפילו בעבד עברי – אם יתנה, הכל לפי תנאו, כדאיתא בפרק הפועלים (שם) שאמר רבי מתיא בן חרש [כך כתב הרא"ש גם כשהביא תחילת דברים אלה, בכתובות פרק יב סימן א, הנ"ל, ולפנינו בבבא מציעא, כנ"ל: רבי יוחנן בן מתיא] לבנו: "עד שלא יתחילו במלאכה צא ואמור להם 'על מנת שאין לכם עלי אלא פת וקיסנית'".

ומפשט דבריו משמע שדוקא עבד ביוצא בשש – צריך שיהיה שווה לו במאכל ובמשתה, אבל שכיר בעלמא – אינו חייב להשוותו לו. ובטעמא דמילתא יש לומר דרק בעבד, דגופו קנוי לו, נוהג הך דינא ולא בשכיר בעלמא (ועיין מחנה אפרים הלכות שכירות פועלים סימן א ובחקרי לב חושן משפט סימן קכה), ואין כאן מקום להאריך. ובשכיר ייתכן שאינו חייב במזונות כלל, אלא שהדברים תלויים במנהג המדינה. ונראה ביאור דבריו, שאם היה דין תורה איך אזלינן בתר המנהג. אמנם לכאורה אין ראייה, דאם הווי מנהג – המנהג עוקר הלכה, שכל הנשכר נשכר על דעת המנהג. וכן מוכח לכאורה מהמשך דבריו שכתב שגם בעבד עברי יכול להפקיע החיוב, אם מתנה בשעת מכירתו שלא יתחייב, ואף דהווי חיוב גמור מהתורה (ולא כמאירי הנ"ל שדייק מכך שאין זה חיוב גמור), דהמתנה על מה שכתוב בתורה בתנאי שבממון – תנאו קיים.

ועיין בתוספות הרא"ש (שם) שכתב כמו שכתב בהלכותיו, וזו לשונו:

כל הקונה עבד עברי כקונה אדון לעצמו – נראה לי דדוקא בעבד עברי האמור בפסוק, היוצא בשש. אבל שכיר שנה, שכיר חדש, שכיר שבת, שכיר יום – לא אמרינן הכי, כדאמרינן בפרק השוכר את הפועלים: "מקום שנהגו לזון – יזון, לספק במתיקה – יספק, הכל כמנהג המדינה." וכן לענין מזונות אשתו ובניו.

הרי שהוסיף שכן הדין לענין מזונות אשתו ובניו. ויש לעיין אמאי קאי דין אשתו ובניו, ולכאורה כוונתו שדין אשתו ובניו כדין שכיר, שאינו חייב לתת להם כמזונותיו, ולא קאי "וכן לענין מזונות אשתו ובניו" אדינא דעבד, דכתיב ביה "עמך", דאם כן ברישא הווי ליה למכתב אחרי "כל הקונה עבד כקונה אדון לעצמו". ולכאורה הדברים פלא, שהרי לענין אישה ודאי אמרינן 'עולה עמו', ועוד שהרי אשתו ובניו עמו בבית כעבד עברי ויותר ממנו, למעלה משש שנים, ואמאי לא יהיה דינם שווה לעבד עברי? ועיין יבמות (ק"ג, א) שרב מלכיו השיא אשה לאחר שכתב לה, ומדמי לה לשפחה, עיין שם. ואולי סבר דהך דינא הוא חידוש בדין עבד עברי, דכתיב ביה "עמך", דשווה לו, ואין ללמוד מהתם למקום אחר. ועדיין קשה דוודאי לא גרעו אשתו ובניו

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שהקשר קשר עולם מעבד עברי שקנוי לו לשש, ובפרט לסברא שכתב הרא"ש (ריש פרק הנושא) שאין לחלק בין בת אשתו לאחרים כשגרה עימם.

ואכן בחדושי המהרי"ט (קידושין כב, א) חלק על הרא"ש בעיקר דינו לגבי שכיר וכתב:

וכתב הרא"ש דצ"ל [צ"ל: דנ"ל (וכן הוא בדפוס ראשון) = הנראה לו] דשכיר חדש, שכיר שנה – לא אמרינן הכא [צ"ל: הכין] כדאמרינן בהשוכר את הפועלים "הכל כמנהג המדינה". וקצת נראה שכיון שהוקש לשכיר לענין זה אלמא כשכיר נוהג הדין הזה, וכן בדין, שאילו נתחייב אדם לזון את חבירו – פשוט שצריך שיהיה עמו במאכל, ולא יהא הוא אוכל פת נקי וכו' אף שכיר שמכניסו לביתו על דעת כן נכנס, ולא דמי לפועלים, שאינו מספק להם מזונות אלא בשעת מלאכתן.

הרי דפשיטא ליה שיש להשוות השכיר לעבד עברי, כיוון שבזמן שכירותו נמצא עימו ואין להבדיל באוכלי שולחנו. וכתב כדבר פשוט שאם אדם מתחייב לזון חברו ודאי שצריך שיהיה 'עמו במאכל ובמשתה', כמותו. ומשכך פשיטא שאשתו ובניו, שחייב לזונם, חובתו לזונם כמותו.

וכן כתב גם המאירי (שם):

וכן כתבו שבזמן הזה – אף על פי שאין דין עבד עברי נוהג משבטלו היובלות, מדת חסידות ודרך ארץ לא בטלה. וכן מי ששוכר שמש קבוע לביתו – כל הדרכים האלו בו. והרוצה להפקיע חובתו – יתנה עמו עד שלא יכנס בביתו, ואין בזה משום 'מתנה על דברי תורה' הואיל ועקרה אינה אלא מדת חסידות.

ונמצא הענין כעין מה שאמרו במציעא פרק פועלים בשוכר את הפועלים שאם מנהג המדינה לזון – יזון, ונאמר שם ברבי יוחנן בן מתיא שאמר לבנו "צא ושכור לנו פועלים", והלך ושכר ופסק להם מזונות, ואמר לו אביו: "בני, אפילו אתה עושה להם כסעודת שלמה בשעתה – לא יצאת ידי חובתך. אלא: עד שלא יתחילו במלאכה צא ואמור להם 'על מנת שאין לכם עלי אלא פת וקטנית'."

ואף על פי שביארנו שאם יש מנהג בעיר – הכל הולכין אחר המנהג, וכמו שאמרו שם בתלמוד המערב "זאת אומרת מנהג מבטל הלכה", ואף זו מנהג – להאכיל פת קיבר לשמשיו, שמא אין מנהג אלא כשבעל הבית אף הוא אוכל בדוחק, אבל שיהא הוא אוכל פת נקיה ומאכיל קיבר – אין מנהג מועיל לעבור על דברי תורה אלא אם כן בתנאי [...] ואף בעבד כנעני אמרו בתלמוד המערב: "רבי יוחנן אכיל קפר – יהיב לעבדיה, שתי חמר ויהיב לעבדיה, קרי עליה 'הלא בבטן עשני עשהו'."

והנה המאירי לטעמיה שאף בעבד אינו חיוב גמור, אלא מידת חסידות שהדריכה התורה, וסבירא ליה שמידה זו נוהגת גם בזמן הזה. (ויש לומר דבזה פליגי, שלרא"ש דהווי חיוב גמור הווי חידוש, ואין לך בו אלא חידוש, ולמאירי שאינו חיוב גמור אלא הנהגה שהורתה התורה, עלינו להתנהג כך לעולם.) ועוד הוסיף שאפילו היכא שיש מנהג לתת לפועלים פת קיבר, זהו מנהג שאין לילך אחריו ואינו מבטל הלכה. והוסיף שאף בעבד כנעני (והוא הדין בפועל גוי) יש לנהוג כן. ופשוט שלדעת המאירי דין זה נוהג במזונות אשתו ובניו. ולכן לכתחילה צריך להשוותם ולתת להם ממאכלי שולחנו ולא יבשלו בקדרות נפרדות – אחת לו ואחת לבני ביתו. והוא הדין משנתגרשה האישה, שחייב לזון את ילדיו באותו אופן שלא יהיה שולחנם חלוק משולחנה.

וראיתי שכן כתב והכריע ערוך השולחן (חושן משפט סימן שלא סעיף ז):

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

כשמחוייב ליתן להם מזונות, וכן מי שיש לו משרת או משרתת בביתו, צריך ליתן להם מכל מה שבני ביתו אוכלים ושותים. והרי אפילו בעבד עברי כתיב "כי טוב לו עמך" ודרשו חז"ל (קדושין כ, א) "עמך במאכל, עמך במשתה – שלא תהא אתה אוכל פת נקיה, והוא אוכל פת קיבר". ואם התנו – הכל לפי תנאם, ואם יש מנהג שם באופן המזונות – יעשו כמנהגם, דכל הנשכר על דעת המנהג הוא נשכר.

ולא הזכיר מדברי הרא"ש והמאירי, ונראה דיליף ליה מסברא. ואם כן, קליוחומר לבניו.

יט. אך באמת גם לעניין חיובו לעבד, לאו כולי עלמא סבירא להו שהחיוב לעבד שווה להנהגתו האישית של האדון – עיין בחידושי הריטב"א (קידושין כב, א):

הא דאמרינן "עמך במאכל" כו' – מסתברא דלאו "עמך" ממש, שיאכל מה שהוא אוכל ואפילו פסיוני או חלוט דחשיבא, אלא לומר שלא יתנהג בו מנהג עבד כנעני, להאכילו פת סובין ולהשכיבו על גבי קרקע, אלא כסתם לקיט ושכיר ישראל. והיינו דפריט בתר הכי: "שלא תהא אתה אוכל פת נקיה, והוא אוכל פת קיבר." וזה נראה מבואר.

וכעין זה כתב המאירי (שם) בשם חכמי ההר:

ומכל מקום חכמי ההר כתבו שאף בלא תנאי: אם יש לבעל הבית בנים ובנות ומשווהו עמהם – יצא ידי חובתו, ואף על פי שמרויח לעצמו ומענג את נפשו שלא "עמך" דוקא, אלא עם בני ביתך הבני חורין.

מבואר מדבריהם דלא בעינן שישווה העבד לו, אלא שיתן לו באופן מכובד כשכיר ולקיט ישראל כמו שכתב הריטב"א או כמו בני ביתו כמו שכתבו חכמי ההר. ולכן אם אוכל מעדנים – אין הוא מחויב לתת לעבד בכהאי גוונא, דזהו דין מיוחד של 'עולה עמו' שאינו נוהג אלא באשתו ולא בשאר בני ביתו, והוא הדין בעבד. (ואם אוכל בשר צבי אינו מחויב לו אלא בשר רגיל – עיין כתובות ח, א שבשר צבי אינו שווה לכל נפש.) ונראה שזהו גדר החיוב שמחויב לילדיו, שלא לתת להם פת סובין, אלא כמנהג בעלי בתים חשובים, אך אינו מחויב לתת להם כמותו ממש אם אוכל מעדנים. (אך יש לעיין באוכלים יחד אם רשאי לחלוק במנות אוכלי שולחננו.) ואולי צריך שיתן להם כמו שנהגו ב'מנות משמחים' בחתונות, שאין המנהג כמו שאר האורחים (שרגילים להביא מתנות ודרך כלל המתנות בהתאם), אך המנות הן מכובדות ומתאימות להם. והוא הדין שזה הגדר האמיתי בחיובו לילדיו, שלכתחילה לא יהא חולק שולחננו, אלא שאם אוכל מעדנים בצורה שרוב הציבור אינם אוכלים אינו מחויב 'להעלותם עמו' (וחינוכית טוב שלא יעלם), ונותן לבני ביתו ברמה שבה נוהגים בני המקום שכמותו.

והנה לעיל הבאנו דברי הירושלמי (כתובות פרק ה הלכה ו) "הפועלין עולין אבל לא יורדין". ונראה לפרש את הדברים על פי האמור בעבד עברי, דכתיב "כי טוב לו עמך", ודין פועל כדין עבד עברי, כדברי המאירי ושלא כדברי הרא"ש. ויש לפרש גם לעניין 'עולה' כמו שפירשו הריטב"א וחסמי ההר, וקתני 'עולין' ולא קתני 'עולה עמו' כדקתני באשה, דאינו כמותו לגמרי אלא כמו בני ביתו. וגם זה אין מקומו כאן.

כ. על כל פנים עולה מכל האמור לעיל שחיוב האב לבנו הוא כפי צרכיו וצרכיו נידונים בכל רכיב לגופו:

לעניין חיוב מזונות כשהוא סמוך על שלחן האם אין לשנות את רמת מזונותיו ממזונותיה, כדי שלא תחלוק בשולחן אחד, ומכיוון שאין היא יכולה ואינו ראוי שלא תיתן לו ממאכלה, זהו שיעור החיוב של האב. אך כמה דברים אמורים? כשכך נהג האב לגדל את בנו לפני הגירושין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

וההנהגה הייתה בהתאם להכנסותיו, שהוא הדין שייתן להם כעין זה לאחר הגירושין. אך אם ההנהגה הייתה מחמת עשירות האשה, או מכיוון שבשתי משכורות הצליחו להנהיג רמת חיים שכזו, אך לאחר הגירושין אין בידם להמשיך לחיות ברמת חיים זו, וקל-יחומר אם נישאה למי ש'עולה עמו' – אין היא יכולה להעלות את רמת חייה ולחייב את האב, דאדרבה מכיוון שהשינוי בא מחמתה, אף שלא ראוי שיהא שולחנם חלוק והילדים יאכלו בקדרה אחרת, מכיוון שהקדרה העשירה נוצרה מחמתה, חיוב זה – שלא לחלוק בשלחן אחד – מוטל עליה, ויותר נכון להגדיר: הנהגה זו היא שלה, ואין היא יכולה לתבוע את האב שיספק לילד רמת חיים כהנהגתה, אף שאינה יכולה לעמוד שלא לתת לילדים ממה שאוכלת, אין האב חייב במה שהרגילה ומרגילה האם, הגרושה, את ילדיו.

אומנם לעניין צרכים אחרים יש לדון לפי הסביבה הקרובה – משפחה, חברים, סביבה חברתית ומקום מגורים – ובזה אין הכרח להשוות את רמת חיי הבן לאם, אלא רואים "היאך מתפרנסים שכנגדן" וכלשון התוספתא שהזכרנו. ולהכי יש לדון בכל מקרה ומקרה לגופו לפי המדדים הנזכרים ואינם דומים מזונות ילדים שהורגלו להסתפק במועט עקב מצבם הכלכלי של ההורים וחרבתם לאלה של מי שהורגלו לחיי שפע עקב מצבו הכלכלי של האב וסביבות מקום גידולם, ושיעור חיוב האב יהיה לפי הזמן והמקום ולא באופן אחיד, שגם בזה אזלינן בתר הסברה שאין לחלק ולהבדיל את הילד מסביבת גידולו וחייו.

כא. הדברים הנזכרים אמורים לעניין עיקר חיוב מזונות עד גיל שש המוטל על האב, וחיובו מעיקר הדין וכופין אותו על כך.

והנה לעיל (אות יג) ביארנו שיסוד חיובו בנוי על צורכי הילדים, שזהו החיוב שהטילו עליו חז"ל, ושחובתו היא מעבר למינימום ולא כדין המשנה ב'משרה אשתו'. וביארנו שדווקא לעניין צרכיו הקודמים לסיפוק צורכי ילדיו אמרינן דסגי בלחם צר ומים לחץ – ולגבי זה יש לומר שמשאירים לו שיעור זה לפני שפוסקים עליו מזונות, ואפילו מי שמרוויח שכר מינימום – סכום זה גבוה מלחם צר ומים לחץ. לעומת זאת, למזונות ילדיו צריך ליתן "יותר ממה שיש לו" ויזונם מעבר למה שזן את עצמו. וביארנו שיש להבדיל בין החיוב לתת צדקה לחיובו במזונות ילדיו, דלגבי חיוב הצדקה רק אם יש לו מעבר למזונות מספיקים (ולא לחם צר ומים לחץ), חייב במצוות צדקה כפי ממנו, אך אם אין לו דברים המספיקים – אין עליו חיוב צדקה כלל, דחיוב זה חל רק אם יש לו ממון. לעומת זאת החיוב של האב במזונות ילדיו נקבע לפי צורכיהם כפי שישומו בית הדין: צורכי הילדים מגדירים את שיעור חיובו העקרוני, אלא שכשאינו לו לא נוכל לפסוק עליו ולחייבו לשלם ממה שאין לו מכיוון דאין מאין לגבות, אך כשיש מהיכן לגבות אחרי שיישאר לאב הסכום המינימלי, יפסקו לילדים כפי צורכיהם.

אכן גם לגבי מזונות מעבר לגיל שש - בין שהם מכוח התקנה ובין שהם מדין צדקה – שיעור חיוב המזונות, אף אם גדרם 'צדקה', הוא כפי הנצרך להם, וכפי שביארנו שהשומא היא לפי צורכיהם ולא לפי גובה הכנסות ורכוש האב, דעד כאן לא חילקו הרמב"ם והשולחן ערוך בין המזונות לפני גיל שש שהם חיוב גמור למזונות של למעלה מגיל שש שהם מדין צדקה אלא לעניין אופן השתת החיוב על האב, כפייתו או אי-כפייתו, אך לא חילקו בשיעור וגובה החיוב בין למעלה מגיל שש לפחות ממנו. והנפקא מינה, מההגדרה 'צדקה', היא כאמור רק לאמצעים שיופעלו נגד האב למימוש צורכי הילדים, וכמו שבצדקה לפעמים כופים ולפעמים לא – באמיד כופין, ובאינו אמיד אין כופין – אף במזונות הילדים כן. אלא שבצדקה שמין תחילה מהו עושרו, ואם הוא אמיד או לא, ועל פי דברים אלו קובעים איזה שיעור צדקה יתחייב, אך במזונות הילדים אזלינן איפכא, דתחילה קובעים מה צורכיהם, ואחר כך בוחנים אם אפשר להטיל את החיוב על האב, וכפי

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

שכתבנו שאם אין לו מהיכן לשלם לא יטילו עליו החיוב, אך אם יהיה לו מהיכן לשלם, אף שלצרכיו יישארו מזונות מינימליים – עדיין זהו חיובו כאב, אף שחיובו מוגדר 'מדין צדקה'.

ובעצם חיוב זה מדין צדקה כבר הארכנו בכמה פסקי דין בעבר ונחזור ונשנה את הדברים.

כב. בקטנים גרידא חיוב האב הוא מדין צדקה, ולעניין כפייה תלוי אם הוא אמיד או שאינו אמיד, ומשמע שאף באינו אמיד – מפצירין בו ומביישין אותו אם אינו זן.

ולכאורה גדר החיוב במקרים אלו יסודו מדיני יורה דעה ולא מדיני אבן העזר. ונראה שמכיוון שהחיוב מדין צדקה יש לומר שחיוב זה אינו רק על קטנים, אלא אף על קטני קטנים [שיש בהם גם חיוב מזונות מן הדין] היכא שהרגיל את הילד ביותר מכדי צורכו, וכמו דאמרין בדין צדקה דהחובה היא "די מחסרו אשר יחסר לו", הכי נמי בחובתו כלפי ילדיו היכא דאמיד ואפשר לו, שחייב ליתן בהתאם לכך, וכדאיתא בכתובות (סז, ב) וכן נפסק ביורה דעה (סימן רנ סעיף א):

כמה נותנים לעניים? "די מחסרו אשר יחסר לו" [...] ואפילו אם היה דרכו לרכוב על סוס ועבד לרוץ לפניו, כשהיה עשיר והעני – קונה לו סוס ועבד [...] ולכן צריך ליתן לכל אחד ואחד כפי מה שצריך [...]

ולעיל נתבאר שיש חיוב על האדם לפרנס את קרוביו העניים מדין צדקה וכמו שהבאנו לעיל מדברי הראשונים והאחרונים ומדברי הרמ"א (ביורה דעה סימן רנא סעיף ג), וכן פסק השולחן ערוך (שם סעיף ד): "כופין האב לזון בנו עני, ואפילו הוא גדול כופין אותו יותר משאר עשירים שבעיר." וכתב שם הגר"א בביאוריו: "ממה שכתוב בבבא בתרא קעד, ב' בנו שאני', רצה לומר שמחויב לפרנסו." ועיין שם שהביא ראיה נוספת לדין זה.

ולפי זה יש לעיין מאי רבותא במה שאמרו בכתובות (מט, ב) שהאב חייב במזונות בניו למעלה מגיל שש מדין צדקה, והלוא כל קרוב מחויב לפרנס קרוביו? (ואי נימא דאתי למימר שהוא חייב לפני שאר קרובים. לכאורה גם דין זה אינו חידוש, וכבר הבאנו בפסק דין בתיק נתניה 913242/1 דעת הראשונים שקרוב קרוב קודם. וברור שהאב הוא הקרוב ביותר לבנו קטן והוא חייב מתחילה בפרנסת בנו, ואם כן, מאי רבותא דחיוב האב מחיובם של שאר הקרובים?) ויש להעיר עוד דאם החיוב הוא מדין צדקה הרגיל, מדוע אמרו בגמרא שחייבוהו במזונות בניו הקטנים, והרי מדין צדקה לקרובים חייב גם במזונות בניו הגדולים היכא דאין להם?

וקושיא זו הקשה הדרישה (אבן העזר סימן עא), ועיין שם שתירץ וזו לשונו:

ונראה דלא קשיא מידי, דודאי אם ידוע שהבן או קרובים אי אפשר להתפרנס ממעשה ידיהם אזי צריך להאכילן שלא ימותו ברעב, אלא דעד שיגדלו – מסתמא אין להם שום עסק משאזמתן, משום הכי כופין אותו שיפרנסם. מה שאין כן לאחר שיגדלו – יכול האב למימר שיתפרנסו ממעשה ידיהן או ישאלו על הפתחים, אבל אם ידוע שאי אפשר להן להתפרנס בשום צד – על זה קאמר התם ביורה דעה שהאב מחויב יותר משאר עשירים.

ומפשט דבריו משמע דהך דינא הוא חיוב מדין צדקה הרגיל, ולא חידשו כאן חז"ל תקנה מחודשת בחיוב צדקה של האב כלפי בנו, אלא שקבעו חז"ל שבקטנים – מאחר שאין להם דבר שיתפרנסו ממנו – חל חיוב לזון בניו הקטנים בסתמא, ולכן החיוב הוא מוחלט, מה שאין כן בגדולים, שיוכל האב לטעון שיתפרנסו בעצמם, וכל עוד לא יוכח שאינם יכולים להתפרנס – אין האב חייב לפרנסם. ועיין עוד בכנסת הגדולה (שם בהגהות הטור אות ה) ומה שהביא בשם המהרשד"ם (חלק יורה דעה סימן קסו), ואין כאן מקום להאריך. ומשמע מדבריו שדין זה אינו מוגבל לקטנים בלבד, אלא אף בגדולים הדין כן באופן שברור לנו שאינם יכולים להתפרנס. ולפי זה:

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

בזמן הזה, שגם מגיל שלוש-עשרה ואילך אין לילד יכולת להתפרנס, יש לומר שמסתמא הוא חייב גם במזונותיהם של הגדולים מדין צדקה, מעיקר הדין.

ובאמת אי נימא כדברי הדרישה שדין זה הוא דין צדקה הרגיל צריכים להבין מדוע הוצרכו לתקן באושא שהאב יהיה חייב במזונות בניו למעלה מגיל שש מדין צדקה – הרי לסברה זו אין כאן דין מיוחד בחיוב של אב לבניו הקטנים, ולמעשה אף בגדולים חייב, ודין זה הוא מהלכות צדקה ותלוי בזמן ובמקום, ומה השמיענו בהאי דינא שהוצרכו לכותבו בשולחן ערוך אבן העזר? ועיין בשו"ת הרשב"א (חלק ג סימן רצב) שמשמעות דבריו היא דהיכא דהאב אמיד כופין אותו לפרנס את בנו, ואין הבדל בזה בין בן קטן לבן גדול, וזו לשונו:

ונראה לי דאפילו בבנו גדול – אי אמיד כופין אותו לזונו מדין צדקה כי ההיא דרבא, וכופין אותו לצדקה יותר משאר העשירים שבעיר וקודם להם, שחייב הוא לפרנסו משום "וחי אחיך עמך", ואינו יכול להמלט מחיוב זה [...] וכעניין שאמרו בנדרים [...] ומחמירין על האב יותר משאר העם ומבקשים טצדקי לחייבו יותר מן השאר, וכמו שאמרו בשילהי גט פשוט "משה בר ערבי [לפניו שם: משה בר עצרי]" [...] ופרקינן "בנו שאני", אלמא באב באין בעקיפין לסבב לגרש ושלא ידור להדירה הנאה ועוד שמישאיין לבן עצה, מה שאין כן בעלמא. ואם תאמר: אם כן, למה לא היו כופין אותו להדיא לזון את רב הונא בנו? יש לומר שלא היו כופין לזון את אשתו ואת בניו, אף על פי שיכפוהו לזון את רב הונא בנו לבד.

ומשמעות דברי הרשב"א שאין הבדל בין הכפייה לפרנס בן קטן או בן גדול, אך משמע מדבריו שכלפי בן החיוב אלים מהחיוב כלפי שאר קרובים, וקצת משמע מדבריו שאין כופין לזון שאר קרובים, מדכתב הרשב"א שלא היו כופין אותו לזון את אשתו ואת בניו (של בנו). וקצת צריך עיון דהרי משמעות הגמרא בנדרים שהחיוב הוא בכל קרובים, והרי הרשב"א הביא את דברי הגמרא וסמך עליה (ובמקום אחר ביארנו את דברי הגמרא), ודבריו הם דברי השולחן ערוך ביורה דעה (סימן רנא סעיף ד) שהזכרנו לעיל, והרמ"א ציין לדברי המרדכי שהוא הדין בשאר קרובים. ועיין בדברי הבית יוסף (שם) שהבין שאין מחלוקת בזה בין הרשב"א והמרדכי, אומנם מפשט דברי הרשב"א משמע שיש לחלק בין חיוב אב לבנו לחיובו לשאר קרובים ואפילו לבניו, דכתב שלא היו כופין אותו לזון את אשת בנו ואת בניו, ואולי משה בר עצרי לא היה אמיד כולי האי שנכפוהו על שאר קרובים, אבל על בנו כופין. ועדיין צריך עיון בזה.

שוב עיינתי בספרים ומצאתי שכיוונתי בדברים אלו לדברי המחנה אפרים (הלכות צדקה סוף סימן א), וזו לשונו:

וכשנדקדק בדברי הרשב"א ז"ל יראה דאיהו גם כן לא סבירא ליה להא דהמרדכי, אלא גבי בניו ובנותיו דוקא הוא דכתב הרי דכופין לאב לבדו ואינו יכול לומר שיפרנסוהו גבאי העיר עם שאר עניים [...]

ועל כל פנים עולה מפשט דברי הרשב"א שהחיוב של אב כלפי בנו הוא חיוב אלים מחיובו כלפי שאר קרובים, אפילו היכא דחיובו הוא רק מדין צדקה. ויש לומר דטעמא דמילתא הוא משום דאמרין בכתובות (מט, ב) שמכלימין ופוצרין באב יותר ואמרין ליה "יארוד ילדה" וכו', ולפי זה יש לומר דמהאי טעמא כפינן ליה טפי משאר קרובים, ואף בבנו גדול. ואולי טעמו הוא על פי מה שהבאנו לעיל בשם קצות החושן והשפת אמת שלמדו שחיוב האב לבנו עדיף ממה שאמר משה "האנכי הרייתי" וכו', ועדיין צריך עיון בזה לעת הפנאי. והנה לסברת הרשב"א הזו יש לומר דדווקא אב – כיפינן ליה לפרנס את בנו, אבל אם – אין כופין אותה לפרנס את בנה, וכמו שכתב הרשב"א שאין כופין את הסב לפרנס את נכדיו, דדין כפייה הוא רק באב לפרנס את בנו. ובאמת זה דוחק.

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ובפסק הדין (נתניה) הנזכר הבאנו מדברי מהר"ם בר ברוך ושאר ראשונים ותשובת מהר"ם מינץ דפסקו שדין כפייה הוא אף בשאר קרובים.

ובשו"ת חוט השני (סימן ח) כתב שיש חילוק בין חיוב האב לבנו לחיוב שאר קרובים, וזו לשונו:

שאף על פי שהחיוב מוטל יותר על היורשין, מכל מקום אינו חיוב גמור כמו חיוב האב לזון את בניו כשהם קטנים, שהוא מחויב לזונם בכל מאמצי כוחו, והקרובים אחרים – כולם פטורים, ואפילו בחיוב מזונות בנים הקטנים אינם. דהתם גוערין בו ומכלימין אותו אפילו אם אינו אמוד. אבל אחר שאינו רוצה לזון קרוביו – אף על פי שהוא קרוב יותר מזולתו וגם הוא יורש ודאי, אין מכלימין אותו אם אינו אמוד.

ומבואר מדבריו דאלים דינו של האב, דמכלימין אותו ומביישים אותו עד שיפרנסם מעצמו ואף שאינו אמיד, ובשאר קרובים לא עבדינן הכי, שאין חיובם חיוב מוסרי אלא מדין צדקה, ודין זה הוא דווקא בעשירים.

כג. והנה הבית שמואל (סימן עא ס"ק ג) הביא דברי הדרישה, וכתב שהב"ח בקונטרס אחרון הביא דבריו והקשה עליו ולא דק, והביא עוד מדברי רבנו ירוחם (מישרים נתיב כג חלק ה, יובא להלן) וכתב הבית שמואל על דבריו: "משמע דאחר שיגדלו חייב לזון אותם בתורת צדקה כשאר קרוביו, אבל עד שיגדלו יש להם יתרון יותר משאר קרובים."

ועיין מה שכתבו בהפלאה ובבית יעקב בביאור דברי רבנו ירוחם שהובאו בבית שמואל.

וזו לשון רבנו ירוחם (שם):

חייב אדם לזון בניו ובנותיו כשהם קטני קטנים כמו עד שש שנים. אבל הקטנים, כלומר ביותר משש – אין כופין אותו לזון אבל מכלימין אותו [...]. וכל זה שאינו אמוד, ואין אנו יודעים אם הוא ראוי לתת צדקה. אבל אם הוא אמוד שיש לו כפי הראוי לתת לצדקה שיספיק להם – כופין אותו לזונם עד שיהיו גדולים. מכל זה נראה שאחר שהם גדולים אין כופין אותו אלא כפי שיכפו אותו על שאר קרוביו העניים או על שאר עניי העיר [...].

ובנתיבות משפט על רבנו ירוחם כתב לפרש דבריו, וזו לשונו:

נראה לומר ד'אמיד' גבי בניו לא הוי כ'אמיד' לגבי אינשי אחרני, דגבי צדקה לאחריני בעינן 'אמיד' גמור, אבל לגבי בניו: כל שאינו עני מקרי 'אמיד'. וזה שכתב "אבל אם הוא אמיד שיש לו כפי הראוי לתת להם", ולכן כתב דהאי 'אמיד' לא הוי אלא עד שיגדלו, דלאחר שיגדלו אין כופין אותו אלא בדאמיד לאחריני, שבניו קודמים. ואפשר שזוהי דעת הרמב"ם והשולחן ערוך.

ודברי נתיבות משפט על רבנו ירוחם הובא בפד"ר בכמה מקומות (ועיין בפד"ר כרך ה עמוד 302). והנה באוסף פסקי דין של הרבנות הראשית (עמוד יז) מובא פסק דין שבו כתבו הרה"ג הרצוג, עוזיאל וולקובסקי זצ"ל:

דאף דלפי הדין שחיוב האב במזונות ילדיו למעלה משש הוא מדין צדקה, הרי כל בתי הדין בארץ ישראל נוהגין לדון סתם אדם בדין אמיד ומחייבים וכופין אותו לדאוג לכל צרכיהם.

ועיין במשפטי שמואל (להגרש"ב ורנר זצ"ל, סימן ד ענף טו אות ג) שכתב:

ובביאור דעת הנתיבות המשפט נראה שסובר דאף על גב דמזונות הבנים שהם למעלה משש הוא מדין צדקה, היינו שתקנת חכמים באושא ביססו את יסוד

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

תקנתם על עיקרים של צדקה, שזהו גדר חיובו, אבל תקנתם הייתה לחייבו באופן יותר רחב ומקיף מדיני צדקה הרגילים.

(ועיין עוד מה שכתב שם בסימן ט.)

ועיין עוד במהדורה קמא (סימן ד ענף ה אות יד) שכתב:

דנראה שמטעם זה נוהגים בתי הדין בישראל לחייב לאב בעד תשלומי מזונות בניו אף בשיעור מעל לחומש מרווחיו – ואף לבנים קטנים למעלה מגיל שש, שחיוכם מטעם צדקה, מחייבים יותר מחומש כפי צורך הבנים – כי רואים בתקנת אושא שיש לחייבו, אף אם מדין צדקה גרידא אינו חייב בשיעור כזה אם אינו אמיד, מכל מקום חייב מתקנת חכמים כי חיוב מזונות בניו הקטנים הוא חוב גדול ומקיף, אלא שמקורו וגדרו הוא דין צדקה.

אך המחנה אפרים (הלכות צדקה סימן א) כתב וזו לשונו:

אבל לעניות דעתי נראה כמו שכתבתי שאין כופין את העשיר לזון את קרובו יותר משאר עשירים שבעיר, דכולם חייבים לפרנסו. ודוקא גבי בניו הקטנים הוא דכופין אותו לבדו, משום דסתם קטנים על אביהם סמכי, ועליו רמי יותר מאחרים וכדאמרו "ארוד ילדה" וכו'.

ומשמעות דבריו שהבין מדברי רבנו ירוחם שהכפייה על האב לזון את בניו אחרי שש היא רק באב אמיד, ואינו חייב לכשיבגרו, ויש תקנה לכופו על מזונות בניו הקטנים משום שסומכים עליו. אבל בבנו הגדול וכן בשאר קרובים – משמע מדבריו שאין כופין.

ודבריו שאין לחלק בין דין צדקה בחיובו לילדיו לדין צדקה הרגיל הם כסברת הפרישה. והמחנה אפרים חולק בדבריו על מה שכתב בנתיבות משפט.

בין כך ובין כך מבואר מדברי רבנו ירוחם ששונה דין הצדקה בבניו הקטנים מהדין שבבניו הגדולים ובשאר קרובים, דבגדולים – דינם כדיני כפיית הצדקה המבוארת ביוורה דעה, אך בקטנים חיובו יותר, שכופין אותו שיתן 'מה שיספיק להם'. ולא בירר באיזה אופן יהיה היתרון, ואולי מדנקט נותנים להם 'כדי צרכם' משמע שבכל אופן נותנים להם את הצריך להם, והיינו לפי הצורך שהתגלו בבית אביהם.

ועל פי מה שביארנו לעיל יש לפרש את דברי נתיבות משפט "ד'אמיד' גבי בניו לא הוי כ'אמיד' לגבי אינשי אחריני, דגבי צדקה לאחריני בעינן 'אמיד' גמור, אבל לגבי בניו: כל שאינו עני מקרי 'אמיד'", דלגבי דין צדקה קובעים לכתחילה אם הוא 'אמיד' או לא ורק אחר כך יתחייב ויכפוהו. וכך הוא בשאר קרובים. מה שאין כן לגבי אב, דתחילה אמדינן מה צורכי הבן, ואף אם האב לא 'אמיד' (לגבי שאר חיובי צדקה) רואים אותו כאמיד, ומחויב בצרכים אלו אם יתברר שאחרי שישלם המזונות ישאר בידו כדי להתקיים ואפילו בצמצום, שלגביהם נחשב 'אמיד'. וזהו הטעם למה שנהגו בתי הדין וכפי שהעידו גדולי הדיינים.

כד. ולגבי האם – לכאורה היה נראה לומר שמעיקר הדין אין כל חיוב על האם וכמבואר בשולחן ערוך (אבן העזר סימן פב סעיף ח), ומקורו מדברי הרמב"ם (הלכות אישות פרק כא הלכה יח), וזו לשונו:

ואם לא רצתה האם שיהיו בניה עמה אחר שגמלתן, אחד זכרים ואחד נקבות – הרשות בידה, ונותנת אותן לאביהן או משלכת אותם לקהל, אם אין להם אב, והם מטפלים בהם, אחד זכרים ואחד נקבות.

ועיין במגיד משנה (על הרמב"ם שם) שכתב: "זה ברור שלא מצינו חיוב לאשה בשום מקום."

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

ומשמע דפשיטא ליה שאין לאם שום חיוב לזון את ילדיה. וכן כתב גם החלקת מחוקק (סימן פב ס"ק יב):

כאן משמע שאין על האם שום חיוב לגדל את בניה אחר שגמלתן. וכבר כתבתי שגם קודם שגמלתן אין עליה חיוב להניק בחנם, ודלא כמו שכתוב לעיל בסעיף ה' [בדברי הרמ"א] בשם רבנו ירוחם, שאם אין לאב כופין אותה.

ומשמע מדבריו שאין על האם שום חיוב לזון את ילדיה.

אך כבר רמז החלקת מחוקק שדעת רבנו ירוחם אינה כן, וזו לשון הרמ"א (שם סעיף ה) בשמו: "ויש אומרים הא דגרושה אינה מחויבת להניק [...] היינו כשמוצא מינקת אחרת ויש לו להשכיר, אבל אם אין לו – כופה אותה ומניקתו (רבנו ירוחם)."

ומבואר מדברי רבנו ירוחם דהיכא שהאב אינו יכול לשכור מינקת – כופה את האם להניק, והנה התם מיירי בפחות מבן שש, וחזינן דאף דהאב מחויב במזונות בנו מעיקר הדין מדאורייתא או מדרבנן, אפילו הכי אם אין לו ממון – כופים את האם להניק.

וצריכים להבין מאיזה טעם אפשר לכופה להניק, ועיין בחלקת מחוקק ובבית שמואל ובביאור הגר"א שכתבו שלא ידעו טעם לדין זה, ומדוע לא יהיו בית דין מחויבים לפרנס את הוולד, דעל האם אין חיוב.

והרמ"ך (בהגהותיו לרמב"ם בהלכות אישות שם) כתב וזו לשונו:

תמה הוא זה: אם האב חייב לזון את בניו עד בן שש, האם אמאי אינה חייבת לזון את בניה, כיוון שהם קטני קטנים, ומה הפרש יש בין אב לאם? ואמאי לא תזונם עד שיהיו בני שש ואמאי יכולה להשליכם על הקהל? ואם היא עשירה אמאי לא יכופו אותה אפילו יותר מבני שש? וצריך עיון.

ובעיקר קושיית הרמ"ך יש לומר על פי דברי הרמב"ן (ריש פרשת משפטים) הנזכרים לעיל, שהאדון חייב במזונות אשתו ובניו של העבד מפני שדרך העולם שהבעל – האב זן את האישה ואת הבנים, ולכן העמידה התורה את חיוב המזונות שחייבין בו ממנהג העולם על האדון. ומכיוון דחזינן שמנהג העולם שהאב הוא המפרנס, הכי נמי יש לומר שתקנת חז"ל הייתה כדרך העולם. ומכיוון שלא מצינו בשום מקום שחז"ל תיקנו לחייב את האם במזונות בנה הפחות מבן שש, יש לומר דתקנת חז"ל זו הייתה בדווקא על האב ולא על האם. וטעמא דמילתא, דחז"ל תיקנו את הדברים במילתא דשכיחא: המציאות שהאב זן את ילדיו היא מילתא דשכיחא, והמציאות שעול הפרנסה מוטל על האם היא מילתא דלא שכיחא, ובמילתא דלא שכיחא לא גזור רבנן. ולכן התקנה לחיוב מזונות הילדים עד גיל שש היא תקנה שנתקנה לחייב את האב ולא את האם, והדבר היה בזמניהם, ומה שתיקנו – תיקנו, ומה שלא תיקנו – לא תיקנו. (וייתכן שאם היינו מתקנים כיום, היינו מחילים התקנה אף על האם), ויש להאריך בזה עוד, ואין כאן מקומו.

עם זאת עדיין יש חובה על האם לפרנס את ילדיה ככל קרוב מדין צדקה, אך כאמור חיוב זה פחות מחיובו של האב. וזהו טעמו של רבנו ירוחם, דהיכא שהאב אינו מוצא מינקת כופין את האם להניק ומדין צדקה, וכבר הארכנו בזה בפסק דין אחר והבאנו שכן ביארו האחרונים בזה, ואין כאן מקומו.

וכבר הארכנו בזה למעלה מגדרנו. ולעניין הלכה למעשה: מנהג בתי הדין בכלל כפי דאשכחנא לה פתרי ומנהג בית דיננו בפרט לחייב את האב במזונות הילדים בין למטה מגיל שש ובין למעלה מגיל שש כפי יכולתו והכנסותיו וכפי שהיה רגיל לפרנס בביתו לפני הגירושין – וזה אף שמעיקר הדין אין חיוב לשלם למזונות ילדיו, אף למטה מגיל שש, אלא כפי צורכיהם, ואין

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

חיוב ליתן מעיקר הדין לפי עושרו, דלא נאמר 'עולה עמו' אלא באשתו – שהרגל זה הוא 'צרכם'; וכן נהגו לחייב במזונות אפילו הוא למעלה מחומש, ולא כפי עיקר דין צדקה. והנה בפסק הדין (נתניה) הנזכר הארכנו בביאור גדרי תקנות הרבנות הראשית, עיין שם ואין כאן מקום להאריך.

בין כך ובין כך נראה פשוט שאף אם אין חיוב על האב מדיני אבן העזר לזון את בנו, כגון למעלה מגיל בגרות ללא תקנת הרבנות הראשית או למעלה מגיל חמש-עשרה, שאין האב מחויב אף מתקנות הרבנות הראשית בשנת תש"ד, והוא הדין למעלה מגיל שמונה-עשרה שאינו חייב אף לפי תקנות הרבנות הראשית החדשות: על כל פנים ודאי יש חיוב על האב להשתתף במזונות ילדיו מדין צדקה כמבואר ביורה דעה (סימן רנא, ולכן יש לחייבו בשליש מזונות מדין צדקה אף למעלה מעיל שמונה-עשרה וכתבתי בזה במקום אחר). וחיובו של האב הוא בגדרי הדין בקטני קטנים ובגדרי התקנות, תקנות חז"ל ותקנות הרבנות הראשית בקטנים וגדולים (כפי גדרי התקנות).

בסוף דברינו חובתנו להזכיר את שכתב בשו"ת מנהת יצחק (חלק ו סימן קנ) לגבי אב עני ואביון, שאינו מחזר על הפתחים כדי לממן את רפואת בנו, שאינו חייב בה מן הדין, שכתב שיש בזה משום אכזריות ואיסור של "לא תעמד על דם רעך", ואף שחיוב זה הוא מוסרי ולא משפטי. ודון מינה ואוקמא בדין, ו"לא חרבה ירושלים אלא משום שהעמידו דבריהם על דין תורה". ואין כאן מקום להאריך יותר.

מסקנות

העולה מכל האמור לעיל למעשה הוא כדלהלן:

- א. האב חייב במזונות ילדיו כפי צורכיהם.
- ב. צורכי הילדים נקבעים לפי ההרגל שהרגילו ההורים את ילדיהם לפני הגירושין על פי יכולתם הכלכלית ועל פי יכולתו של האב.
- ג. השיקולים לקביעת צורכי הקטין תלויים בבית שבו הוא גדל עם אימו, אם הנהגת האם היא כפי שהייתה בעת הנישואין, אך לא אם הנהגתה זו היא בגין עושרה או הבעל שנישאת לו.
- ד. מלבד זאת יש להביא בחשבון את סביבתו החברתית של הילד והנהגתה, והעניין משתנה ממקום למקום ומחברה לחברה.
- ה. שיעור המזונות אינו אחיד וצריך להישקל בכל מקרה ומקרה לגופו על פי המדדים הנזכרים.
- ו. בכלל השיקולים צריכה להיות הידיעה שמה שלא יוטל על האב מוטל בפועל על האם, אף שאין היא חייבת בו.
- ז. חיוב האב, בין מעיקר הדין ובין מדין צדקה, הוא חיוב מיוחד מתקנת חז"ל, כשהמדד המכריע הוא צורכי הבן, שבכהאי גוונא יחייבו את האב אם נשאר בידו כדי פרנסה מינימלית.
- ח. גם האם חייבת מדין צדקה המפורש ביורה דעה, אך היא תתחייב רק אם היא אמידה ויש לה כדי צרכיה, ואין להשוות את חיוב האם לחיוב האב.

מן הכלל אל הפרט

לאור האמור בדברינו אני מצטרף לדברי הגר"א איגרא כדלהלן:

האב משתכר סך של כ-45,000 ש"ח לחודש, והאם – כ-13,000 ש"ח. בהסכם הגירושין שלא אושר בסופו של דבר הסכים האב לשלם סך 3,000 ש"ח למזונות. בנסיבות אלו ובהתאם למקום

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

מגורי האם במודיעין יש לקבל את הערעור ולקבוע שהאב ישלם למזונות בנו סך של 2,500 ש"ח, צמוד למדר. אין ספק שהאם משתתפת גם היא בהשלמת צרכים נוספים של הבן.

מלבד הנ"ל האב מחויב לספק את מדור בנו, והדבר יכול להיעשות באחד משני פנים: בדמי מדור או בהעמדת מדור בעין. מכיוון שלעת עתה האב מספק מדור בעין, לצורך העמדת מדור זה עליו לשלם את מחצית תשלומי המשכנתא – דבר שאינו עושה לעת עתה. בהתאם לפרטים שנכתבו בדברי הגר"א איגרא על האב להעביר לאם (ולחילופין לשלם לבנק) סך 2,100 ש"ח לחודש ובזה יצא ידי חובת העמדת מדור בעין. תשלום זה יהיה, כאמור, אם ברצונו לצאת ידי חובתו בהעמדת המדור, ויחול מעת שהאם פורעת בעצמה את חוב המשכנתא.

כמו כן יישא האב במחצית הוצאות חינוך ובמחצית הוצאות בריאות חריגות, כמקובל.

מועד איזון המשאבים

גם לעניין מועד איזון המשאבים אני מצטרף לדעתו של הגר"א איגרא. הנישאים בישראל בעשרות השנים האחרונות נישאים על דעת המנהג – בוודאי מי שאינם שומרים מצוות, ואף הציבור הנקרא 'דת-לאומי' לגונוני, ולעניות דעתי גם הציבור הנקרא 'חרדי'.

מנהג המדינה הוא החוק הנוהג, אף אם בני הזוג לא מודעים לפרטיו.

ברור שרוב ככל הזוגות אינם מודעים לפרטים (וכבר הערתי בפסק דין אחר שחובת הרב רושם הנישואין לבאר לצדדים את הוראות החוק ומשמעותיו, ואין כאן מקום להאריך), אלא שהם מקבלים עליהם הוראות החוק (ורובם ככולם משתימים את חייהם על ההיגיון, ששניהם שותפים, שהוא הבסיס לחוק), על סמך הפרשנות שתיתן הרשות השיפוטית. ומעתה, מכיוון שהציבור נישא על דעת המנהג, הדבר מחייב הלכתית אף ללא קבלת קניין. וכבר הארכתי בזה בפסקי דין אחרים.

חוק יחסי ממון קובע:

5. (א) עם התרת הנישואין או עם פקיעת הנישואין עקב מותו של בן זוג (בחוק זה – פקיעת הנישואין) זכאי כל אחד מבני הזוג למחצית שוויים של כלל נכסי בני הזוג [...]

5א. (א) הזכות לאיזון משאבים לפי סעיף 5 תהיה לכל אחד מבני הזוג אף בטרם פקיעת הנישואין אם הוגשה בקשה [...] והתקיים אחד מהתנאים [...] להלן:

(1) [...]

(2) קיים קרע בין בני הזוג [...] אם ניתנה החלטה שיפוטית המעידה על קיומו של קרע בין בני הזוג.

הרי שבסתמא מועד פירוק השיתוף הוא בעת פקיעת הנישואין אלא אם רשות שיפוטית קבעה מועד קרע מוקדם. בנידון שלפנינו על פי קביעת בית הדין קמא והחומר שבתיק, אף שמערכת היחסים בין הצדדים התערערה במועד מוקדם להגשת התביעה בגין קשירת קשר לא ראוי של שני הצדדים עם בני זוג אחרים – למרות זאת באותה עת שני הצדדים לא הגיעו לכלל הכרה שהקרע בלתי הפיך. לפיכך יש לנו לקבוע את מועד הקרע לפי ברירת המחדל שהיא מועד הגשת תביעת הגירושין [המלמדת על הכרה כזו, ומשנקבע מועד קרע אפשר להקדים אליו את מועד פירוק השיתוף, כנ"ל]. משכך אני מצטרף לדעתו של הגר"א איגרא גם בזה.

הרב שלמה שפירא

מדינת ישראל

בתי הדין הרבניים

תשובת הרב ציון לודאילוז

קראתי את שכתבו עמיתי, ואני על משמרתי אעמודה, שיש לדחות עקרונית את שני חלקי הערעור – הן בנוגע לגובה המזונות והן בנוגע למועד הקרע.

אומנם על אף הדחייה העקרונית של עילת הערעור (בעניין המזונות) שהוצגה לפנינו, לדעתי יש להחזיר את התיק לבית הדין האזורי שיבחן את גובה המזונות בהתאם למדד של הנתונים הסביבתיים של הקטין ויקבע אם הסכום הנ"ל מתאים למדד זה, וככל המבואר בנימוקי דלעיל.

הרב ציון לודאילוז

פסק דין ומתן הוראות

המסקנות העולות מכל האמור לעיל:

א. חיוב המזונות של אב לילדיו, בין לפני גיל שש ובין לאחריו, אינו חיוב המזונות המינימלי, אלא לפי צורכי הילדים. כל אחד מחברי ההרכב הביע דעתו לגבי הדרך ואופן קביעת הצרכים.

ב. בית הדין מקבל את ערעור האם על פסק דינו של בית הדין האזורי וכדלהלן.

ג. האב ישלם למזונות כל אחד מילדי הצדדים עד הגיעו לגיל שמונה-עשרה סך 2,500 ש"ח.

החיוב יחל רטרואקטיבית מיום י"ד בתמוז התשע"ט (17.7.19) – מועד הגשת תביעת המזונות על – ועד מלאות שמונה-עשרה שנה לכל אחד מילדי הצדדים, סכום המזונות צמוד למדד הכללי ויעודכן אחת לשישה חודשים מבלי לחשב את הפרשי ההצמדה וישולם בכל 17 לחודש קלנדר.

סעיף זה נפסק ברוב דעות. לדעת המיעוט התיק יוחזר לבית הדין האזורי לקביעת צרכיו על פי החברה בה חי הילד.

ד. כמו כן, יישא האב במחצית הוצאות חינוך ובמחצית הוצאות בריאות חריגות אשר אינן כלולות בסל הבריאות עבור ילדי הצדדים.

ה. האב נושא בחיוב המדור לילדים על ידי העמדת מדור בעין.

כדי לקיים חיוב זה על האב להעביר לבנק למשכנתאות או לאם סך 2,100 ש"ח לחודש (כדי להשלים את תשלומי מחצית חוב המשכנתה על הדירה השייכת לו).

ו. מועד הקרע הוא י"ד בתמוז התשע"ט (17.7.19), המועד שבו הוגשו תביעת הגירושין ושאר תביעות הבעל ולא המועד שנקבע בהסכמה בהסכם הגירושין שלא נחתם. סעיף זה נפסק ברוב דעות.

ז. המזכירות תחזיר לאישה את הערובה שהפקידה כתנאי לשמיעת ערעורה.

ח. מותר לפרסם את פסק הדין בהשמטת שמות הצדדים.

ניתן ביום י' בטבת התשפ"ב (14.12.2021).

הרב ציון לודאילוז

הרב שלמה שפירא

הרב אליעזר איגרא

עותק זה עשוי להכיל שינויי ותיקוני עריכה